

CUPRINS

Curs introductiv	2
Etica de tip kantian	10
Utilitarismul	17
Contractualismul	22
Etici ale drepturilor	27
Profesionalism și etică profesională	33
Concepte centrale în etica profesională	42
Etica în politică	48
Etica în administrația publică	55
Etica afacerilor	63
Etica juridică	70
Etica în mass-media	77
Etica medicală	84
Bibliografie	92
Anexe	97

Tema I

Curs introductiv

Etica și morala

Obiectivele acestei teme sunt următoarele:

- a) Să cunoașteți semnificația termenilor: etică, morală, deontologie, morală comună, morală religioasă, normă.
- b) Să înțelegeți distincția între morală, etică, morală publică, morală privată.
- c) Să puteți construi argumente pentru necesitatea eticii în comunitățile moderne.
- d) Să puteți analiza exemple de situații morale cu ajutorul conceptelor studiate.

Conținut:

1. Semnificația conceptelor de morală și etică
2. Prejudecăți în privința moralei
3. Etică, morală și religie
4. Ce implică etica pentru viața publică?
5. Relativism și absolutism

1. Semnificația conceptelor

Rădăcina etimologică a noțiunii de **etică** se află în limba greacă: *ethos*, iar noțiunea de **morală** își are rădăcina în limba latină: *mores*.

Potrivit primei tradiții de definire a **eticii**, aceasta este considerată: **știință a comportamentului, moravurilor; studiu teoretic al principiilor care guvernează problemele practice**, iar **morală** este socotită: **totalitatea mijloacelor pe care le folosim pentru ca să trăim într-un mod omenesc; ansamblul prescripțiilor concrete adoptate de către agenți individuali sau colectivi**.

Potrivit celei de-a doua tradiții de definire, **etica este ansamblul regulilor de conduită împărtășite de către o comunitate anumită, reguli care sunt fundamentate pe distincția între bine și rău. Morala este ansamblul principiilor de dimensiune universal-normativă (adeseori dogmatică), bazate pe distincția între bine și rău** (vezi J. J. Wundenburger, 1993, p.XIV).

În politică, administrație publică, afaceri, media, educație, medicină ș.a termenul preferat este cel de **etică**. Termenul **morală** este legat de viața privată. **Respectăm morala în viața privată și etica în viața publică (politică, civică, profesională)**.

Deontologia (în sens restrâns) reprezintă ansamblul regulilor după care se ghidează o organizație, instituție, profesie sau o parte a acesteia, prin intermediul organizațiilor profesionale care devin instanța de elaborare, aplicare și supraveghere a aplicării acestor

reguli (H. Isaac, 1996, vezi Mercier, 1999).

Se consideră că etica studiază relația între mijloacele utilizate într-o instituție (organizație, asociație) și scopurile pe care și le propune acea instituție (organizație, asociație).

Scopul demersurilor etice îl reprezintă moralitatea.

Moralitatea este un ideal în sens normativ al termenului ideal. Moralitatea exprimă ceea ce ar trebui să facem și ceea ce nu ar trebui să facem dacă am fi raționali, binevoitori, imparțiali, bine intenționați (Timo Airaksinen, 1988, p. 202)

2. Prejudecăți în privința moralei

La nivelul **simțului comun** morala este adeseori percepută ca tip de principii și norme care au rolul de a stăvili "instinctul plăcerii". O glumă populară spune că tot ce este plăcut este fie ilegal, fie imoral, este mereu interzis, sau cel puțin îngrășă.

Cea mai frecventă confuzie este identificarea moralității cu conduita sexuală. În acest sens, moralitatea înseamnă: puritanism, abstenență, interdicții sexuale, virtutea înțeleasă ca virtute sexuală (fidelitate sau abstenență). Moralistii sunt priviți drept gardieni ai purității, înăcriți, bătrâni, inchizitoriali, oameni mereu puși să-i judece pe alții, să-i condamne în fața opiniei publice, să-i arate cu degetul.

Această confuzie vine dintr-o tradiție mai veche, specifică societății premoderne, adică, în contextul nostru, a aceluia tip de societate în care separația dintre public și privat era slabă, comunitatea era omogenă religios și cutumiar sau colectivitatea prima ca importanță asupra individului.

În comunitățile închise, foarte tradiționaliste și conservatoare, **teama și venerația** față de "instanța morală" erau motivații esențiale pentru supunerea la norme și obiceiuri. În comunitățile deschise primează **respectul și aprecierea** față de semenii și față de principiile morale convenite în comunitate.

3. Etică, morală și religie.

Morala este o parte considerabilă a vieții noastre. Doar în situații de rutină și automatisme nu avem dileme și nu ne punem problemele specifice moralei:

Problemele centrale ale moralei sunt următoarele:

- Ce ar trebui să **facem** (ce ar fi bine, drept, corect, onest)?
- Cum ar trebui să-i **judecăm** pe alții și pe noi înșine?
- Cum trebuie să-i **tratăm** pe alții și să admitem să fim tratați de ceilalți?
- Ce **scopuri** sunt **demne** de a fi urmate în viață?
- Care este **cel mai bun mod de viață**?
- Ce fel de **persoană** ar trebui să fiu?

Dacă o persoană se apropie de standardele morale ale unei comunități (religioase, politice, profesionale ș.a), ea se bucură de **apreciere** (este membră valoroasă a comunității), **încredere** (este o persoană pe care te poți baza că nu te trădează, se ține de promisiuni, respectă principii),

sau dimpotrivă, este **blamată** (judecată ca o persoană ca vinovată, socotită **imorală** (lipsită de valoare ca membră a comunității respective), **pedepsită** prin dispreț, oprobriu, izolare, marginalizare, excludere, alungare.

În anumite comunități se aplică pedepse fizice (de exemplu stigmatizarea), inclusiv pedeapsa capitală. Câteva exemple sunt semnificative: femeilor din triburile africane li se taie inelele montate în jurul gâtului (iar acesta se fracturează) dacă sunt considerate vinovate grav. Un număr mare de învățătoare algeriene au fost mitraliate de către un grup de fundamentalști islamici pentru delictul de a apărea în spațiul public să-i învețe pe alții.

Răspunsurile la problemele morale le putem afla și din morala comună, din obiceiuri, din standardele comunității în care trăim. Dar **morala comună este nereflexivă**. Atunci când o adoptăm, tendința este să ne luăm după alții, fără să ne întrebăm de ce și nici dacă este bine sau drept să o facem.

Etica este teorie asupra moralei. Un demers etic înseamnă să reflectăm asupra principiilor generale (inclusiv pe ce bază aleg un anumit set de principii în raport cu altul) și să judecăm din perspectiva acestor principii ce ar trebui să facă o persoană, inclusiv noi înșine, într-o situație particulară.

Spre deosebire de etică, **morala** are o semnificativă **componentă emoțională**. **Etica**: implică mai multă **detașare, explorarea și acceptarea modurilor de viață alternative**. Acceptarea unei etici nu cere abandonarea unei morale private, ci considerarea celorlalte principii și norme morale ca alternative posibile în diferite contexte.

Rolul eticii este să ajute oamenii și instituțiile să decidă ce este mai bine să facă, pe ce criterii să aleagă și care le sunt motivațiile morale în acțiunile lor.

Distincția între etică și religie

Din perspectivă religioasă, Dumnezeu este primă cauză, inclusiv a actelor morale. Este sursă normativă supremă. Este prezent în intuiție și percepție speciale (în revelații, profeții, este întrupat). Percepțiile morale sunt porunci revelate. Oamenii religioși acceptă morala religioasă fără să caute evidențe, rațiuni, argumente sau dovezi palpabile. Ei se ghidează după principiul: **crede și nu cerceta**. Poruncile divine sunt o problemă de credință, nu de deliberare rațională.

Morala religioasă îl are ca scop suprem pe Dumnezeu: "Iubește-L pe Domnul Dumnezeul tău! (vezi I-a poruncă a religiei creștine). Sensul vieții omului credincios este mântuirea iar mijlocul de a o dobândi este respectarea căii divine (a poruncilor divine revelate profeților și sfinților sau întrupate în Iisus). Marea **promisiune a moralei religioase este fericirea veșnică**, cea din viața veșnică, iar în viața pământească moralitatea este pregătirea pentru a fi demn de această fericire.

Societățile moderne și postmoderne au consfințit ieșirea din particularismul religios. Astfel de societăți capătă caracteristicile secularizării (ale separației bisericii de atât și de instituțiile laice). Aceasta nu înseamnă că **modernitatea** este atee, ci că ea se caracterizează prin comunități foarte heterogene religios, separă privatul de public, este contractualistă, inclusiv în privința normelor etice, se axează pe dezvoltarea instituțiilor și organizațiilor care au nevoie de coduri etice particularizate. Problemele creării unor astfel de coduri sunt de tipul: Cum am putea

să coexistăm bine și drept într-o anumită instituție sau organizație, indiferent de credințele religioase, de principiile și obișnuințele morale private ale fiecăruia dintre noi?

Morala religioasă devine o opțiune personală și comunitară, dar ea nu poate funcționa ca atare în profesii, viața politică, organizații neguvernamentale cu caracter laic, în administrație.

În aceste condiții putem spune că modernitatea este imorală sau amorală? Sau acceptăm mai degrabă construcțiile etice (raționale, deliberative, negociative), ca un substitut mundan și flexibil al moralei tradiționale?

Pentru funcționarea **vieții publice** avem nevoie de o **morală rațională** în locul celei religioase (derivată din credință). Aceasta presupune punerea în chestiune a credințelor, obiceiurilor, normelor, dispariția certitudinilor transcendente de tipul: așa stă scris; așa a spus Profetul; așa a spus sau făcut Iisus; așa ne învață Budha. În schimbul certitudinilor, avem **convenții** asupra principiilor și normelor după care consimțim să trăim. Morala laică este de tip **convențional**.

Etica este în căutarea **suportului rațional** a unei poziții față de alta, caută **evidențe obiective** în legătură cu felul în care ar trebui să trăim, ce înseamnă o viață cu sens, cum trebuie să-i tratăm pe semenii. Implică o **mente deschisă** și **moduri de viață alternative**, cu coduri relativ diferite (familial, comunitar, religios, profesional, politic).

Orice morală se centrează pe componenta **normativă**. Cu alte cuvinte, ea ne spune ce **trebuie sau ar trebui să facă oamenii** pentru a fi socotiți demni de respect și nu ceea ce fac ei efectiv (componenta **descriptivă**). De exemplu, un enunț **descriptiv** este de tipul: Unii politicieni fac promisiuni mincinoase. Un enunț etic normativ este de tipul: Politicienii nu trebuie să facă promisiuni false. Mai explicit, dacă vor să fie demni de încredere (morali, în context), politicienii nu trebuie să facă promisiuni mincinoase. Încrederea publică, în cazul nostru, este fundament pentru menținerea coeziunii comunitare și a instituțiilor, ba chiar și a sistemului politic democratic. Normele pot să fie formulate ca **imperativ categoric**: ce **trebuie** să facă oricine, oricând și oriunde într-o anumită situație (arată ce este obligatoriu să facem sau să ne abținem să facem). Ele pot să fie formulate ca **imperativ ipotetic** și acestea arată ce este dezirabil (ce **ar trebui**) să facem sau să ne abținem să facem în anumite situații.

O normă poate să conțină **interdicții** (de exemplu: *Să nu ucizi decât în legitimă apărare!*), **permisii** (*Poți să nu te supui ordinilor dacă ele încalcă drepturile omului*) sau **obligații** (*Ține-ți promisiunile!*).

Etica (la fel ca și morala) se construiește pe baza unor principii.

a) Principiul egalității în fața normelor

Morala nu este făcută pentru eroi și sfinți, nici pentru genii, ci pentru oamenii obișnuiți. Aceasta nu înseamnă că eroii, sfinții și geniile nu trebuie să se supună normelor morale, ci subliniază doar faptul că morala este regula, nu excepția.

Când vorbim despre egalitatea între oameni, nu ne referim la egalitatea lor intelectuală, biologică, estetică, ci la **egalitatea lor în fața principiilor și normelor morale** și la egalitatea în fața legii, tot așa cum, din punct de vedere religios ne referim la faptul că, în fața lui Dumnezeu, toți suntem egali. Pentru ca o astfel de egalitate să fie posibilă, **principiile și normele morale**

trebuie să fie **accesibile** ca înțelegere, indiferent de gradul de educație al persoanei și, în același timp, ele trebuie să fie **practicabile**.

Spre deosebire de achizițiile intelectuale, **principiile și normele morale trebuie să fie accesibile și fezabile pentru orice persoană**, indiferent de nivelul ei intelectual, atâta timp cât ea are discernământ. Recunoașterea discernământului este o condiție a autonomiei, libertății și responsabilității.

Viața cotidiană nu implică decât rar acte exemplare (de exemplu, situații care cer sacrificiul suprem pentru alții sau pentru o cauză). Prin urmare, conținutul moralei răspunde în mare măsură dilemelor de zi cu zi și se adresează oricui se confruntă cu astfel de dileme puse în termenii a ceea ce am numit mai sus "probleme morale".

b) Principiul clarității și clarificării (conceptelor, pozițiilor).

Într-o societate deschisă, pluralistă, oamenii pot să-și enunțe clar poziția față de o problemă morală și să acționeze în consecință. De exemplu, dacă un medic crede că avortul este imoral (e crimă), nu are decât să lucreze într-o clinică în care nu se fac avorturi sau să rămână doar obstetrician. Dacă o persoană este neinteresată să acționeze pentru binele public, moral ar fi să nu se implice în politică sau în administrație publică. Aici apare ca evidentă și diferența față de poziții fundamentaliste: o religie este impusă ca morală de stat și transferată integral sau aproape integral în legislație.

Etica nu discută adevăruri, ci poziții diferite față de problemele de alegere morală, căutând evidențe mai tari.

Etica studiază standardele generale care se aplică celor mai mulți oameni, în cea mai mare parte din viața lor. De aceea rare ori ține cont de particularități cum ar fi: sexul, rasa, capacitățile și talentele, statusul unei persoane. Eventual aceste particularități sunt tratate în context tematic (drepturi, dreptate, egalitate de șanse pentru membri grupurilor defavorizate: drepturile femeilor, ale minorităților rasiale, etnice, religioase, sexuale). Principiile generale ale eticii tind să depășească orice fel de diferențe (chiar dacă această posibilitate este adesea pusă sub semnul întrebării).

4. Ce implică etica pentru viața publică?

Etica pentru viața publică implică:

- **definirea rațională a criteriilor de evaluare morală** a: instituțiilor, regulilor, legilor, alegerilor colective, comportamentului guvernanților și politicienilor, al funcționarilor publici (mai larg, al managerilor publici), comportamentului profesional sau pur și simplu a celui cetățenesc.
- **evaluarea dreptății legilor** (pentru cine sunt drepte legile)
- relevarea modurilor în care instituțiile și organizațiile pot să faciliteze **libertatea și împlinirea persoanelor**.

Factorii care îi fac pe oameni să își pună **probleme etice** la nivelul vieții profesionale, civice, politice sunt, în principal următorii:

1. Rezistența individuală. Normele morale sunt restrictive și vin de multe ori în contrast cu dorințele personale. O problemă derivată de aici este dacă norma însăși nu trebuie schimbată astfel încât să poată să fie respectată de către cei mai mulți oameni.

2. Conflicttele de roluri. Suntem rude, vecini, prieteni, profesioniști, sau chiar manageri publici. Uneori rolurile noastre intră în conflict: cariera cu viața privată, statutul profesional cu dorințele celor apropiați. În cazurile amintite trebuie să stabilim ce primează clar în diferite situații.

3. Alegerea între moduri de viață. Acest tip de alegere este valabil în societățile deschise. În cele închise (totalitare, autoritare, hipertradiționaliste) modul de viață este prescris normativ de către cei care dețin monopolul pe autoritatea morală (vezi de exemplu *Codul eticii și echității socialiste, al muncii și vieții comunistilor*, în regimul comunist românesc). Dilemele morale ale alegerii modurilor de viață alternative sunt legate de situațiile în care ne putem asuma responsabilitatea. Prin urmare, acestea sunt posibile în societățile în care avem acces la informație și nu ne sunt îngrădite libertățile personale.

4. Schimbările sociale. Comunitățile secolului XX sunt deosebit de dinamice. Societatea românească, de exemplu, a trecut și trece prin schimbări radicale (capitalism combinat cu societatea patriarhală țărănească, sistem comunist, tranziție și dezvoltare a instituțiilor democrației liberale și capitalismului, autohtonism, și globalizare). De fiecare dată, normele și valorile se schimbă dramatic. Inclusiv în interiorul fiecărei societăți (și cea românească este un bun exemplu), coexistă comunități foarte diferite ca obiceiuri, norme și valori.

5. Pluralismul social. Societatea închisă (totalitară, autoritară) este monistă. Ea este dominată de un centru de autoritate unic și atotcuprinzător din punct de vedere normativ. Acel centru stabilește felul în care oamenii trebuie să trăiască, scopurile pe care trebuie să le urmărească. În societățile pluraliste influențele vin în mod legitim din partea multor factori: familia, grupurile de interese, comunitatea locală, cultura tradițională, sfera politică. Persoanele au de ales ce este mai bine pentru ele și ceea ce este mai justificat să urmeze ca principii și moduri de viață

6. Responsabilitatea pentru standarde. Oamenii nu sunt doar supușii principiilor și normelor, nu doar acceptă o morală ci o și chestionează: dacă și de ce este bună, cum poate să fie schimbată astfel încât să fie mai concordantă cu interesele lor, cu simțul dreptății și intuiția binelui. Cu alte cuvinte, ei sunt și **subiect** (creatori de norme), nu doar **obiect al normelor** (supuși normelor sau vizați de norme).

7. Standardele trebuie să fie drepte. Oamenii tind spre acele norme care au obiectivitate, sunt, cu alte cuvinte, general acceptate de către comunitate. În funcție de acestea își formulează aspirațiile. Ei sunt pe de-o parte liberi, pe de altă parte vor să fie acceptați, respectați, să-și întărească stima de sine. (adaptare după Gortner, 1991 și Thompson, 1987).

5. Relativism și absolutism

Problemele din care derivă relativismul și absolutismul, obiectivismul și subiectivismul, sunt de tipul următor:

- a) Cine sunt eu (sau oricare om) să-i judec pe alții? Ce îmi dă mie dreptul să impun propriile standarde altor oameni? Ce le dă altor oameni dreptul să îmi impună principiile lor

despre bine sau rău, dreptate sau nedreptate? (Aceste întrebări vizează **legitimitatea normatorului**);

- b) Oamenii sunt făcuți pentru principii și reguli, sau regulile pentru oameni? (Această întrebare vizează **legitimitatea normei**).

Acest mod de a aborda morala intră în conflict cu caracteristicile socotite cosubstanțiale oricărei morale: **universalitatea, caracterul absolut și obiectivitatea**.

Principiul universalității și relativismul.

Normele morale trebuie să se supună principiului **universalității**, cu alte cuvinte, să fie aplicabile oricui, oricând, oriunde. Ele ar trebui să aibă caracter **absolut și obiectiv**: să nu depindă de credințe, sentimente, obiceiuri particulare, nici de voința arbitrară a cuiva aflat în poziție de putere normativă. În interiorul unei comunități principiile și normele așa și par: morala acelei comunități este Morala, binele ei e Binele.

Relativismul susține că nu există standarde absolute, universale. Ele diferă în funcție de comunitate și istorie. Pentru a fi moral trebuie să trăiești în acord cu codul comunității tale și să le respecti pe cele ale altora. Dar și în interiorul aceleiași comunități există dispute despre ceea ce este drept, iar problema **toleranței absolute** față de alte coduri crază situații uneori inacceptabile. Naziștii aveau codul lor moral, dar nu putem spune că respectăm dreptul la genocid fiindcă purificarea rasială era cerută de un astfel de cod. Nu putem spune că, în numele respectului pentru multiculturalitate și al toleranței putem accepta de exemplu sclavia, sexismul (discriminarea pe baza apartenenței la un sex), eugenia spartană, cliterectomia în Africa, arderea văduvei în India.

Relativismul susține că nu există standarde morale dincolo de coduri particular, nimic nu e nici absolut, nici universal. Nu avem unde căuta standarde absolute dincolo de realitate și dacă ele ar exista, ar fi nedrepte

Sunt cazuri în care toleranța ca standard absolut devine de nerespectat. Indiferent cât de acceptabilă ar fi poziția relativistă (până la a ajunge la ideea că fiecare poate avea idei proprii despre binele și dreptatea lui), o societate fără standarde morale cu **autoritate extraindividuală** degenerază în anarhie. Un sprijin important în ieșirea din partea excesivă a relativismului îl reprezintă acceptarea **universalității drepturilor fundamentale ale omului**.

Absolutiștii cred că standardele trebuie să fie accesibile universal și se sprijină în această idee pe asemănările între norme din comunități diferite, de exemplu: respectul față de părinți, prohibirea incestului. Aceste standarde universale, susțin ei, vin din intuiție, conștiință, revelația divină. Dar religii diferite au valori centrale diferite, de exemplu: iubirea (pentru creștinism), dreptatea (pentru iudaism), supunerea (pentru islamism), eliminarea suferinței (pentru budhism). În eticile moderne, la rândul lor valorile diferă, de exemplu datorită rațională este valoarea centrală a kantianismului, fericirea este valoarea centrală a utilitarismului).

Această pluralitate de opinii asupra eticii însăși nu indică precaritatea demersului, ci chiar faptul că ea, fiind teorie asupra moralei, are o componentă reflectiv-critică foarte importantă. Etica este o abordare rațională a moralei. Primul ei nivel este cel filosofic, dubitativ. În conținutul temelor de studiu acest nivel intervine ca preambul necesar pentru partea aplicativă de care ne ocupăm: **etica profesională**.

Termeni cheie:

morală, morală comună, etică, morală religioasă, modernitate etică, morală rațională, convenție, normă, normativ, descriptiv, imperativ categoric, imperativ ipotetic, egalitatea în fața normelor, claritatea și clarificarea, relativism, absolutism, legitimitatea normei, legitimitatea normatorilor, toleranța

Întrebări:

- 1. Relevați sensurile conceptelor: morală, moralitate, etică.**
- 2. Care sunt problemele centrale ale moralei?**
- 3. Ce diferențe sunt între morala religioasă și cea laică, între morala de simț comun și etică?**
- 4. De ce este necesară etica pentru viața publică?**
- 5. Pe ce principii se construiește etica?**
- 6. Argumentați pro sau contra relativismului sau absolutismului în morală.**
- 7. Analizați la alegere o normă din *Decalog* și arătați dacă ea poate să fie aplicată universal și absolut.**

Tema II

Etica de tip kantian

Obiectivele temei:

- a) Să cunoașteți semnificația conceptelor kantiene de autonomie, imperativ categoric, imperativ practic, imperativ ipotetic, datorii morale perfecte, datorii morale imperfecte, datorie rațională.
- b) Să înțelegeți argumentele kantiene pentru universalizarea celor două imperative și importanța unei astfel de abordări.
- c) Să puteți opera cu exemple de situații în care se pot aplica imperativele kantiene.
- d) Să puteți construi exemple din propria profesie în care intervin aplicații ale datorii morale.

Conținut:

1. Opera etică a lui Kant
2. Autonomia și voința liberă
3. Imperativul categoric
4. Imperativul practic
5. Datorii morale perfecte și imperfecte

1. Opera etică a lui Kant.

Marele “restaurator al demnității omenеști”, cum a fost numit Immanuel Kant, a trăit între 1724-1804. Opera sa de filosofie morală a fost concepută între 1780-1790 în următoarea ordine: *Întemeierea metafizicii moravurilor* (1785); *Critica rațiunii practice* (1787); *Metafizica moravurilor (Elemente metafizice ale dreptății și Doctrina virtuții)* (1797).

Temele centrale ale eticii kantiene, utilizabile în perspectiva eticii profesionale sunt următoarele:

1. **Autonomia și imperativul practic**, ca bază de universalizare a cetățeniei, a tratamentului egal, a egalității în drepturi
2. Problema **datoriilor morale perfecte** și a **datoriilor morale imperfecte**, ca răspuns la întrebarea ce trebuie să fac, ce mi-e permis să fac.

2. Autonomia și voința liberă

Potrivit tradiției modernității iluministe, Kant a fost foarte interesat de problema dezmarginării normative din parohialismul religios. Morala sa se dorea un răspuns la întrebarea: Ce trebuie să fac, chiar dacă nu pot comunica cu transcendentul, chiar dacă nu recunosc nici o religie revelată, chiar dacă cred în existența lui Dumnezeu, dar nu și în comunicarea sa cu noi prin

profeți sau prin întrupare.

Presupunând că ne situăm în interiorul unei religii ale cărei norme le recunoaștem ca revelate, rămâne totuși, dincolo de aceasta, faptul că moralitatea trebuie menținută indiferent de contextele religioase particulare. Dacă vrem să întemeiem o **morală universală** (independentă de contexte particulare, de înclinații și dorințe individuale), atunci suntem obligați să admitem ca fundațională existența **voinței libere**. De altfel, nici o morală nu este posibilă dacă nu admitem **liberul arbitru** fiindcă oamenii nu pot să fie responsabili pentru situații în care libertatea de alegere este nulă.

Voința liberă înseamnă capacitatea de a **acționa autonom** (*nomos* – lege - în limba greacă în original), adică acea capacitate care ne permite să ne fim **propriul legiuitor**.

Lumea moralității se suprapune celei a libertății. Nu pot să fiu morală decât ca ființă liberă și nu sunt ființă liberă decât pe măsură ce pot face din rațiunea mea cheia de acces spre procesul de **autolegiferare**. **Autonomia** îmi dă putința să identific maximele sau principiile fundamentale ale acțiunilor mele. Aceste principii le pot identifica fără să mă bazez pe o religie, pe un empiriu platonice al formelor perfecte (ideile pure de bine, datorie, dreptate), sau pe pornirile mele naturale spre un bine pe care îl urmez din instinct. Prin urmare, singurul lucru pe care mă pot baza din punct de vedere moral este propria mea voință și nu o revelație religioasă sau o realitate metafizică (o lume a ideilor pure) (vezi și Onora O'Neill, 1996)

3. Imperativul categoric

Morala kantiană este una de tip **raționalist**. Acțiunea noastră morală are la bază judecata morală pe care o putem generaliza pentru oricine se află într-o situație identică. Nici un principiu nu poate fi considerat moral, dacă nu îl putem aplica oricui se află în aceeași situație sau într-una foarte asemănătoare. Aceasta este cu putință doar bazându-se pe **rațiunea pură**. Prin urmare, nu invocăm alte considerente care ne fundamentează actele, cum ar fi: tradiția, intuiția, consecințele, emoțiile sau simpatia și compasiunea față de ceilalți. Este indiferent din ce tradiție cutumiară ne tragem, din ce comunitate venim, dacă suntem sau nu înclinați spre altruism, dacă avem sau nu o "fire bună". Faptele noastre au valoare morală doar dacă putem transforma maxima după care le comitem în **lege universală**, deci în **imperativ categoric**:

Acționează numai potrivit acelei maxime care să poată fi în același timp lege universală!

Potrivit acestui imperativ, același act ar trebui să poată fi făcut de oricine, oricând, în orice situație asemănătoare.

Presupunem că sunt, de exemplu, politiciană aflată în campanie electorală. Scopul meu este acela de a câștiga voturi astfel încât să intru în Parlament. Ca să câștig voturi, sunt înclinată să aplic un principiu "machiavelic": "spune oamenilor ce doresc ei să audă". Aceasta înseamnă inclusiv că trebuie să le promit că, dacă mă votează, voi face acțiunea astfel încât să le satisfac interesele, deși știu că aceasta este imposibil sau că nu voi urmări decât interesele de partid. Sau, sunt managera unei firme de produse cosmetice și, ca să le vând, fac o reclamă de tipul: cu produsele noastre veți rămâne veșnic tânăr. Dacă judec asemenea unui kantian, mă voi abține să fac astfel de promisiuni. Motivul abținerii este acela că nu pot să-mi universalizez acțiunea ca

maximă: nu pot să subscriu ideii că indiferent de poziția politică în care mă pot afla, aș considera moral pentru mine dacă se aplică principiul: “promite luna de pe cer ca să câștigi voturi”. Eu pot să fiu victima minciunii politice, nu doar beneficiara ei, după cum pot să fiu victima înșelăciunii prin reclamă. Kant ne cere să ne abținem de la a face promisiuni false, fiindcă nu putem transforma aceasta în principiu universal al acțiunii. Respingerea falselor promisiuni este, dimpotrivă, **maxima universalizabilă**. Ca orice maximă, ea precede acțiunea, deci nu derivă din consecințele ei. Ea devine obligatorie, indiferent dacă odată cu venirea mea pe căi mincinoase la putere, aș putea, de pildă să cresc puterea de cumpărare pentru cele mai multe categorii de oameni. Dacă fac din maxima inversă un principiu al vieții politice, atunci pierd orice control normativ asupra desfășurării jocului politic. Mai mult, ceea ce se poate ruina, cu consecințe grave pentru democrație, este **încrederea publică**. În al doilea exemplu, consecințele sunt mai puțin grave.

3. Imperativul practic

Morala kantiană este o **morală a datoriei**.

Motivația de bază a moralei datoriei este derivată, potrivit lui Kant, din stipularea existenței unui **scop în sine**. Așa cum nu putem construi o geometrie fără axiome, nu putem construi nici o morală care să nu stipuleze ceva ca scop în sine (ceva valoros prin el însuși, ceva care nu poate fi transformat în mijloc pentru alt scop). Kant delimitează două scopuri în sine: viața și umanitatea din persoana oricărei ființe omenești. Grație primului scop, putem întemeia **datoria morală perfectă** a non-sinuciderii, grație celui de-al doilea, putem întemeia **imperativul practic**:

Acționează astfel încât să tratezi umanitatea, atât în persoana ta, cât și a oricărei alteia, totdeauna și în același timp ca scop și niciodată numai ca mijloc. (Imm. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*).

A fi scop în sine nu este o convenție, ci este un dat absolut, un reper de tip axiomatic.

Acest imperativ al acțiunii are o relevanță fundamentală în etica profesională, dar și în universalizarea drepturilor umane, în principiul considerației egale pentru orice ființă umană, în baza faptului că ea este scop în sine.

Potrivit imperativului practic, delegitimăm mai întâi două atitudini: pe aceea a acceptării propriei subjugări și pe aceea a subjugării altora. Este la fel de imoral să aservim și să ne lăsăm aserviți. Cu alte cuvinte, dacă acceptăm să fim folosiți ca mijloace, în lipsa oricărui consimțământ din partea noastră sau dacă ne folosim de alții ca de simple mijloace pentru scopurile noastre, fără a avea consimțământul lor, este la fel de imoral.

În acest spirit, orice guvernare care nu este rezultatul alegerilor libere este imorală, cum imoral este să ajungi la guvernare făcând promisiuni false. Tot atât de imoral este să accepți o guvernare care îți anulează voința liberă și te transformă într-un simplu mijloc al unor scopuri la care nu ai consimțit niciodată (cazul regimurilor totalitare). Extinzând dincolo de sfera politicului, **imperativul practic** se aplică oricăror relații umane publice sau private: problemei subjugării de sex, rasă, etnie, religie, vârstă etc. El se aplică statutului de contribuabil, de client, de angajat.

A nu te opune, atunci când poți, faptului de a trăi după alt cap decât cel propriu, devine un

act profund imoral. Acest *numai ca mijloc*, formulat în imperativul practic, ne relevă realist faptul că toți ne slujim de alți oameni și suntem în slujba altor oameni. Problema nu este aceea de a nu ne folosi de alții sau de a fi folosiți de alții, ci aceea de a **consimți liber**, prin **acord**, **negociere**, **contract**, **vot**, la faptul de a ne afla în serviciul altora, sau de a beneficia de ei pe arii stabilite în limitele acordului.

Ca persoane, noi nu putem să aparținem nimănui altuia decât nouă înșine. Același drept trebuie să-l recunoaștem oricărei persoane. **Libertatea**, **demnitatea de a fi scop în sine**, sunt valori generice pentru toate celelalte drepturi și fac posibilă acțiunea în spiritul **regulii de aur**: *Nu trata o altă persoană așa cum nu ai dori să fii tratat tu însuși* (forma negativă a regulii de aur) sau: *Tratează altă persoană așa cum ai dori să fii tratat tu însuși* (forma pozitivă a regulii de aur).

Acum eu spun: omul și în genere orice ființă rațională este scop în sine, nu numai mijloc (Imm. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*)

Prin această abordare, Kant delegitimează și manipularea politică, mediatică, manipularea în afaceri, experiențele pe oameni: este moral greșit să te folosești de oameni în propriile scopuri, fără să ții seama și de ale lor.

5. Datorii morale perfecte și imperfecte

Datoriile morale perfecte sunt cele valabile pentru toți agenții și toate acțiunile. Ele derivă din autonomia persoanei. Dar autonomia este limitată. Nici unul dintre noi nu își este autosuficient. Oricare dintre noi este și o ființă vulnerabilă, aflată în relații de interdependență reciprocă și în relații de dependență. Vulnerabilitatea și dependența generează **datorii morale imperfecte**.

Între regula de aur care ne spune că o acțiune este moral corectă dacă agentul nu se opune să i se facă și imperativul categoric, care ne spune că o acțiune este moral corectă nu doar dacă agentul nu i se opune, dar și dacă generalizarea ei ar fi irațională, există diferențe de fond. Regula de aur nu se aplică decât relației cu altul. Pe ea nu poți întemeia non-sinuciderea (inclusiv în cazul eutanasiei), nici respingerea masochismului, nici abținerea de la bunătate în ideea că cineva își ajunge lui însuși, nici principiul: nu judeca pe altul dacă nu vrei să fii judecat (nu pot să fie universalizate).

Regula de aur poate să ducă la consecințe negative în cazurile în care agentul nu are nimic împotriva să fie prost tratat (de exemplu, cineva ar putea să se vândă pe sine ca sclav) sau cineva sărac dorește să-și vândă un copil, chiar dacă scopul este să-i ajute pe ceilalți copii ai săi să supraviețuiască.

Datoriile morale perfecte sunt clasificate în:

a) **Datorii perfecte față de sine**: să nu-ți iei viața (să te abții de la sinucidere). În mod obișnuit, putem gândi că sinuciderea este rezultatul iubirii față de sine: nu pot continua o viață care îmi produce o durere continuă, deci sunt moral justificat să o termin cu viața. Dacă viața mea nu are sens, atunci nu merită să o continui.

Unele situații sunt disperate, de exemplu, o paralizie totală și ireversibilă în care persoana

este conștientă că își va petrece viața în scaun sau în pat, fără să poată face nimic, nici un gest, dacă nu este ajutată. O astfel de persoană uneori solicită eutanasia. Răspunsul Kantian la această abordare este: nu putem universaliza maxima; ori de câte ori cineva consideră că viața sa este o sursă de durere sau că este lipsită de sens, are justificare morală să se sinucidă. Deci, nu putem justifica sinuciderea fiindcă nu putem universaliza astfel de maximă ("când crezi că viața ta este complet lipsită de sens sau când îți pierzi aproape total puterile, e justificat să te sinucizi sau să fii ajutat să mori").

b) **Datoriile perfecte față de alții:** să nu faci promisiuni mincinoase. Dacă am universaliza minciuna, am ajunge la prăbușirea totală a încrederii oricui în oricine. O astfel de stare ar fi autocontradictorie, căci nimeni nu s-ar mai baza nimeni și pe nimic. De exemplu, dacă o firmă ar da informații false despre serviciile sau mărfurile ei, ar putea să rămână fără clienți.

Caracterul perfect al acestor datorii derivă din aceea că nu admit nici o excepție, sunt obligații morale perfecte, arată **ce trebuie să nu facem**, sau să ne abținem să facem, oricând, oricare dintre noi, indiferent de situație. Ambele datorii au formă **negativă**.

Ele sunt formulate prin **trebuie** și vizează **obligativitatea** normei.

Datoriile morale imperfecte se clasifică în:

a) **Datoriile față de sine:** să-ți păstrezi sănătatea și să-ți dezvolți talentele. Kant nu sugerează că ne putem dezvolta toate talentele, ci că este imoral să nu ne exploatăm selectiv măcar unele dintre ele, respectiv să le neglijăm pe toate, să le lăsăm să se irosească. Tot așa este imoral să facem deliberat ceva împotriva propriei sănătăți sau să nu facem nimic în favoarea ei, dacă putem.

b) **Datoriile față de alții:** să-i ajuți pe ceilalți

Această datorie are un caracter imperfect fiindcă arată ce ar fi de dorit să fac, nu ce trebuie să fac indiferent de situație. Dacă un **imperativ categoric** ne spune ce trebuie să facem în mod universal: oricând, oricum, oricine dintre noi, **imperativele ipotetice** sunt de tipul "dacă-atunci", de tipul **ar trebui**. Dacă vrei să nu te ratezi ca ființă umană, ar trebui să-ți dezvolți talentele; Dacă vrei reciprocitate și vrei să fii membru recunoscut al unei comunității, atunci ar trebui să-i ajuți pe ceilalți. Datoriile morale imperfecte sunt cele pe care, cel puțin uneori trebuie să le urmăm (respectiv, ori de câte ori putem).

În planul eticii profesionale, se pot face corelații profitabile între cele două categorii de datorii imperfecte. De exemplu, dacă pe de-o parte suntem datori să ne păzim sănătatea și să ne dezvoltăm talentele, iar pe de altă parte suntem datori să-i ajutăm pe alții, am putea extinde aceste imperative în sensul că datoriile noastre față de semenii sunt asemănătoare celor față de noi: să-i ajutăm să își mențină sănătatea și să își dezvolte talentele. În primul caz, aceasta înseamnă datoria de a asigura semenilor asistență medicală, protecție în caz de agresiune, în al doilea caz, înseamnă datoria de a le asigura asistență pentru dezvoltare prin educație și acces la profesii și status ca dezvoltare și exercitare a propriilor talente.

Etica de tip kantian este **deontologistă**: un act este moral corect dacă agentul acționează conform principiilor și normelor morale (a imperativului categoric, a celui practic și a celor ipotetice). Nici consecințele, nici scopul, nu pot scuza mijloacele, decât dacă acestea sunt

conforme imperativelor mai sus pomenite. Perspectiva kantiană diferă substanțial de cea consecințialistă, sub acest aspect.

Etica de tip kantian este o **etică a datoriei raționale**. Doar ceea ce facem în virtutea maximelor morale mai sus pomenite are valoare. Ceea ce facem din alte motive, din înclinație: interese, dorința de a place, orgoliu, din dorința de putere, de respect, faimă, frica de moarte, frica de oprobriu, de excludere, sunt dorințe și nu voință rațională. Ele nu au valoare morală, chiar dacă urmându-le producem efecte utile nouă și semenilor noștri. Iubirea față de aproape, ca și teama de pedeapsă în viața de apoi, nu pot întemeia acte moral corecte. Rațiunea trebuie să domine dorința (vezi Imm. Kant, *Critica rațiunii practice*, p.173). Un om de afaceri mânat doar de interesul pentru profit nu acționează moral, chiar dacă investiția lui are consecințe bune: creează locuri de muncă, face un bun serviciu, aduce bani la bugetul public.

Obiecția centrală la această perspectivă axată pe datorie rațională este aceea că și bigotul, sexistul sau rasistul pot acționa respectând un principiu autoconstruit (ca rezultat al autonomiei voinței). Mulți torționari fasciști și comuniști au acționat din simțul datoriei, din respect pentru regulă. Prin urmare, acțiunea conform principiilor raționale nu este neapărat morală. În ciuda corectitudinii acestei obiecții care i se face mereu lui Kant, ea trebuie tratată ca “adevăr convenabil” criticilor săi. Un kantian nu ar putea rupe între acțiunea din datorie și cele două imperative (categoric și practic). Nici un principiu al acțiunii nu poate fi astfel construit încât să le eludeze. Ele sunt principii fundamentale. Nu au statut egal cu celelalte, care pot cel mult să fie doar derivate din ele. Rămân însă câteva obiecții de fond față de etica lui Kant: delegitimarea valorii înclinației și empatiei în morală, sexismul, legitimat accidental (în *Observații asupra sentimentului frumosului și sublimului*, Kant formulează opinia potrivit căreia femeile nu au autonomie rațională redusă), speciismul legitimat necesar din excluderea din morală a altor subiecți în afara celor umani (vezi considerațiile Onorei O'Neill, 1996, asupra criticilor kantianismului, precum și M. Miroiu, 1996, cap. Elitism, sexism și speciism în morală).

Dincolo de aceste obiecții, rămân valoroase pentru orice etică, inclusiv pentru cea profesională:

- Considerația egală pentru orice persoană, în baza apartenenței sale la umanitate.
- Delegitimarea tratării oamenilor ca simple mijloace pentru interesele altora.
- Delegitimarea manipulării.
- Includerea în dezbateră problema “mâinilor murdare” a încălcării promisiunilor și prin urmare, a distrugerii încrederii publice și private.
- Implicațiile problemei datoriei morale în politicile publice, în comportamentul din campanii electorale, în relația medic-pacient, funcționar public-contribuabil, manager-client, jurnalist-cititor, în legislația asupra sinuciderii și eutanasiei ș.a.

Termeni cheie:

morală universală, voință liberă, autonomie, imperativ categoric, imperativ practic, demnitate, regula de aur, datorii morale perfecte, datorii morale imperfecte, datorie

rațională

Întrebări:

- 1. Relevați semnificația kantiană a conceptelor: autonomie, imperativ categoric, imperativ ipotetic, imperativ practic, datorie rațională.**
- 2. Ce sunt datoriile morale perfecte și datoriile morale imperfecte? Exemplificați astfel de datorii și justificați de ce sunt perfecte sau imperfecte.**
- 3. Dați exemple de imperative ipotetice potrivite profesiei sau ocupației dumneavoastră.**
- 4. Analizați pe un exemplu din propria experiență felul în care este respectat sau încălcat imperativul practic.**
- 5. Formulați și alte datorii morale imperfecte, arătând de ce se încadrează în acest tip de datorii.**
- 6. Un medic experimentează un tratament pe un bolnav, fără știrea celui din urmă. Tratamentul dă rezultate și pacientul se vindecă. Este această procedură corectă din punct de vedere kantian? Argumentați răspunsul.**

Tema III

Utilitarismul

Obiectivele temei:

- a) Să cunoașteți semnificația conceptelor de utilitarism, consecințialism, fericire;
- b) Să puteți face distincții între etici deontologice și etici consecințialiste;
- c) Să analizați calitatea morală a propriei instituții aplicând principiul celei mai mari fericiri pentru cel mai mare număr de oameni;

Conținut:

1. Fericirea ca scop al moralei
2. Utilitate și moralitate
3. Corectitudinea morală
4. Datorii perfecte și datorii imperfecte
5. Corectitudine și dreptate

1. Fericirea ca scop al moralei

Modernitatea britanică a oferit eticii o altă variantă de răspuns la întrebarea “Ce trebuie să fac?” Dacă răspunsul kantian este cel al acțiunii conform datoriei raționale, în consens cu acceptarea drept axiome centrale ale sistemului moral imperativul categoric și cel practic (variante deontologice de tip kantian), răspunsul **utilitarist** se află aparent la polul opus. **Ceea ce trebuie să facem este să ne căutăm fericirea.**

Căutarea fericirii personale devine, din pornire irațională comună a oamenilor, datorie morală supremă față de sine, după cum, facilitarea fericirii celorlalți este datorie morală față de semenii. Acțiunile persoanelor și instituțiilor pot să fie judecate, ca valoare morală, din perspectiva acestei norme: **Acționează astfel încât acțiunea ta să maximizeze propria fericire și pe a celorlalți și să minimizeze propria suferință și pe a celorlalți!** Cel mai corect act moral pe care îl putem face este acel act care aduce **cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr posibil de oameni.** Un act devine moral corect după ce, comițându-l, îi putem testa consecințele, potrivit acestei norme. Prin ceea ce am făcut, am produs o creștere a fericirii și o scădere a suferinței? Dar pentru că fericirea este greu cuantificabilă, filosofii care aparțin acestei familii ideatice ne-au propus alți doi indicatori: **plăcerea** (vezi tradiția hedonistă epicureană și reconstrucția ei în filosofia lui John Stuart Mill) și **utilitatea** (vezi tradiția modernă, inaugurată de Jeremy Bentham)

2. Utilitate și moralitate

Utilitarismul face parte din categoria mai largă a eticilor de tip consecințialist, etici care au dominat discuțiile până în jurul lui 1960. Potrivit acestor perspective, **un act este drept sau**

nedrept moral în funcție de consecințele sale și nu de trăsăturile intrinseci (McInerney, 1994, cap. Utilitarianism). Dacă, de exemplu, minciuna este interzisă ca imorală în sine în cadrul celorlalte tipuri de etici, în consecințialismul utilitarist singurul lucru care ar permite interzicerea este faptul că ea produce rău, nu fiindcă este rău în sine să minți. Nu pot fi admise însă orice fel de consecințe, indiferent de natura lor, ci doar **consecințele socotite a fi morale** și anume:

- a) când un act produce **plăcere** (perspectiva hedonistă);
- b) când un act conduce la **dezvoltarea persoanei** și ajută la dezvoltarea celorlalți;
- c) când un act conduce la o **satisfacție dezirabilă**.

(vezi McInerney, 1994, p 46)

Ca să ne dăm seama mai bine de **distincția între eticile de tip deontologist** și cele de tip consecințialist, luăm două cazuri: problema încălcării drepturilor și problema ținării promisiunilor. Pentru **deontologiști** neîncălcarea drepturilor și ținerea promisiunilor sunt **datoriile morale perfecte**. Pentru **consecințialiști**, scopul rămâne **fericirea, utilitatea sau satisfacția**, iar cele două norme sunt simple mijloace care sunt metode de atins fericirea sau utilitatea. Actele sunt moral greșite pentru un consecințialist nu fiindcă drepturile sau promisiunile sunt încălcate, ci pentru că acele acte nu au maximizat numărul celor ce nu violează drepturi și pe acela al celor ce își țin promisiunile.

De exemplu, arestarea cuiva în urma unui denunț într-un articol de ziar este moral greșită fiindcă mărește posibilitatea violării dreptului de a fi tratat potrivit prezumției de nevinovăție (ibidem p. 46-47). Dacă un partid vine la guvernare făcând promisiuni mincinoase, aceasta este moral greșit fiindcă, distrugându-se încrederea publică, crește numărul celor ce fac promisiuni mincinoase.

Nucleul intuitiv al utilitarismului rezidă în ideea **maximizării utilității colective. Proba că instituțiile sociale sunt drepte o dă felul în care ele sunt capabile să crească utilitatea agregată micșorând costurile**. În relația între utilitatea individuală și cea socială, utilitarismul nu postulează un bine supraindividual. Ceea ce numim bine colectiv (sau utilitate socială), nu este altceva decât suma binelui individual, căci societatea însăși nu e altceva decât suma indivizilor care o compun (vezi S. Veca, 1989, pp. 76-78)

Într-un astfel de context, un enunț de tipul: *societatea românească este săracă* nu are sens decât dacă el poate fi reformulat la modul: statisticile indică faptul că majoritatea cetățenilor trăiesc sub pragul minim de venituri care să le permită o viață decentă și accesul la propria fericire (sau, în cazul de față, la înlăturarea suferinței). Societatea este săracă dacă majoritatea indivizilor care o compun trăiesc rău sub aspectul condițiilor materiale, de sănătate și de educație.

3. Corectitudinea morală

Judecata morală se aplică la fel în cazul indivizilor și instituțiilor. **Un individ și o instituție acționează corect din punct de vedere moral dacă prin acțiunile lor tind să promoveze fericirea și, dimpotrivă, acționează incorect moral dacă prin acțiunile lor tind să promoveze opusul acesteia.**

Prin fericire se înțelege plăcerea și absența durerii. Prin nefericire, durerea și privarea de plăcere (J. St. Mill, *Utilitarismul*, trad. rom 1994).

Promovarea fericirii devine principiu normativ al acțiunii.

Acte moral corecte

Un act este **moral corect** dacă și numai dacă nu există vreun alt act pe care agentul l-ar fi putut face și care are o utilitate mai mare decât actul respectiv.

Prin urmare, **corectitudinea actului moral se judecă prin faptul de a produce cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de oameni**. Nu este neapărat necesar ca un astfel de act să fie premeditat, intenționat, motivat ca atare. De obicei urmărim propriile noastre interese, dar urmărindu-le și producându-ne un bine, sporim implicit și **binele general** care se compune din suma binelui individual.

De exemplu, eu pot să fiu investitoare de capital și să am ca scop precis maximizarea veniturilor mele din profit. Dacă îmi plasez bine banii, vor avea de câștigat salariații, beneficiarii serviciilor produse de ei și statul prin impozite. Puțini dintre noi suntem deliberat “binefăcători publici”.

4. Datorii perfecte și datorii imperfecte

După etica utilitaristă, scopul virtuții este sporirea fericirii: ocaziile în care unei persoane îi stă în putere să facă acest lucru la scară mare - să fie, cu alte cuvinte un binefăcător public - sunt rare (excepțiile sunt de unu la o mie); doar în asemenea ocazii i se cere ei să ia în considerare utilitatea publică; în toate celelalte cazuri, ea trebuie să urmărească doar utilitatea privată, interesul sau fericirea unui număr mic de persoane. Doar aceia ale căror acțiuni au o influență asupra societății în ansamblul ei, trebuie să se ocupe de un scop atât de vast (J. St. Mill, *Utilitarismul*, p.35)

Sacrificarea intereselor private în favoarea celor publice nu este un act **supererogatoriu** pentru oamenii politici și funcționarii publici. Acest act devine, în cazul lor, o datorie derivată din statutul asumat pentru că rolul lor este să conceapă, promoveze și implementeze politici publice.

Prin act supererogatoriu se înțelege acea acțiune morală pe care oamenii o practică **dincolo de datorie**. De exemplu, dacă cineva salvează o persoană dintr-un incendiu, face un act supererogatoriu numai dacă nu este pompier în exercițiu. Același lucru este valabil pentru salvamari când salvează pe cineva de la înec. Ei nu se sacrifică pentru alții, ci își fac decât datoria.

Distincția făcută de Mill între datorii morale perfecte și imperfecte este următoarea:

“Datoriile obligației perfecte” sunt acele datorii în virtutea cărora apare un drept corelativ, caracteristic uneia sau mai multor persoane; datoriile și obligațiile imperfecte sunt acele obligații morale care nu dau naștere nici unui drept...Dreptatea implică nu doar ceva ce e bine să faci și rău să nu faci, dar și ceva ce o anumită persoană poate pretinde de la noi ca fiind dreptul său moral. Nimeni nu are un drept moral cu privire la generozitatea și mărinimia noastră deoarece noi nu suntem obligați din punct de vedere moral să practicăm aceste virtuți față de nici un individ determinat (Mill, op. cit. p. 77).

5. Corectitudine și dreptate

Relația între moralitate și **dreptate** este relevată de Mill ca relație între ceea ce este drept și ceea ce e oportun, nu ca o dreptate absolută, căci dreptatea nu este despărțită niciodată, practic vorbind, de oportunitate. “Pariul” pe sentimentul înnăscut al dreptății nu este fezabil în afara judecării prin propria noastră conduită (vezi Mill, op. cit. cap. V). În opinia lui Mill, care se realizează, potrivit autorului, opiniei generale, **acțiunile drepte și opusul lor** sunt următoarele:

- a) Privarea persoanei de libertate, proprietate și orice alt lucru care îi aparține prin lege (**e drept să respecti și nedrept să violezi drepturile legale ale cuiva**).
- b) Fiindcă există și legi nedrepte, Mill distinge între **drept legal și drept moral**. **O acțiune este nedreaptă când persoanei i se refuză ceva asupra căruia are un drept moral**.
- c) **E drept ca o persoană să obțină ceea ce merită**. Este nedrept să faci pe cineva să sufere de un rău pe care nu-l merită.
- d) **E nedrept să înșeli încrederea cuiva**, să încalci un acord (fără ca aceasta să fie urmarea comportamentului greșit al partenerului).
- e) **Este nedrept să fim părtinitori**, să favorizăm persoane în dauna altora. **Imparțialitatea** este o datorie-mijloc. Ea este corectă ca deziderat când e vorba de respectarea drepturilor, dar **tratamentele preferențiale sunt admise când nu încalcă drepturile altora**, de exemplu în unele instituții românești de învățământ superior românii nu candidează pe locurile generale și nu minimizează șansele celorlalți colegi. Noi acordăm tratamente preferențiale rudelor și prietenilor. Aceasta e corect când e vorba de grija și atenția și interesul privat, dar nu și când e vorba de interesul public (în practica politică și administrația publică nu sunt moral admise pilele, nepotismul etc.) (vezi Mill,

op. cit p. 70-71).

Statutul de **subiect al moralei** revine oricui are **interese** și **preferințe**, iar acestor interese și preferințe trebuie să li se acorde **considerație egală**.

Mill este un autor de înaltă reputație pentru filosofia politică liberală. Concepția sa despre moralitate este în acord cu cea despre libertate:

Singura libertate care își merită cu adevărat numele este aceea de să ne urmăm propriul nostru bine, în propriul nostru chip, atâta vreme cât nu-i privăm pe alții de al lor, sau cât nu le împiedicăm efortul de a și-l dobândi (J. St. Mill, *Despre libertate*, cap. I)

Termeni cheie:

deontologism, consecințialism, fericire, plăcere, utilitate (individuală și colectivă, privată și publică), act moral corect, supererogație, dreptate, acțiune dreaptă, imparțialitate, datorii morale perfecte, datorii morale imperfecte, subiect al moralei, libertate

Întrebări:

- 1. Relevați semnificația conceptelor: utilitarism, consecințialism, fericire**
- 2. Explicați și exemplificați datorii morală a maximizării fericirii**
- 3. Când este un act moral corect din perspectivă utilitaristă?**
- 4. Analizați dacă în instituția în care lucrați sau învățați se aplică principiile eticii utilitariste.**
- 5. Relevați un caz de acțiune egoistă ale cărui consecințe sunt moral-pozitive.**
- 6. Dați exemple de acte din datorie și de acte supererogatorii.**
- 7. Este confidențialitatea o obligație perfectă? Argumentați răspunsul.**
- 8. Ce sunt acțiunile drepte?**
- 9. Analizați un caz în care tratamentul preferențial este moral.**

Tema IV

Contractualismul

Obiectivele temei:

- a) Să cunoașteți semnificația conceptelor de contractualism, neocontractualism, tratamente drepte, deliberare imparțială, poziție originară, vâl de ignoranță, inegalități permise;
- b) Să înțelegeți principiile dreptății;
- c) Să puteți construi exemple de aplicare a teoriei rawlsiene în cazul particular al stabilirii normelor drepte în propria instituție.

Conținut:

1. Semnificația tradițională a contractualismului
2. Caracteristicile contractualismului contemporan (neocontractualismului)
3. Subiecții contractului și puterea contractuală
4. Teoria rawlsiană a dreptății

1. Semnificația tradițională a contractualismului

Tradiția contractualistă este atrăgătoare etic prin simplitatea sa. Potrivit acesteia, normele morale sunt rezultatul **acordurilor** prin care oamenii își rezolvă pașnic divergențele de interese. **Supunerea la normă** își află argumentarea chiar în aceea că ea este rezultatul **acordului liber consimțit** în privința standardelor comune. Acordurile sunt presupuse a fi **rezonabile** și în același timp **libere** (vezi Kymlicka, 1996).

Contractualismul își are originile în filosofia greacă. Forma sa discutată în etică și teorie politică aparține modernității iluministe (Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau).

2. Caracteristicile contractualismului contemporan (neocontractualismului)

Elementele caracteristice ale teoriilor contractualiste contemporane sunt:

- a) obligațiile contractuale sunt pure **convenții** încheiate între oameni; ele nu au nimic divin și sunt valabile pe durata convenției;
- b) rolul convențiilor este acela de a armoniza și apăra **interesele contractanților**.

Oamenii acționează moral dacă o fac în **avantaj reciproc** (tradiția hobbesiană) sau dacă o fac potrivit **principiului imparțialității** (tradiția kantiană) (vezi Kimlycka, 1996, p. 188). În prima abordare, nu e nimic considerat rău în a leza sau a-l face să sufere pe altul, atâta vreme cât nu avem o convenție după care este în avantajul reciproc să nu ne lezăm.

Răul moral se produce atunci când, comițând o faptă **încălcăm convenția** pe care am stabilit-o (deci, după ce am definit lezarea ca rea). Să nu furî, să nu înșeli pe cei cărora le promiți,

să-i respecti și să-i ajuți pe alții, nu sunt perceptive care ne vin din intuiție și înclinație, nu sunt "naturale" și nici divine, ci sunt norme create de către noi fiindcă am căzut de acord că este **reciproc avantajos** să ne abținem să facem anumite acte și, dimpotrivă, să facem altele. Am ales rațional, de exemplu, să nu înșelăm atunci când oferim ceva. Această alegere este rațională, dar nu are fundament moral. Ea sau altele devin norme morale odată ce sunt acceptate (vezi Gauthier, 1986, p. 4).

3. Subiecții contractului și puterea contractuală

Subiect al unui contract este acea persoană care participă la negocierea lui, are puterea să-și exprime acordul sau dezacordul, să-i stabilească termenii.

Desigur că ar fi moral liniștitor să spunem că părțile aflate în contract sunt egale. Dar experiența istorică ne spune un lucru limpede: o parte din contractanți nu contează decât parțial prin minoratul lor ca poziție în decizie (vezi de exemplu minoritățile etnice și femeile) sau nu contează deloc, sunt practic excluși sau cu totul marginali în calitate de contractanți (vezi de exemplu în societatea românească rromii sau cei foarte săraci). Ca să intri într-o negociere, contează mult **puterea contractuală**: ce oferi și de pe ce poziție ceri.

Grupurile dezavantajate sunt practic ignorate, căci oferta lor nu este tentantă iar forța lor de presiune în cerere este tratată ca slabă. La fel sunt tratați și cei lipsiți de putere fiindcă sunt copii sau infirmi (vezi Gauthier, p. 18). Ei nu fac parte din "clubul select" al negociatorilor de norme. Pot cel mult să fie luați în seamă ca **obiect al moralei** (lor li se aplică norme fără să participe la negocierea acestora) nu ca **subiect** al ei. Dezavantajele sunt adesea văzute ca incapacități sau deficiențe. Rasiștii sau sexiștii s-au prevalat de ideea că oamenii din cealaltă rasă sau femeile sunt mai puțin raționali, au un discernământ redus. Adesea aceste diferențe sunt mascate de lozinca egalității naturale dintre oameni sau de expresii vagi de tipul: umanitatea aflată în contract. De asemenea, normele stabilite la un anumit timp **t** afectează și generațiile viitoare care nu sunt părți ale contractului. Egalitatea nu derivă atât din cea naturală (fizică sau mentală), ci din **egalitatea de putere** ca parte contractantă.

4. Teoria rawlsiană a dreptății

Moralitatea cotidiană ne cere ca să fundamentăm **interesul reciproc** pe **respectarea drepturilor** celorlalți. Chiar dacă morala hobbesiană nu se bazează pe argumente de tipul **datoriilor naturale** sau a celor obiective, ea rămâne totuși o morală într-o lume în care "naturalul", "obiectivul", "divinul" nu pot să fie folosite ca fundamente pentru principiile și normele vieții cotidiene.

John Rawls, prin lucrarea sa *A Theory of Justice* este urmașul contractualist al kantianismului.

Ideile centrale care disting **neocontractualismul rawlsian** de cel de tradiție hobbesiană sunt următoarele:

Oamenii contează moral nu doar pentru că se pot **leza** reciproc sau se pot **avantaja** unii pe alții, ci și fiindcă sunt "**scopuri în sine**". Prin urmare ei sunt egali moral și merită cu toții să fi e

tratați cu **egală considerație**. Pe această abordare fundamentează Rawls ideea sa că există o datorie morală: cea de a aplica **tratamente drepte** și de a construi **instituții drepte** (termenul "instituții" trebuie înțeles și într-un sens mai general, cel de practici). Ca să ne asigurăm de dreptatea acțiunilor noastre, e necesar să **deliberăm imparțial** asupra normelor, atunci când luăm în considerare interesele celorlalte ființe omenești. Știm că acest lucru e dificil fiindcă părțile contractante nu au poziții egale. Ca să depășim acest obstacol este necesar să negociem de pe poziții de egalitate.

Cum este cu putință o astfel de negociere? Răspunsul rawlsian este argumentat pe baza a două concepte: **poziția originară și vălul de ignoranță**.

Poziția originară și vălul de ignoranță (Rawls, *A Theory of Justice*, 1971)

Deosebirea între "starea naturală" și "poziția originară" (în afară de aceea că prima a fost presupusă ca reală un iar cea de-a doua e un experiment mental), este aceea că Rawls sugerează o posibilitate de depășire a inegalității de putere în situația contractuală prin aceea că părțile aflate în contract **deliberează** în spatele unui **văl de ignoranță**.

Situația originară este cea prenatală în care:

Nimeni nu-și știe locul în societate, poziția de clasă sau statusul social, nu-și știe bunurile sau capacitățile naturale cu care a avut norocul să fie înzestrat, inteligența, forța etc. Voi presupune chiar că părțile nu știu ce concepție au despre bine și nici ce înclinații psihologice speciale dețin (vezi trad. românească în vol. *Dreptatea și fericirea*, p. 106).

Intenția lui Rawls este să creeze o condiție de **deliberare normativă** care să nu favorizeze și să nu defavorizeze pe nimeni.

Cei care deliberează au câteva caracteristici:

Nu sunt interesați în interesul altora, tind să-și maximizeze propriile avantaje dar nu știu de loc în ce situație se află astfel încât să știe exact ce conținut normativ i-ar avantaja. Mai mult, ei nu știu nimic despre condițiile particulare din propria lor societate, dacă ea e săracă sau bogată, ce regim politic are, cât de dezvoltate îi sunt civilizația și cultura, cărei generații îi aparțin, ce condiții de mediu au. Ei nu cunosc nici părțile aflate în conflict. Ceea ce știu este că trebuie să fie pregătiți să trăiască după toate consecințele care decurg din principiile pe care le adoptă.

Ceea ce **cunosc** cei aflați în contract sunt următoarele: societatea lor se va așeza sub principiile dreptății; sunt conștienți de felul în care au decurs faptele societății sub aspect economic, politic, știu care sunt caracteristicile organizării sociale și coordonatele psihologiei umane (vezi vol. *Dreptatea și fericirea*, 1995, p. 107).

Principiile dreptății sunt formulate astfel:

1. *Fiecare persoană care participă la o practică (instituție socială n.n.) sau care este influențată de aceasta are un drept egal cu cea mai largă libertate care e compatibilă cu o libertate de același fel, în măsura în care nu ne vom putea aștepta ca ele să conducă la avantajul tuturor și nu ne vor garanta că posturile și funcțiile de care sunt legate sunt deschise tuturor* (ibid.): fiecare va beneficia de libertatea, egalitatea și recompensa pentru activitățile care

contribuie la binele comun.

2. **Inegalități permise** sunt beneficiile și răspunderile (de exemplu: prestigiul, averea, obligația de a plăti impozite: funcții, posturi didactice, prețuirea și recompensele, salariile, averea dobândită prin șansă sau prin efort - dacă nu este monopol.

Inegalitățile de acest tip sunt permise fiindcă avantajează toți participanții la o practică (ibidem, p. 108).

O normă este dreaptă dacă aplicarea ei avantajează și pe cel mai dezavantajat membru al comunității în care ea se aplică.

Cele mai semnificative **critici** aduse acestei teorii morale se referă la problema alegerii raționale. Pentru a crea norme drepte trebuie să ne punem în "locul nimănu", ori un astfel de model teoretic este văzut ca dificil de practicat. Ne situăm în locul nimănu, sau în locul oricui? Este suficientă alegerea rațională, sau este necesară și **empatia**, pentru a crea norme drepte? (vezi în acest sens: Susan Moller Okin, 1996 în trad. rom. și M. Miroiu, 1996, cap. Etici feministe).

Neocontractualismul rawlsian este o etică inspiratoare pentru orice cod profesional. Sugestia că putem să fim în locul oricui și să ținem cont de aceasta atunci când ne stabilim regulile propriei activități trimite la câteva idei importante. Politicienii aflați la putere pot să ajungă în opoziție sau doar cetățeni care trăiesc după o politică ale cărei consecințe le suportă. Patronii sunt și clienți, funcționarii publici sunt și contribuabili, medicii sunt și pacienți, jurnaliștii sunt și consumatori de presă. Oricând și oricine poate să ajungă în cea mai dezavantajată poziție. De aceasta ar trebui să țină cont atunci când stabilesc "regulile jocului".

Termeni cheie:

contractualism, acord, convenție, interes, avantaj reciproc, rău moral, putere contractuală, subiect al contractului, considerație egală, tratamente drepte, deliberare imparțială, poziție originară, vâl de ignoranță, inegalități permise, principii ale dreptății

Întrebări:

1. **Relevați semnificația conceptelor: contractualism, neocontractualism, tratament drept, deliberare rațională, poziție originară, inegalități permise.**
2. **Dați un exemplu de rău moral din perspectivă contractualistă.**
3. **Analizați un caz ilustrativ pentru puterea sau lipsa de putere contractuală în stabilirea normelor.**
4. **Care sunt, după părerea dumneavoastră, grupurile dezavantajate contractual în România? Dar în propria instituție? Argumentați răspunsul.**
5. **Ce normă ați construi dacă v-ați afla în poziția originară, astfel încât ea să avantajeze și pe cel mai dezavantajat membru al grupului afectat de aplicarea normei?**

6. Dați exemple de inegalități permise.

Tema V

Etici ale drepturilor

Obiectivele temei:

- a) Să cunoașteți semnificația conceptului de drepturi din perspectivă liberală
- b) Să puteți explica temeiurile pentru care sunt acceptați subiecții drepturilor
- c) Să argumentați caracterul universal și relativ al drepturilor
- d) Să construiți argumente pentru respectarea drepturilor fundamentale în contextul exercitării unei anumite profesii.

Conținut:

1. Modernitatea și construcția eticii drepturilor
2. Justificări și clasificări ale drepturilor
3. Cine poate să aibă drepturi?
4. Sunt drepturile inalienabile și absolute?
5. Pro și contra drepturilor

1. Modernitatea și construcția eticii drepturilor:

Problema drepturilor are o largă tradiție modernă începând cu secolul al XVII-lea, prin operele lui Grotius, Puffendorf, Locke și continuând cu dezvoltările secolului XVIII, aflându-se în secolul al XIX-lea la concurență cu utilitarismul și marxismul. Tradiția moralei drepturilor se leagă de cea a **legii naturale** și are rădăcini în filosofia antică (mai ales de cea stoică), în ideea că dincolo de aspectele convenționale ale moralei, există repere naturale. La acestea avem acces prin propria conștiință, prin intuiție. Tradiția teologică creștină tratează această problemă în sensul respectului pentru persoană și conștiința individuală și a discuției asupra caracterului divin-uman al legilor (o parte din norme au origine divină, o parte sunt rezultatul **convențiilor** omenești).

Există momente și autori care au avut rol substanțial în constituirea eticii drepturilor.

John Locke în lucrarea sa *Două tratate despre guvernare*, 1690 consideră că drepturile inalienabile sunt: **libertatea** și **proprietatea**. Această idee a fost preluată în **Declarația de Independență** a SUA în 1776, incluzând și dreptul de a-ți urmări **fericirea**. În ambele cazuri este considerat moral legitim ca oamenii să aibă interese și să și le urmărească. În gândirea lui J. Locke, egalitatea dintre oameni este fundamentată pe ideea de **tabula rasa**, oricare dintre noi născându-se fără nici o cunoaștere prealabilă, fără nici o intuiție care să preceadă experiența.

Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului, adoptată în Franța în 1789 accentuează pe dreptul la: **libertate, proprietate, securitate, rezistență la oprimare**.

O contribuție importantă în dezvoltarea teoriei drepturilor în general, a avut-o Tom Paine, care, în 1791, publică lucrarea *The Rights of Man*.

Deoarece majoritatea autorilor care pledau pentru universalitatea drepturilor excludeau

accesul femeilor la ceea ce ei numeau "universalitatea cetățeniei", Mary Wolstonecraft publică în 1792 *A Vindication of the Rights of Women*, argumentând că rațiunea, care stă la baza drepturilor universale, constituind temeiul acordării lor, nu este monopol de sex.

Acestor lucrări și actelor normative fundamentale mai sus pomenite li se adaugă numeroase convenții contemporane. Actualmente, drepturile sunt în centrul dezbaterii moral-politice (mai ales când e vorba despre violarea lor), fie în spațiul public (tortură, terorism, sărăcie, mediu), fie în cel privat (avort, eutanasiere, orientare sexuală) (vezi Brenda Almond, 1996, p. 259-260).

2. Justificări și clasificări ale drepturilor

În mare, **drepturile sunt protectiv-negative**: relevă cât să nu te interferezi (să nu te amesteci în problemele altor persoane) și **protectiv pozitive** cum ar fi la educație, sănătate, protecție socială.

Drepturile sunt tratate în abordările adverse ca noțiune suspectă. Dar această soartă o au toate formele de instituire. Kant, de exemplu, folosește formularea: *acum eu spun: umanitatea din persoana ta e sfântă!*

Justificarea drepturilor nu se găsește decât controversabil și speculativ în "legea naturală". Ele se justifică preponderent moral, ce drepturi ar trebui să avem și să exercităm. Ele stau în morală alături de: datorie, obligație, corectitudine, în formularea "trebuie să" sau "nu este moral permis să". **Justificarea lor e esențial etică**. Unele dintre ele nu pot să fie niciodată convertite în legi, de exemplu, dreptul la recunoștință, dreptul la proprie opțiune. Există: drepturi universale care sunt considerate morale și aspiră să fie legale; drepturi legale specifice; drepturi morale specifice (de exemplu: dreptul la ajutor, la protecție, asistență).

Problemele centrale care apar în discutarea teoriilor asupra drepturilor sunt următoarele:

- a) Ce și cine poate să fie subiect al drepturilor?
- b) Ce fel de lucruri pot să fie drepturi?
- c) Cum justificăm drepturile? Se autojustifică?
- d) Sunt drepturile inalienabile?
- e) Există drepturi absolute?

Drepturile sunt nume abstracte pentru relațiile dintre oameni, inclusiv dintre oameni și alte făpturi. Ronald Dworkin (1978), le interpretează ca tip special de fapte: fapte morale. Libertarienii le interpretează drept limitări ale acțiunilor guvernării (Robert Nozick, *Anarhie, stat și utopie*). Ele sunt **active** și **pasive** (să faci și să te abții să faci), sunt formulate ca: **cerințe, datorii, puteri, libertăți, imunități**.

1. **Cerințe**: dreptul de a împrumuta e asociat cu datoria de a restitui împrumutul.

2. **Puteri**: dreptul de a împărți proprietatea este asociat cu puterea de a afecta drepturile altora.

3. **Libertăți**: ai dreptul să depui mărturie contra cuiva, dar nu ești obligat să o faci contra propriei ființe.

4. **Imunități:** dreptul de afiliere la sindicat este și interdicția (față de angajator) de a fi oprit să o faci (vezi B. Almond, 1996, 260-264).

Cum se poate justifica un drept?

Cele mai frecvente justificări ale drepturilor în perioada actuală sunt construite pe baza teoriei **contractului social**, (inclusiv varianta rawlsiană a contractualismului) sau prin teoria **utilitaristă**

(Mill, Hare), considerându-se că libertatea și dreptatea contribuie la fericirea umană și că, în practică, societățile care garantează și protejează exercitarea acestor drepturi sunt medii mult mai propice creșterii bunăstării și fericirii individuale.

În afara exercitării drepturilor sau în condițiile în care aceste drepturi sunt violate, **oamenii nu pot acționa ca ființe morale, autonome**. Drepturile sunt esențiale pentru orice discurs etic și pentru construirea oricărui cod etic democratic. Ele se autojustifică. În afara drepturilor persoanelor, drepturile pot să fie extinse la mediu (în virtutea perspectivelor ecologiste asupra moralei), precum și la generațiile următoare.

3. Cine poate să aibă drepturi?

Dacă un drept este luat ca **putere**, atunci se adresează celor cu capacitatea de a alege. Dacă este **permisie** (interzicerea amestecului), e valabil pentru orice ființă poate beneficia de el. Pe ce criterii acceptăm că cineva poate să aibă un drept? Cât de mare este sfera celor care pot să beneficieze de drepturi?

Există poziții diferite în legătură cu temeiul pentru care există un drept, criteriile după care un drept este acceptat sau respins. De exemplu:

- **Capacitatea de a suferi** este un temei pentru ca orice făptură vie, dotată cu sensibilitate să poată avea un drept. Prin acest criteriu, putem include animalele, în subiecți ai drepturilor, dar îi excludem pe cei în comă ireversibilă)

- **Capacitatea de a avea interese** (mai precis, capacitatea de a avea nevoi). După acest criteriu, subiecți ai drepturilor sunt și embrioanele, feții, plantele, animalele.

Acceptarea intereselor ca temei al faptului de a fi subiect al drepturilor include și generațiile următoare.

- **Capacitatea de a alege** o dețin oamenii și în mod limitat, animalele superioare.

- **Faptul de a fi persoană** este temeiul cel mai frecvent acceptat. Pe el se bazează și documentele amintite la începutul temei noastre. Dar conceptul de persoană este la rândul lui, greu de definit foarte clar. Este fătul o persoană? Dar cineva aflat în comă ireversibilă? Dar cineva care suferă de demență senilă?

Pentru ca să conturăm diferite categorii de drepturi avem nevoie de criterii raționale (mai ales când aplicăm principiile eticii raționaliste moderne, de tipul kantianismului sau a contractualismului). Dar, pentru situația în care aceste drepturi se extind dincolo de ființele capabile de **deliberare rațională**, include și alte categorii de făpturi, avem nevoie și de **criterii empatic** de formulare a lor, respectiv de a înțelege alte ființe prin intermediul experiențelor

comun împărtășite (vezi M. Miroiu, 1996, Empatia și morala dreptății).

Atunci când drepturile sunt stabilite la nivelul unei profesii, subiecții drepturilor pot să fie de exemplu: profesioniștii, clienții, acționarii, proprietarii, beneficiarii.

4. Sunt drepturile inalienabile și absolute?

Există un consens redus în legătură cu caracterul **inalienabil** al drepturilor. Cele mai discutate în sensul inalienabilității sunt libertatea și viața, dar în ambele privințe, sensul exercitării lor ca drepturi inalienabile este redus. De exemplu, este general acceptat faptul că nimeni nu are dreptul să se vândă ca sclav și nimeni nu are dreptul să vândă altă persoană. În privința vieții, consensul nu este la fel de mare. Sinuciderea este interzisă în cele mai multe coduri legale și morale, dar actul, de exemplu, se discută tot mai mult dreptul la eutanasiu (admis în anumite etici în baza faptului că nu viața în sine are valoare, ci acea viață în care persoana mai poate avea cel puțin minime satisfacții).

În privința caracterului **absolut** al drepturilor, abordările sunt la fel de relative și consensul asupra unora dintre ele, socotite cruciale, greu de atins. Drepturile sunt uneori conflictuale între ele. De exemplu, dreptul la liberă exprimare se ciocnește uneori de respectul pentru convingerile religioase sau de dreptul la o bună imagine (cazul pornografiei care întărește imaginea femeilor ca obiecte sexuale). Nici cazul altor drepturi, inclusiv a celor socotite fundamentale, libertatea și viața, nu este atât de simplu, nu poate fi tranșat ca în toate cazurile sunt absolute, pentru că ele sunt relative la ale altora. Se acceptă de fapt ca absolut un singur drept, cel de a nu fi torturat (vezi B. Almond, 1996, pp. 264-266).

5. Pro și contra drepturilor

Ideea de drepturi e coerentă cu supoziția că ceea ce avem în comun (nevoi, capacități) e mai important decât ceea ce ne face diferiți. Modernitatea a construit cadrul normativ al drepturilor în jurul ideii că orice ființă rațională este scop în sine, poate alege pentru ea însăși și își poate urma interesele. Aceste aspecte aparțin umanității comune. Practica acordării și exercitării drepturilor a demonstrat că supoziția universalității a operat adesea discriminatoriu pentru anumite categorii, în funcție de sex, rasă, etnie, religie, uneori și de avere; cea mai vizibilă limită a fost atinsă de drepturile politice, mai ales de dreptul la vot, dar și de acces liber la funcții de putere publică. Din acest motiv, pe lângă drepturile universale, pot opera și **drepturi specifice** pentru: femei, minorități etnice sau rasiale, copii, persoane cu handicap. Rolul drepturilor specifice este acela de a corecta discriminările derivate din diferențe și din nedreptate istorică, sau de a proteja categoriile care au real nevoie de tratamente speciale (copiii, persoanele cu dizabilități).

Adepții **deontologiști** ai drepturilor le acceptă de obicei ca **naturale** și derivate din asemănări naturale.

Utilitariștii nu acceptă drepturile ca naturale, ci ca **aranjamente sociale**, convenții acceptate ca pași esențiali în dezvoltarea umanității. Dacă, de exemplu, justificarea drepturilor ca "naturale" este mai utilă în acceptarea și exercitarea drepturilor, utilitariștii sunt de acord să

accepte și explicațiile "naturaliste" ale deontologilor. Important asigurarea exercitării lor să mărească șansele oricărei persoane la fericire.

Acceptarea drepturilor omului ca aspect esențial al dezvoltării morale, politice și al prosperității personale și comunitare nu reprezintă un consens general între teoreticieni. **Marxiștii** de exemplu, le atacă din perspectivă relativistă și a progresului social. Insistă mai degrabă pe cele pozitive (dreptul la muncă, la concediu de odihnă plătit) și operează cu alte categorii de drepturi universale, după principiul dependenței drepturilor de dezvoltarea relațiilor de producție și abolirea proprietății private (lichidarea exploatării și a inegalității economice dintre oameni).

Drepturile pun probleme dificile nu numai stângii politice, dar și conservatorilor (dreptei conservatoare) pe motiv că subminează tradiția și obiceiurile (vezi de exemplu Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France, 1790*). Pe această bază, cea a încălcării tradiției și a specificului unei comunități particulare, le resping islamicii și ortodocșii fundamentalști. Universalizarea drepturilor în formele consacrate în abordarea occidentală este văzută drept imperialism cultural occidental, ca un produs al gândirii al individualiste și cosmopolite, opus caracterului organic al societății, "parașutat" în comunități care au altfel de valori și tradiții. (vezi B. Almond, 1996, pp. 266-268).

Individualismul liberal care a fost generatorul eticii drepturilor și este susținătorul actual cel mai consecvent este atacat de către ideologiile de stânga, de către cele de dreapta și chiar din interior, de exemplu, în virtutea multiculturalismului și dreptului la diferență).

Obiecția frecventă împotriva unui astfel de cadru normativ centrat pe drepturile persoanei este aceea că accentuează egoismul și lipsa de responsabilitate față de alții. Cu alte cuvinte, că individualismul promovat de liberalism este ne-etic. Dar o astfel de obiecție nu se poate susține. Este greșit să considerăm că individualismul liberal centrat pe drepturi este incompatibil cu responsabilitatea odată ce fiecare drept pe care îl are o persoană este limitat de același drept pentru altă persoană. Libertatea oricui are o singură limită: libertatea altei persoane. Problema cea mai importantă, cel puțin în perspectivă utilitaristă și în cea a eticii virtuții o reprezintă contribuția extinderii și exercitării drepturilor la **dezvoltarea omenească**.

În regimul comunist românesc drepturile fundamentale erau cele la viață, muncă și pace. În același timp, exista pedeapsa cu moartea, nu se raportau născuții vii decât după o săptămână pentru ca, în cazul în care aceștia mureau, să fie trecuți la avorturi, nu la decese. Grija era îndreptată spre ființele nenăscute. Dreptul la muncă avea cel puțin două aspecte corelate: obligația de a munci și închisoarea pentru parazitism, legarea de un loc de muncă prin repartitie și dispariția relației salariu-merit. Dreptul la pace era exercitat propagandistic și implica "războiul întregului popor". Drepturile la libertate, proprietate și căutarea fericirii erau incompatibile cu un astfel de regim, precum și cu codul moral specific acestuia (un cod moral colectivist *Codul eticii și echității socialiste, al muncii și vieții comuniștilor*) în care construcția comunismului era scop în sine iar indivizii, mijloace pentru atingerea lui. Un astfel de cod exprima în același timp, dispariția distincției între morala publică și cea privată, între morala privată și cea profesională. "Munca și viața", implicate în titlu, anulau posibilitatea alegerii între moduri de viață alternative, ca și posibilitatea creării autonome a codurilor particulare pentru diverse profesii. Un cod universalizant încălca un principiu generic al oricărei etici profesionale, pe cel al autonomiei.

Termeni cheie:

drepturi, drepturi protectiv-negative, drepturi protectiv-pozitive, subiecți ai drepturilor, individualismul liberal

Întrebări:

- 1. Care sunt drepturile fundamentale ale omului în abordările tradiționale ale modernității?**
- 2. Ce relație puteți construi între imperativul practic kantian și etica drepturilor?**
- 3. Intră contractualismul în conflict cu etica drepturilor? Dar utilitarismul?**
- 4. Cum se pot justifica drepturile?**
- 5. Argumentați care sunt, după părerea dumneavoastră, subiecții drepturilor.**
- 6. Analizați un drept și arătați dacă are caracter absolut.**
- 7. Argumentați pro sau contra drepturilor specifice pentru o minoritate la alegere.**
- 8. Se potrivesc drepturile omului în România? Este morală extinderea lor în contextul cultural și social românesc? Argumentați răspunsul.**

Tema VI

Profesionalism și etică profesională

Obiectivele temei:

- a) Să cunoașteți semnificația conceptelor: profesie, profesionalism, etică profesională, virtuți profesionale, cod de etică profesională
- b) Să înțelegeți relațiile dintre profesii, politică și etică
- c) Să înțelegeți caracterul preponderent contractualist al eticii profesionale
- d) Să comparați tipurile de eticii profesionale
- e) Să analizați din perspectivă etică dileme profesionale
- e) Să puteți analiza și construi un cod profesional

Conținut:

1. Profesii și profesionalism
2. Caracteristicile ideale ale profesiilor
3. Relațiile între profesii și sfera politică a societății
4. Etica profesională. Considerații generale
5. Caracterul contractual al eticii profesionale
6. Relații client-profesionist
7. Virtuți și valori profesionale
8. Formalizarea etică a codurilor profesionale

1. Profesii și profesionalism

Societățile moderne sunt **societăți profesionale**. Orice persoană care îmbrățișează o carieră își dorește să fie recunoscută ca profesionistă a domeniului. În majoritatea cazurilor, inclusiv politicienii cât și funcționarii publici au avut alte profesii înainte să devină ceea ce sunt acum. Ei au fost de obicei economiști, medici, ingineri, profesori ș.a.

Tema pe care o tratăm se referă la sensurile conceptelor de profesionist și profesionalism, precum și la felul în care intervine etica în exercitarea acestor roluri.

Există numeroase definiții ale profesiilor. Următoarea are o mare adecvare la cerințele etice:

O profesie este o ocupație pe care o au mai multe persoane organizate voluntar să își câștige existența prin slujirea directă a unui anumit ideal într-un mod moral permisibil, dincolo de ceea ce le cere nemijlocit legea, piața și morala comună. (M. Davis, 1999, p. 139).

În sensul anterior, hoția sau prostituția sunt ocupații, dar nu profesii. Se pot câștiga bani dintr-o ocupație, dar asta nu înseamnă că orice ocupație din care câștigăm bani este o profesie. Faptul de a câștiga venituri este la rândul său definitoriu. **Amatorii** pot să aibă calități profesionale, dar nu își obțin veniturile de bază din practica de amator. În același timp, **profesiile nu sunt organizații de caritate** și nu solicită altruism de la fiecare membru al grupului profesional. De obicei, organizațiile altruiste sunt alcătuite din amatori. Aceștia din urmă li se cere, conform moralei de

rol, să se dedice fără avantaje materiale acțiunilor caritabile.

Există de asemenea ocupații cărora li se contestă statutul clasic de "profesii", tocmai prin aceea că nu sunt exclusive (de exemplu afacerile) sau nu au coduri care să conțină valori morale direct implicate în exercitarea profesiei (cum este cazul ingineriei, deși actual încep să fie elaborate astfel de coduri). O obiecție asemănătoare se poate aduce și ocupației numite: funcționar public, deși valorile acestei ocupații sunt directe și precis legate de **interesul public**. Profesiile însă se schimbă. În ultimul deceniu s-a conturat o pregătire universitară direct axată pe afaceri (Studii de business) sau pe administrație publică, inclusiv în România. Ambele tind să treacă de la statutul de ocupații la cel de profesii (presupun o cunoaștere specifică, abstractă, din ce în ce mai conturată ca tip de studii) (vezi Airaksinen, 1998, p. 672).

Profesiilor le sunt necesare **coduri etice**. Pentru ca aceste coduri să aibă **autoritate morală**, el trebuie să aibă consimțământul tacit sau explicit al fiecărui membru. Uneori acest consimțământ este cerut la intrarea într-o profesie și în lipsa lui persoana nu este acceptată sau, dacă îi încalcă principiile cadru, este exclusă. Există cazuri în care anumiți practicanți ai unei profesii pun un monopol absolut pe regulile și codul acesteia ajungându-se la ceea ce se poate numi "mafie a prototipului unei profesii" (vezi M. Davis, 1999, p. 144).

Care sunt **caracteristicile ideale ale profesionistului**? Care sunt **valorile** acestuia, cu alte cuvinte, în ce constă profesionalismul?

2. Caracteristicile ideale ale profesiilor:

- a) Profesia presupune o **cunoaștere** a teoriilor domeniului, deci o pregătire consistentă și îndelungată.
- b) **Standardele** de inițiere, menținere și avansare a unei persoane în competența profesională sunt stabilite de către corpul profesional.
- c) Cea mai dură măsură de pedepsire pentru delikte profesionale este **eliminarea din comunitatea profesională** (retragerea dreptului de practică).
- d) Rolul profesiilor este să ducă la satisfacerea unor nevoi sociale, deci practica profesională este **legitimată** de către comunitatea care beneficiază de rezultatele ei.
- e) Membrii unui grup profesional sunt legați printr-un cod etic prin care se stipulează, între scopurile centrale, și cel al **slujirii altruiste a societății**.
- f) Membrii unei profesii trebuie să aibă **relații colegiale** iar comportamentul fiecărui membru este monitorizat colegial.
- g) În cazuri de haos și catastrofă, membrii unei profesii trebuie să fie **pregătiți să se sacrifice**, inclusiv să își riște viața.

(Adaptare după H. Gortner, 1991, pp. 129-130)

Profioniștii unui domeniu care își exercită rolul în mod **responsabil**, cât mai aproape de aceste cerințe dobândesc un status recunoscut. Aceasta este proba că ei dau dovadă de ceea ce este socotit drept **profesionalism**.

Profesionalismul este socotit o ideologie relevantă pentru cei care lucrează în același domeniu. El exercită rolul de a coagula credințele comune ale unei profesii, întărește identitatea și crește stima de sine a membrilor unui grup profesional.

Profesionalismul este caracterizat prin:

- a) Expertiză în exercitarea unei profesii (**autoritate epistemică**).
- b) Credința în **autonomia** deciziilor profesionale și a exercitării profesiei.
- c) **Identificarea** cu profesia și cu cei din același domeniu.
- d) **Dedicația** pentru o lungă parte a vieții față de profesia aleasă.
- e) Obligația morală de a lucra **în serviciul clientului**, evitând implicarea emoțională excesivă (dar nu și empatia), arbitrarul și tratamentul preferențial nejustificat prin politicile domeniului.
- f) Credința în capacitatea de **autoreglare** și menținerea colegială a standardelor

profesionale.
(Adaptare după H. Gortner, 1991, p. 130)

3. Relația între profesie și sfera politică al societății

Nevoia de **control asupra exercitării unei profesii** conduce la solicitarea, pentru guvern, a autorizărilor și acreditărilor profesionale. La rândul lor, profesioniștii participă la construirea sau influențarea proiectelor de politici publice. Administratorii publici sunt adeseori la rândul lor, profesioniști. Dacă lucrează în instituții guvernamentale, ei sunt puși uneori în situații în care apare un **conflict între loialități și valori**: ei trebuie simultan să protejeze interesul public, să urmeze scopurile organizației căreia îi aparțin, să urmeze scopurile propriei profesii. Medicii se supun conflictelor de interese între nevoile pacienților și finanțarea tratamentelor. Jurnaliștii intră uneori în conflict legat de dorința de informare corectă a auditoriului și grupul de interese care finanțează publicația sau postul respectiv.

În termeni sociologici avem de-a face cu un **conflict de roluri**. Profesioniștii sunt educați să gândească în termenii științei lor. De exemplu, un administrator de nivel superior este obișnuit să gândească în termeni de proceduri, resurse și logistică aplicate la cazuri particulare ale **organizației**: cum să fundamenteze decizii, să stabilească priorități, să păstreze stabilitatea organizației, să aibă o relație corectă cu legislația (vezi Gortner, p. 133). Primii sunt orientați spre domeniul propriu în sensul **onestității profesionale**, sunt centrați pe **client** și doar secundar pe organizația în care lucrează.

Organizațiile cer **loialitate** față de angajator și chiar supunere la deciziile acestuia. Profesioniștii sunt educați în loialitate față de cerințele domeniului lor și ale comunității lor profesionale, dar adesea pot să facă parte din instituții în care cele două loialități intră în conflict (vezi Guvernul român care este alcătuit dintr-un număr mare de profesori și dă fonduri reduse învățământului). În aceste condiții apare uneori un refuz al loialității și fenomenul de **insubordonare**.

Valorile democratice ar trebui să fie în centrul oricărui cod etic al celor care lucrează pentru public sau pentru clienți. Insubordonarea este acceptat ca legitim în cazul în care conflictul este derivat din motive de **încălcare a principiilor** de bază ale democrației.

Interesul public poate să devină adeseori o simplă lozincă invocată de complezență față de valorile acceptate. Profesioniștii accentuează uneori excesiv asupra componentei de **obiectivitate și neutralitate politică** și fac acest lucru uneori deplin conștienți că este o simplă legitimare a unei politici. Alteori pur și simplu nu își dau seama politica este o cauză importantă a deciziilor profesionale. Problema centrală a managerilor din diferite comunități este **cum să utilizeze puterea** pe care o au de așa manieră încât să satisfacă: cerințele legale, contribuabilii, clienții, guvernării

4. Etica profesională. Considerații generale

Profesioniștii sunt guvernați în principiu de legi și reglementări specifice. Există multe cazuri în care, pe lângă normele legale, sunt necesare norme etice. În general aceste norme vizează, într-o societate democratică, următoarele tipuri de probleme: **autoritatea profesională, practicile paternaliste, drepturile clienților**.

Unii specialiști neagă existența unei **etici profesionale** ca atare și susțin că nu există decât etici aplicate diferitelor profesii.

Etica profesională este o disciplină reflexivă și critică. Ea se află la intersecția filosofiei moralei cu eticile particulare ale diferitelor categorii de profesii. Problema centrală a introducerii eticii în profesii, deși există deja legi, se datorează faptului că legea acționează de obicei după ce s-a produs încălcarea ei. Practicile etice sunt de graniță și se presupune că ar trebui să acționeze preventiv (vezi Airaksinen, 1998, pp. 671-672).

Etica profesională precizează practicile, drepturile și datoriile membrilor unui grup profesional, critică și sancționează malpracticile profesionale.

Tipuri de etici:

a) Etici pentru situații încurcate (*Quandary ethics* în original).

Sunt cele care nu se referă la coduri, fiindcă acestea din urmă sunt documente încărcate de o doză mare de idealism (sunt declarații oficiale, adesea de fațadă, sub care se pot ascunde practici foarte diferite). Etica pentru situații încurcate descoperă **arii** mai **dramatice**, **cazuri negative**. Slăbiciunea acestei abordări este aceea că, accentuând pe cazul negativ, poate arunca o umbră generală asupra unei profesii. De exemplu, în politică accentuează pe cinism și compromitere, în administrație pe corupție, în medicină pe neglijarea pacienților, în educație pe abuz de autoritate și încredere, ș.a.) Partea bună a concentrării pe cazuri negative rezidă din virtuțile pe care le conferă critica practicilor unui domeniu. Acest demers sprijină corecțiile care trebuie făcute. Rolul eticii este mai degrabă cel de a orienta pozitiv, dar nu orb și nereflexiv, acțiunea. **Etica pentru situații încurcate** este preferată de mass-media, aceasta căutând mai degrabă senzaționalul și scandalosul, pe care îl consideră mai gustat de public (vezi Airaksinen, 1998, pp. 673).

b) Abordarea standard

Abordarea standard nu se concentrează pe cazuri dramatice, ci pe trăsăturile unei practici profesionale, trăsături cărora le aplică analize prin intermediul conceptelor de **drepturi și datorii**. De exemplu, doctorii au datorii mai mari decât alți oameni să își ajute semenii, asistenții sociali la fel. Profesorii au mai multe drepturi să evalueze oamenii ca elevi și studenți și să le orienteze succesul. Ei au și dreptul să pedepsească așa cum, în alt registru, polițiștii au dreptul să uzeze de violență, parlamentarii să stabilească după ce legi trăim.

5. Caracterul contractual al eticii profesionale

Orice profesie este o relație între profesionist și client. Profesiuniștilor li se cere să facă ceea ce este normal și plătit ca atare de către client (direct sau indirect), adică să-și facă **datoria**, după cum uneori li se pot cere și acte **supererogatorii** (dincolo de datorie). Profesiuniștii își urmăresc propriul succes ca **prestigiu** profesional și succesul financiar. Orientarea pe succes este una de tip **utilitarist**. Profesiuniștii consideră că succesul lor se certifică prin maximizarea binelui public.

Uneori termenii contractului sunt excesiv stabiliți de către profesioniști. Acest gen de impunere este una **coercitivă** și invalidă în calitate de contract, mai ales atunci când profesia este monopolizată de așa manieră încât toți cei care nu sunt acceptați ca membri de drept ai ei, trec drept **șarlatani** sau **impostori** și clienții nu au alternative.

Prin urmare, chiar existența **serviciilor alternative**, nemonopolizate de către un grup profesional, este o condiție de posibilitate a intervenției clientului în calitate de **subiect** al contractului.

Există contradicții clasice între perspectiva profesioniștilor și cea a clienților. Profesiuniștii susțin că prestația lor este bună și își merită succesul. Clienții se așteaptă ca profesioniștii să dea curs și ideologiei potrivit căreia aceștia sunt în serviciul public (aceasta exclude doar parțial problema celor care lucrează în sistemul privat) și ca rațiune **altruistă**. Clienții insistă pe o abordare **deontologistă**, pe ideea de datorie, de **obligație profesională**. Profesiuniștii nu sunt obligați să presteze servicii supererogatorii, decât din considerente morale, deși clienții se așteaptă să o facă din datorie pur profesională (Airaksinen, 1998, pp. 676-677). De exemplu, un pacient crede că a-și solicita medicul în timpul concediului acestuia, este normal și medicul ar trebui să renunțe la interesele lui personale ca să ajute pacientul.

6. Relațiile client-profesionist

Problema centrală a relației între client și profesionist este cea a **alocării responsabilității și autorității**. La modul ideal, între cei doi se stabilește un contract. În acest contract, în principiu, alocarea poate să fie de următoarele feluri: a) clientul are mai multă responsabilitate și autoritate;

b) cei doi contractanți sunt aproximativ egali; c) responsabilitatea și autoritatea principală revin profesionistului (vezi M. Bayles, 1988).

Este greu să considerăm că aceste modele de "contract etic" se pot aplica *tale quale*.

a) Prima presupuziție: **clientul are mai multă autoritate și responsabilitate** este derivată din ideea că profesionistul este angajat de client, acționează pentru acesta și sub direcția lui. Prin urmare, **profesionistul este partizanul scopurilor clientului său** (am angajat un avocat, medic, arhitect, profesor, deci acea persoană nu mai poate să fie **neutră și detașată**, ci atașată scopurilor mele în calitate de client).

Există însă **limite ale devotamentului față de client** sau ale devizei: ***Clientul nostru, stăpânul nostru!***

- Profesiuniștii au obligația "cele de-a treia persoane", care limitează normativ acțiunea clienților.
- O astfel de abordare se potrivește mai mult profesiilor în care clientul trebuie apărat (la avocați, de exemplu), dar și în acest caz profesiuniștii trebuie să acționeze în limite legal permise și moral corecte.
- Profesiuniștii nu sunt simplii executanți ai ordinelor clienților, ei au expertiză, au autoritate epistemică, discernământ profesional. Nu sunt "soldați" la ordin.
- Cu anumite excepții (urgențe medicale de exemplu), un profesionist își poate refuza clientul.

Pentru ca profesiuniștii să fie responsabili, ei trebuie să fie liberi moral (autonomi).

b) A doua presupuziție este cea a **egalității și reciprocității contractuale**.

Contractul cuprinde obligații și drepturi reciproce, prin urmare, **autoritatea și responsabilitatea sunt egal împărțite** (acest model este utilizat în abordările liberale ale libertății și egalității de șanse). Dar aplicarea unui astfel de model, deși dezirabilă, este dificilă.

- Între părți există cel mai adesea **inegalitate de negociere**, în sensul diferenței de cunoaștere, de informație.
- Sunt situații în care profesiuniști au **mai mult acces la clienți** decât clienții la profesiuniști (cazurile de monopol profesional sau chiar și cazul funcționarilor publici).
- Sunt situații în care clientul are mai multă **putere** decât profesionistul (angajarea unui profesionist depinde de Guvern, de autoritatea locală).
- Există uneori presupunerea că între client și profesionist se instalează relații de **prietenie și grijă**. Relația se bazează pe **cooperare, încredere reciprocă, parteneriat**. Totuși, relația rămâne **asimetrică**. Doar una dintre părți ia grijile celeilalte pe umerii ei (profesionistul). Această grijă este de fapt un serviciu plătit, nu o gratuitate amicală. Cerința prieteniei este prea tare și adesea distorsionantă. Este suficient ca cele două părți să se **accepte**, nu este nevoie, și adesea este dăunător, să se implice emoțional (vezi de exemplu cazul psihoterapeuților).

c) A treia presupuziție este cea a **responsabilității și autorității profesionistului** în raport cu ale clientului. Forma tare a acestei presupuziții este **paternalismul**.

- Profesionistul acționează pentru bunăstarea clientului, are **autoritatea profesională** ca să cunoască binele acestuia.
- Clientul nu are baze pentru un **consimțământ deplin**, în consecință, poate să fie manipulat din lipsa autodeterminării, clientul nu este suficient de bine informat, nu are experiență și nu poate decide în cunoștință de cauză (analog relației părinte-copil).
- Consimțământul este dat de obicei *aposteriori*, după ce vezi că îți merge bine (vezi urgențele medicale, orientarea în educație, achitarea taxelor locale).

Cazurile cele mai flagrante de aplicare a paternalismului sunt cele pentru persoane în imposibilitatea mentală de a lua decizii pentru ele însele.

(adaptare după M. Bayles, 1988, pp. 114-119).

Din punct de vedere etic, **paternalismul încalcă principiul autonomiei persoanei** și, în

consecință, trebuie evitat pe cât posibil. Problema centrală din punct de vedere etic este aceea de a da clientului cât mai multă **libertate de autodeterminare**. Politica, de exemplu, pare să evite paternalismul prin vot. dar cum adesea politicienii au două politici: una de campanie și alta de guvernare, este necesar ca cetățenii să participe, prin intermediul societății civile, la influențarea politicilor publice.

Și pentru alte zone de activitate, chiar dacă clientul nu este în puțină să decidă, este mandată o altă persoană (tutore, aparținător legal) să o facă în locul ei.

Paternalismul se poate diminua prin informarea clientului și prezentarea alternativelor de decizie, a recomandărilor. Acestea sunt condiții pentru menținerea unei relații de **încredere în profesioniști**.

7. Virtuți și valori profesionale

Etica virtuții, venită din tradiția aristotelică inaugurată de *Etica nicomahică*, a recăpătat un important teren în discuțiile actuale (vezi McIntyre, 1999). Ea încearcă să răspundă, în cazul nostru, la întrebarea: ce fel de profesionist ar trebui să fiu? Care sunt virtuțile necesare unui politician, profesor, funcționar public, ziarist, medic, om de afaceri? Această problemă derivă din faptul că **împlinirea profesională** este cotată ca o componentă importantă a **împlinirii și dezvoltării personale** (*human flourishing* în original). Împlinirea profesională trece drept una din condițiile prin care o persoană poate să devină fericită sau cel puțin utilă, să simtă că are o viață cu sens și să-i crească **stima de sine**. Profesioniștii își urmăresc deopotrivă succesul propriu și **serviciul competent** uneori aceste două valori devin conflictuale. (vezi Airaksinen, 1998, p. 674 *Dacă succesul se poate măsura în bani, în acest caz uneori o bună practicare a profesiei poate să fie în detrimentul succesului.*) Un practician este virtuos în sensul idealului profesional și poate să aibă succes ca practician, dar adesea aceasta înseamnă să câștige prost. El se concentrează pe excelență și pe client și prea puțin pe bani și imagine.

Valori profesionale

T. Airaksinen sintetizează câteva dintre valorile profesionale în modul următor (vezi Airaksinen, 1998, p. 674):

Profesia:	Valoarea:
Jurist	Dreptatea
Medic, asistent	Sănătatea
Educator	Dezvoltarea persoanei
Psiholog	Autonomia
Asistent social	Bunăstarea (asistarea celor în nevoie)
Contabil	Corectitudinea

Aceste valori sunt considerate obiective mai ales fiindcă sunt inevitabile, oamenii nu le resping și se așteaptă ca, recurgând la serviciile unei profesii, să le poată atinge. Senturile pe care le au aceste valori nu sunt însă fixe. Ele se redefinesc și depind într-o mare măsură de politicile publice care le orientează, ca și de dezvoltarea profesiei respective. Profesioniștii unui domeniu au "putere discursivă", în sensul în care le revine o importantă autoritate epistemică în definirea acestor valori.

Dileme standard în etica profesională intervin mai ales în situații cruciale între starea de fapt a unei societăți în care se exercită o profesie și valorile morale ale acelei profesii.

Cele mai dificile probleme etice survin în cadrul regimurilor totalitare sau autoritare. Legile sunt legi, au o astfel de valoare, dar multe dintre ele nu sunt drepte. Ziaștii și profesorii sunt obligați să manipuleze. Și chiar dacă ei doar socializează în anumite valori, cele ale societății în care trăiesc, la modul ideal fac un deserviciu democrației și drepturilor omului. Medicii erau obligați, în regimul totalitar românesc, să cheme procuratura atunci când venea o pacientă cu iminență de avort. Adesea, din acest motiv, femeile rămâneau acasă, făceau septicemii și mureau. Funcționarii publici erau supușii statului, într-un proces cu statul, cetățeanul era aproape întotdeauna perdant.

Chiar și în practica curentă a țărilor cu regimuri democratice există dileme de etică profesională greu de surclasat. Un avocat își apără clientul, chiar și împotriva ideii de dreptate, un profesor socializează elevii chiar și pe valori nedrepte, dar care sunt încetățenite, psihologii pot să-i facă pe pacienți și mai dependenți de însăși prin terapia pe care le-o aplică, deși rolul lor moral este acela de a ajuta pacienții să revină la autonomie, să poată trăi din nou "pe picioarele lor".

8. Formalizarea etică și codurile profesionale

Prin **formalizare etică** se înțelege formularea explicită, în scris, a idealurilor, valorilor, principiilor și normelor unei instituții, organizații, asociații. Înseamnă elaborarea codurilor etice.

Obiectivele unui astfel de cod sunt următoarele:

- Ocupă locul lăsat liber între valorile cadru ale unei comunități și lege.
- Contribuie la **reputația, încrederea, respectul** pe care beneficiarii unei activități îl au față de instituția care prestează serviciul respectiv. (vezi Mercier, 1999, pp. 10-12).
- Reprezintă un **contract moral** între beneficiari și organizații, între cei ce fac parte din organizație și, în acest ultim sens, **menține coeziunea unei organizații, instituții.**
- **Protejează organizația** de comportamente necinstite sau oportuniste și furnizează un **model de comportament.**
- Promovează o **imagine pozitivă a organizației.**
- Este un mijloc de reglementare a **adeziunii și devotamentului** colaboratorilor.
- Influențează crearea sentimentului de **unicitate și apartenență** pentru membrii grupului.
- Este un cadru de referință în **orientarea deciziilor** și orientarea acțiunii.
- Arată **angajamentul de principiu al conducătorilor.**
- Corelează relațiile pur contractuale cu **încrederea și responsabilitatea.**
- Creează **climatul etic**, respectiv climatul în care acțiunile sunt percepute ca drepte.
- **Ghidează comportamentul** în caz de dileme etice

(vezi Mercier, 1999, pp. 16-19)

- **Construcția codurilor etice**

Managerul sau managera unei organizații se găsesc la interfața între aceasta și contextul în care își desfășoară activitatea. Este persoana care poate formula politica etică a organizației. Această politică etică depinde de filosofia personală a managerului, de cariera și formația sa profesională. Este important ca persoana manager să dorească să creeze un factor de stabilitate organizațională prin stabilitatea unor valori și principii. de exemplu, IBM a elaborat cele trei principii care ghidează activitatea firmei: *Individul trebuie respectat; Clientului trebuie să i se ofere cel mai bun serviciu; Excelența și performanța superioară trebuie urmate permanent* (din principiile fundamentale ale IBM, prezentate de Mercier, 1999, p. 23)

Elaborarea codurilor se face de obicei în echipă. Obiectivele organizației sunt stabilite de către conducere. Tot conducerea numește de obicei un colectiv de lucru. Acest colectiv pune în

comun valorile împărtășite de membri, informații despre coduri similare cu obiective similare. De obicei **codurile etice sunt difuzate** în mai multe moduri: mese rotunde de sensibilizare, anunțarea codului în preliminariile concursului de angajare, anexarea codului la contractul de muncă și semnarea unei adeziuni.

Diferiți eticieni au făcut sugestii legate de **felul în care poate să fie scris un bun cod de etică** pentru o anumită profesie. Neil Offen (1979, pp. 274-275) face următoarele sugestii:

1. Formulează **obiective clare** de care suntem siguri că vor fi susținute și de către ceilalți. Trebuie să te asiguri în mod particular de acceptul conducerii.
2. Stabilește un **termen realist** pentru dezvoltarea și introducerea codului.
3. Fii conștient de faptul că aplicarea codului **va costa**, estimează de câți bani este nevoie pe termen scurt și lung.
4. Fii **deschis spre schimbări** în prevederile codului dacă apar situații noi. Nu lua codul drept dogmă.
5. **Orientează codul către** problemele cu care se confruntă **profesia ta**.
6. Ia în seamă în mod corect **legislația** și reglementările aplicate profesiei tale.
7. **Consultă-te cu un jurist** pentru partea de acoperire legală a codului.
8. Cere **sfatul experților referitor** la felul în care trebuie promovat codul și influențați angajații și clienții.
9. Nu crea celorlalți **așteptări nerealiste**.
10. Exprimările utilizate în cod trebuie să fie **simple și clare**, fără jargon de specialitate.
11. Asumă-ți personal **obiectivitatea și responsabilitatea**.
12. Alege pe cineva care să **administreze competent și integru** un astfel de cod.
13. Ai **răbdare**, fii perseverent și nu îți pierde **simțul umorului**.

Termeni cheie:

profesie, profesionalism, etică profesională, loialitate profesională, datorie, prestigiu, obligație profesională, autoritate, responsabilitate, consimțământ, paternalism, virtuți profesionale, valori profesionale, coduri de etică profesională

Întrebări:

1. **Relevați semnificația conceptelor: profesie, profesionalism, etică profesională, virtuți profesionale.**
2. **Dați exemple din care să reiasă distincțiile între: profesie și ocupație, profesionism-amatorism.**
3. **Care sunt caracteristicile ideale ale profesiilor și prin ce se caracterizează profesionalismul?**
4. **Ce rol poate juca etica în exercitarea profesiilor și în ce constă caracterul contractual al eticii profesionale?**
5. **Analizați pe un exemplu relația client-profesionist, din perspectivă etică.**
6. **Care credeți că sunt virtuțile și valorile profesiei dumneavoastră?**

- 7. Dați exemple de dileme etice din proprie profesie sau ocupație.**
- 8. Ce scopuri urmărește introducerea unui cod profesional?**
- 9. Schițați principiile, valorile și normele unui cod etic al profesiei pe care o aveți sau urmează să o aveți.**

Tema VII

Concepte centrale în etica profesională

Obiectivele temei:

- a) Să cunoașteți semnificația principiilor centrale ale eticii profesionale: autonomia, binefacerea, paternalismul, drepturile morale.
- b) Să găsiți argumente în favoarea autonomiei persoanei și argumente pentru situații de aplicare legitimă a paternalismului.
- c) Să puteți configura categoriile cărora ar trebui să li se aplice politici afirmative, prevalându-vă de argumente de tip deontologist și consecințalist.
- d) Să puteți construi și comenta exemple de sacrificiu profesional rezonabil și de devotament profesional.

Conținut:

1. Autonomia
2. Binefacerea
3. Paternalismul
4. Drepturi și acțiune dreaptă

1. Autonomia

Autonomia personală este o presupuziție de bază în privința deciziilor de natură etică.

Autonomia semnifică posibilitatea de a alege cursul pe care dorim să îl ia acțiunile noastre, în baza faptului că avem discernământ, ne cunoaștem interesele și știm care credem că ne este binele propriu.

Uneori termenul folosit în locul celui de autonomie este cel de autogovernare. Etimologic înseamnă capacitatea de a fi propriul legiuitor (*nomos*: lege, în greacă). Acceptarea autonomiei trebuie să aibă caracter universal: o recunoaștem tuturor persoanelor, în calitatea lor de scopuri în sine. Intervenția nepermisă a cuiva în planurile noastre de viață ne diminuează ca oameni fiindcă ne lezează autonomia. Din acest motiv, regimurile totalitare sau autoritare, formele de dominație de sex (sexismul), de rasă (rasismul), de etnie (șovinismul), creează grupuri de excluși sau de marginali, tocmai fiindcă, de obicei, ceea ce nu li se recunoaște oamenilor care nu dețin puterea normativă (nu sunt subiecți ai moralei), este discernământul. Binele lor este conceput în afara voinței lor.

Autonomia presupune anumite grade de **libertate negativă**: "să fim eliberați de" anumite constrângeri, și anumite grade de **libertate pozitivă**: "să fim liberi să" facem anumite lucruri, adică să avem puțința să exercităm aceste libertăți. De exemplu, în principiu nimeni nu obligă o persoană să meargă la un loc de muncă anumit în România actuală, dar este posibil ca acel loc să fie singura ofertă viabilă din zona respectivă, iar mutarea în altă zonă, aproape imposibilă.

Prin urmare, sintetic, **autonomia presupune următoarele:**

1. Eliberarea sau libertatea față de constrângeri

În mod obișnuit suntem constrânși de nenumărați factori, legea fiind cel mai evident, tot așa cum o altă limită evidentă o reprezintă și propriile noastre capacități intelectuale sau fizice. Condiția să ne păstrăm autonomia este lipsa intervenției

nelegitime, a amestecului forțat în propria viață. Autonomia nu se poate exercita în comunități care nu respectă **liberul arbitru** al fiecărei persoane. În genere, nu se poate exercita în comunitățile în care drepturile omului se opresc la ușa casei, a instituției, firmei sau a statului.

2. Libertatea de a alege

Trebuie să avem la dispoziția noastră un minimum de condiții pentru alegere și mai ales pentru a-i da curs. Sărăcia absolută nu ne pune în posibilitatea de a alege, handicapurile, la rândul lor, ne îngustează semnificativ alegerea.

3. Informația și rezonabilitatea alegerii (alegerea în cunoștință de cauză)

Primii doi factori sunt de ordin extern (lipsa constrângerilor și libertatea de a alege), nu depind preponderent de noi (de voința noastră). De data aceasta avem de-a face (ca și în cazurile următoare), cu factori interni. Pentru a alege în cunoștință de cauză avem nevoie de un minimum de informații. În același timp, ceea ce dorim trebuie să fie rezonabil. De exemplu, dacă alegem cariera de funcționar public în România, trebuie să știm care îi sunt avantajele și constrângerile și, să nu ne așteptăm, de exemplu, la salariul unui funcționar public german. Pentru ca alegerea să fie deplin rezonabilă (ceea ce este un simplu ideal), există câteva condiții: identificarea obiectivelor valoroase, capacitatea de a face priorități, capacitatea de a găsi mijloacele pentru aceste obiective, capacitatea de adaptare la schimbări în priorități, scopuri și mijloace. Această condiție a autonomiei poate să fie subminată de lipsa de informații, de manipulare, de incapacități proprii, de șansele reduse la educație pe care le-a avut o persoană, de boală, suferință sau chiar de epuizare din cauza suprasolicității.

4. Recunoașterea faptului că orice persoană este moral valoroasă

Această condiție face ca autonomia să capete aspecte etice. Ea reprezintă dimensiunea etică a autonomiei. Recunoaștem celorlalți oameni aceleași drepturi. Prin urmare, trebuie să ne abținem de la a le leza propria autonomie și să promovăm, pe cât ne stă în putință, exercitarea acesteia. Condiția de posibilitate pentru o astfel de atitudine o reprezintă **respectul egal pentru fiecare om ca persoană** (după expresia lui Kant, *umanitatea din persoana fiecăruia este sfântă*). Astfel ne atingem cel mai înalt grad al propriei umanități: recunoașterea egalității morale, respectul față de alții, acțiunea de a-i trata și ca scop în sine

Principiile în temeiul cărora poate fi restrânsă autonomia sunt, în general, următoarele:

a) Principiul paternalismului

În sens largit, principiul se aplică atunci când este justificată **restrângerea autodeterminării pentru a preveni ca o persoană să își facă rău** (de exemplu, să se sinucidă, să inhaleze substanțe periculoase, să circule periculos, sau chiar să fumeze).

Primul sens este negativ: arată ce trebuie o persoană să fie împiedicată să facă.

În sens restrâns (versiunea "tare"), paternalism înseamnă **restrângerea autodeterminării în beneficiul persoanei respective**. Este un principiu pozitiv. Arată ceea ce o persoană trebuie constrânsă să facă. De exemplu, urmarea studiilor obligatorii, purtarea centurii de siguranță, chiar și plata impozitelor pentru sănătate, educație, apărare ș.a, sunt constrângeri în favoarea persoanei.

Paternalismul este exprimat în activitatea legislativă, în politicile publice. Ambele sunt instrumente care, fie restrâng, fie constrâng o persoană să facă anumite acte.

b) Principiul lezării

Libertatea unei persoane poate să fie restrânsă în cazurile în care ea ar putea să-i lezeze pe alții (să le facă rău). De exemplu, sunt interzise practici profesionale fără licență, în anumite profesii există controale medicale obligatorii: profesori, piloți, polițiști ș.a. Din aceeași categorie fac parte și măsurile împotriva poluării.

c) Principiul ofensei

Un act poate să fie supus restricțiilor dacă aduce ofensă publică (îi face pe alții să se simtă

prost, jighește, produce rușine). Câteva exemple ilustrative sunt cele al nudității în public, al pornografiei și obscenității. Există comportamente socotite ofensatoare fiindcă sunt indecente. Principiul ofensei este foarte controversat. El vine în conflict cu libertatea de exprimare și obiecția cea mai semnificativă este construită pe baza "argumentului pantei alunecoase": care va putea să fie, în acest spirit, pasul următor în restrângerea libertății? Opiniile religioase? Opiniile politice? Unde ne oprim cu argumentul: "X acțiune trebuie interzisă fiindcă lezează moravurile publice"?

d) Principiul bunăstării generale (binefacerii).

Conform acestuia, fiecare posesor de venituri trebuie să dea o parte din ele pentru "binele public". În acest fel, persoana nu pierde în nici un caz mai mult decât câștigă cei cărora li se redistribuie venituri în cadrul politicilor de asistare a celor aflați în nevoie sau al unor domenii deficitare non-profit (de exemplu arta).

e) Principiul moralismului legal

Restrângerea autodeterminării se bazează pe ideea prevenirii actelor imorale. Legea este văzută ca instrument de întărire a moralității (vezi principalele argumente utilizate în opinia publică românească împotriva dezincriminării homosexualității și prostituției). Aceeași problemă apare și în cazul avorturilor.

Mulți eticieni socotesc ca morala nu trebuie să "colapseze" în lege fiindcă transformă actele imorale în acte ilegale, în rând cu violul, hoția, crima. Principiul lezării este socotit suficient în cazul "**delictelor fără victime**" (vezi o discuție mai largă a acestor principii în Appelbaum și Lawton, 1998, pp.31-38).

2. Binefacerea (beneficiența)

Binefacerea este un concept legat preponderent de cel moral de **grijă**. Profesioniștilor li se cere acest lucru. Există așteptări moral legitime ca medicii să răspundă și unor apeluri ale pacienților atunci când sunt în afara serviciului, ca un polițist să răspundă la apeluri de urgență în afara orelor de program, ca un manager public sau privat să reacționeze la cerințele ivite în afara obligațiilor sale directe. O astfel de cerință apare explicit pentru medici în *Jurământul lui Hipocrate*. Ideea centrală este cea de a face bine, a acorda grija potrivită și de a te abține de la a face rău. O cerință minimă este deci cea a **non-maleficienței** (cea de a nu face rău). De exemplu, polițist fiind să nu utilizezi violența excesivă, profesor fiind să nu descurajezi eforturile elevilor care încearcă să se depășească, soră de caritate fiind, să nu administrezi un tratament nepotrivit, jurnalist fiind, să nu dezinformezi. **Neglijența profesională** este o parte a maleficienței. Binefacerea este o componentă necesară bunăstării oamenilor și trece dincolo de cerințele autonomiei. Ea face parte din categoria **datoriilor morale imperfecte față de alții**, în sensul precizat de către Kant. Utilitarismul consideră binefacerea altceva decât datoria (obligația morală perfectă). Binefacerea este **meritorie** pentru că este un act **supererogatoriu** (dincolo de datorie), cum ar fi cel făcut de medici pentru pacienții săraci, care nu-și pot plăti serviciile medicale, sau pregătirea suplimentară gratuită pentru elevii cu probleme speciale în educație.

În majoritatea profesiilor nu se cere doar să-ți faci datoria scrisă în fișa postului, ci să-ți pese de domeniul și colectivul în care lucrezi, de renumele firmei sau instituției. Astfel de datorii nu pot să fie stipulate legal, ci doar moral. Un **sacrificiu rezonabil** este cerut oricui se angajează în diferite categorii de profesii. Este o condiție a altei valori a eticii profesionale: **devotamentul față de profesie** (vezi Appelbaum și Lawton, 1998, p. 40).

Dreptatea distributivă este categoria etică prin care putem depăși problema binefacerii, (caracterul neobligatoriu al asistării celor aflați în nevoie) care este mai degrabă personală, subiectivă și este invocată mai ales în morala privată. Dreptatea distributivă vizează împărțirea mai **echitabilă** a greutăților (poverilor) și beneficiilor. În acest proces sunt cuprinse politicile legate de venituri, taxe și impozite, educație, serviciul public. Scopul este acela ca și oamenii cu venituri mici sau fără venituri, să beneficieze de acces la educație, servicii medicale, protecția poliției, asistență juridică.

Morala operează cu supoziția egalității între oameni în fața normelor și valorilor sale. În același timp, odată cu **eticile virtuții**, s-a reactualizat în dezbateră contemporană problema dreptului moral la **împlinire omenească**, a dreptului la autoafirmare și autodezvoltare. Mulți oameni se află în situații defavorizate. Sunt săraci sau aparțin unei rase nedreptățite istoric, sau fac parte din alte categorii

. Toate aceste categorii sunt supuse **inegalității de șanse** în competiție. Dreptatea distributivă este menită să corecteze moral și politic, această stare de fapt. O astfel de abordare pare să contrazică un principiu acceptat: cazurile asemănătoare trebuie tratate asemănător. În fața normelor și standardelor morale suntem egali. Aceste principii nu exclud însă ca în situații în care cazurile sunt diferite, ele să fie tratate în mod diferit în funcție de nevoi, efort, contribuție socială, echitate.

Termenii utilizați în aplicarea egalității de șanse sunt cei de **acțiune afirmativă**, **discriminare pozitivă** sau **tratament preferențial**. Aceste modalități de corectare a nedreptății sunt aplicate mai ales prin asigurarea unor locuri speciale la concursurile pentru diferite forme de învățământ la care grupurile marginalizate au avut și au un acces redus la educație, profesii, sau prin locuri de muncă special destinate în profesii greu accesibile celor nedreptățiți istoric prin apartenența la o anumită categorie. În România astfel de politici de corectare a nedreptății au fost aplicate până acum destul de redus, aproape exclusiv în educație și preponderent pentru rromi.

Tratamentele preferențiale au o justificare de tip **deontologist**: corectarea unei nedreptăți produse în trecut și una de tip **consecințialist**: șansele egale la educație și la locul de muncă duc la creșterea numărului de competitori și la autoafirmarea celor ținuți la niveluri reduse ale accesului în educație și pe piața forței de muncă.

3. Paternalismul

Termenul paternalism are conotații în genere negative. El se aplică preponderent relațiilor de autoritate și putere în care supoziția despre majoritatea oamenilor este aceea că ei nu au suficient discernământ, pot să fie mai degrabă obiect decât subiect al moralei (nu participă la crearea și negocierea principiilor și normelor, dar trebuie să se supună acestora). Regimul comunist românesc s-a prevalat de acest mod de gândire, restrângând drastic autonomia persoanei și intervenind dramatic în libertatea de alegere. Partidul era socotit prin excelență "factorul conștient", deci el decidea, prin reprezentanții săi, asupra modului de viață dezirabil sau chiar obligatoriu, asupra a ceea ce era interzis sau permis.

Paternalismul a devenit o țintă importantă de analiză teoretică în lucrarea lui J. St. Mill *Despre libertate* (1859).

Singurul scop în care puterea coercitivă poate să fie exercitată în mod drept asupra unui membru al unei comunități civilizate, împotriva voinței sale, este acela de a preveni lezarea altor oameni (J. St. Mill, *Despre libertate*, Introducere).

Nici perspectiva deontologistă kantiană nu acordă paternalismului o valoare pozitivă, deoarece intră în conflict cu principiul autonomiei, cu posibilitatea persoanei de a se autoguverna.

Punctul de vedere paternalist susține ideea că există situații în care oamenii au un discernământ mai slab, sunt vulnerabili, lipsiți de putere, nu au mijloace să-și urmeze scopurile.

Critica individualismului autonomist survine și din alte perspective contemporane, în special din cele feministe (etica grijii, etici relaționale, etici materne). Se consideră că etica modernă a luat în seamă ca subiecți ai moralei doar adulții sănătoși și în putere, omițând faptul că, o bună parte din viață depindem de îngrijirea altora și de protecția pe care ei ne-o acordă ca să ne dezvoltăm și să supraviețuim. Din experiențele autorilor teoriilor morale a lipsit interesul pentru un tip de practică: cea a îngrijirii copiilor, bătrânilor, a persoanelor aflate în dificultate. Una dintre cele mai cunoscute abordări de acest tip este **etica grijii**. Ea se distinge de paternalismul tradițional, având ca țintă asistarea altora pentru ca ei să poată deveni autonomi. Etica grijii nu patronizează, ci ține cont de faptul că oamenii nu sunt "atomi singulari". Ei se află mai degrabă într-o rețea de relații în care, pe lângă autoafirmare ca rezultat al autonomiei, se află și

concordanța interpersonală (vezi M. Miroiu, 1996, cap. Etica grijii).

Atunci când vorbim în sens pozitiv despre paternalism, ne referim la **interferența în libertatea persoanei prin acte justificate referitoare exclusiv la bunăstarea, binele, fericirea, nevoile, interesele sau valorile celei care este supusă coerciției** (G. Dworkin, 1972, p. 65).

Această parte pozitivă a paternalismului se adresează persoanelor care, în mod obiectiv, nu sunt în situația de a-și urma planurile proprii de viață, uneori nu pot nici să și le formuleze (cazul copiilor mici, a persoanelor cu oligofrenie severă, al celor aflați în comă sau cu un handicap care îi face să trăiască o viață vegetativă, a celor senili). Cei foarte tineri (minorii) suportă un paternalism limitat până la vârsta la care li se recunoaște capacitatea de a consimți și discernământul în sensul alegerii propriilor planuri de viață, a credințelor și valorilor, pentru ei înșiși.

Paternalismul ca problemă intervine frecvent în etica profesională. Un sens tolerabil al acestuia se referă la recunoașterea **autorității profesionale** (a faptului că, diletant fiind, este bine să te lași "pe mâna specialiștilor"). Acest lucru este și riscant. De multe ori acceptarea paternalismului vine din faptul că specialiștii cu care intrăm în contact nu ne dau nici informații accesibile, ca să putem alege pentru noi înșine (de exemplu, despre propria boală și alternativele de tratament). Există chiar tentația de a "proteja" pacienții sau clienții de aflarea adevărului pe motiv că acesta le-ar face rău. Astfel de cazuri sunt, indiferent de bunele lor intenții, încălcări ale autonomiei. Paternalismul poate să intervină și sub forma **autorității normative**. Guvernările adoptă legi despre ale căror proiecte nu a existat o transparență publică (eventual din ceea ce se cheamă: "rațiuni de stat").

4. Drepturi și acțiune dreaptă

Etica nu este un corp teoretic de tip monolitic. Condiția ei, ca reflecție asupra moralei este **pluralismul opiniilor** despre ceea ce este **obligatoriu, permis, interzis, dezirabil, drepturi, datorii, excepții, excluderi, îndreptățiri**.

Problema drepturilor intervine în situații profesionale în mod contextual. indiferent de contexte, există însă cadre normative acceptate de tipul *Declarației Universale a Drepturilor Omului*. În contextul respectării lor se elaborează și norme pentru practicarea profesiilor care cuprind drepturile celor afectați de ele: drepturile pacienților, contribuabililor, clienților, elevilor sau ale celor angajați în profesii (drepturi sindicale, de exemplu). Un drept relevă libertatea de acțiune sau libertatea de a nu fi supus anumitor acte. Drepturile au formă negativă (ceea ce trebuie oprită alții să ne facă) sau pozitivă: ceea ce putem să facem. Există diferite **categorii de drepturi: politice, legale, morale** (cele garantate de principii etice, de exemplu, dreptul la o îngrijire medicală profesională, dreptul la informații asupra propriei persoane, dreptul de a fi corect informat despre probleme publice).

Există câteva condiții pentru ca drepturile formal proclamate să poată să fie exercitate:

1. **Orice drept este corelat cu datoria cuiva de a-i asigura exercitarea.** De exemplu, dreptul la confidențialitate în privința fișei medicale proprii se corelează cu datoria personalului medical de a nu da altora acces la ea. Dreptul la viață privată este corelat cu datoria instituțiilor care-l protejează de a nu permite sau de a pedepsi intervenția altora în privatitatea unei persoane. Cea mai mare controversă legată de un drept este asupra dreptului la muncă, iar motivația respingerii lui vine din faptul că nu există instituții care să asigure exercitarea acestui drept (în statele capitaliste democratice). În comunism dreptul la muncă era un drept fundamental, dar asociat cu obligație de a muncii. De obicei se consideră că drepturile autentice sunt doar cele asigurate de lege. Dar legea nu poate să acopere toate categoriile de necesități și nici presiunea ca acestea să devină drepturi legale. De aceea multe dintre ele, fie că nu pot să fie acoperite de lege, fie că sunt atât de controversate încât este mai bine să nu figureze în lege, încât este de preferat să rămână drepturi morale, de exemplu: cel de a și se spune adevărul, cel de a trăi într-un mediu curat și civilizată, de a duce o viață demnă, de a te autoafirma.

2. Un drept asigură exercitarea autonomiei unei persoane în urmărirea scopurilor și intereselor proprii.

Intervenția altora în spațiul libertății personale de alegere este interzisă, cu anumite excepții. De exemplu, nu putem stabili noi înșine pe ce criterii putem să fim admiși într-o formă de învățământ sau într-o profesie.

3. Un drept justifică acțiunea persoanei care îl exercită și faptul că acesta solicită sprijin în exercitarea lui.

Dacă, de exemplu un medic nu face un transplant și pacientul moare, medicul se poate prevala de faptul că nu i-a fost permis transplantul de către pacient sau familia acestuia. Dacă a fost încălcată confidențialitatea, un client sau un pacient pot să ceară daune celor care i-au violat acest drept. Violarea drepturilor este o problemă morală importantă. Dar pentru ca ea să nu fie doar obiect de dezbatere, orice instituție ar trebui, în primul rând, să aibă și să facă publice propriile norme etice prin care să se asigure atât protecția beneficiarilor ei, cât și a propriului personal.

(vezi Appelbaum și Lawton, 1998, pp. 46-18).

Principiile enunțate mai sus intervin în contextul tuturor eticilor profesionale. Ele constituie repere pentru construcția codurilor diferitelor etici în sensul principiilor, valorilor și normelor care se cer respectate în spiritul coerenței între democrație și etica oricărei profesii exercitate într-un regim democratic.

Termeni cheie:

autonomie, libertate pozitivă, libertate negativă, rezonabilitatea alegerii, respect egal pentru persoană, paternalism, principiul lezării, principiul ofensei, binefacerea, moralismul legal, neglijență profesională, sacrificiu rezonabil, devotament profesional, dreptate distributivă, împlinire omenească, inegalitate de șanse, acțiune afirmativă, tratament preferențial, paternalism, etica grijii, autoritate profesională, drepturi

Întrebări

- 1. Ce semnificație au conceptele: autonomie, binefacere, paternalism, drepturi morale?**
- 2. Ce presupune autonomia și care sunt aspectele pozitive ale respectării acestui principiu?**
- 3. Cum se justifică paternalismul și care sunt părțile pozitive și negative ale aplicării acestui principiu?**
- 4. Dați exemplu de maleficiență.**
- 5. Dați exemple de dreptate distributivă.**
- 6. Care este rolul drepturilor în exercitarea profesiilor în general, a profesiei dumneavoastră în particular?**

Tema VIII

Etica în politică

Obiectivele temei:

- a) Să cunoașteți semnificația conceptelor de "mâini murdare", înșelare, moralitate de rol, imparțialitate, părtinire legitimă, minciună pentru binele public, dreptate compensatorie, compromitere
- b) Să înțelegeți relațiile între morală și democrație
- c) Să formulați argumente pentru și împotriva asocierii între morală și politică
- d) Să puteți analiza dileme morale în viața politică
- e) Să puteți caracteriza comportamentul oamenilor politici în termenii virtuților politice

Conținut:

1. Argumente pro și contra moralei în politică
2. Imoralitatea în politică: fețe ale "mâinilor murdare"
3. Necesitatea moralei în politică
4. Virtuți în politică

1. Argumente pro și contra moralei în politică

Aparent, acest subiect, "etica politică" este nepotrivit într-un context referitor la etică profesională. Lipsește "un sens robust al eticii profesionale" așa cum îl găsim în alte profesii în care relația cu contribuabilul (la funcționarii publici), cu clientul (în medicină, drept, afaceri), cu auditoriul (în media). (vezi B. Williams, 1978, p. 57).

Și cu toate acestea, felul în care evoluează politica influențează toate sferele vieții sociale. Politica este la originea actelor celorlalte profesii, cel puțin prin legi, politica de distribuirea banilor publici și niveluri de impozitare. Dacă politica se practică fără scrupule, este de așteptat ca alte domenii să fie silite să devină ne-etice; în principal cel mai afectat domeniu poate să fie administrația publică.

Politica este pentru unii politicieni o ocupație vremelnică. Pentru alții devine o carieră. Ea însăși poate căpăta caracteristicile unei profesii speciale.

Cetățenia democratică este mijlocul prin care membrii unei comunități morale își proiectează normele și valorile în spațiul public. Spațiul public este locul în care "se pun la cale afacerile colective" (vezi Coaday, 1996).

Într-un regim democratic asocierea dintre morală și politică este și dezirabilă și necesară. Iată câteva rațiuni pentru aceasta:

- Democrația presupune **soluționarea conflictelor pe cale pașnică**, fără violență între grupurile de interese.
- Pentru instituirea și dezvoltarea unei democrații este necesar ca relațiile între cetățeni și între aceștia și instituții să fie **relații de încredere**. Astfel de relații nu se pot instaura și menține dacă se ajunge la **înșelarea** sistematică a cetățenilor, la **falsitate** cronică sau în probleme cruciale, la **secretomanie** și **lipsă de transparență**.
- Societatea democratică este pluralistă și contractuală. Grupurile de interese sunt în competiție pașnică. Ele trebuie să negocieze, să concilieze divergențe, prin urmare,

aceste practici nu sunt posibile fără **înțelegere**. (N. Bobbio, 2000, p.84).

Teoreticienii tratează problemele de etică politică sub genericul: **problema mâinilor murdare** (*dirty hands politics*). Termenul este inspirat din titlul piesei lui Jean- Paul Sartre: *Les mains sales*, precum și din lucrarea lui Machiavelli, *Principele*. Ideea centrală care a condus la o astfel de formulare este aceea că, odată intrată în politică, o persoană nu poate să rămână cu "mâinile curate", ba mai mult, că, uneori, din "**rațiuni de stat**", poate să aibă mâinile pătate cu sânge.

Ruptura între morală și politică este justificată astfel:

- Comportamentul politic este ghidat de maxima: **Scopul scuză mijloacele!** iar scopul major este crearea sau păstrarea statului și binele public. **Securitatea statului** este socotită, într-o astfel de abordare, binele suprem. Acest comportament nu este justificat însă în **statul de drept**. În cadrul acestuia din urmă, mijloacele care conduc la lezarea drepturilor fundamentale ale omului, nu sunt legitime.
- Teoria **rațiunii de stat** solicită **realism politic**, adică divorțul de morală, fie în raport cu "inamicul intern" (vezi dușmanul de clasă în perioada de instaurare a comunismului), fie în raport cu "inamicul extern" (vezi cazul războaielor). Împotriva acestor inamici, politicienii aflați la putere uzează de orice mijloace, dacă sunt adepții divorțului moralei de politică (morală nu se aplică "dușmanilor"). Între aceste mijloace pot să primeze șantajul, tortura, întemnițarea fără judecată, condamnarea arbitrară, terorismul, segregarea, uciderea, genocidul.
- Există, potrivit unor opinii, o contradicție fundamentală între **etica principiilor** și **etica consecințelor**. Dacă ținem seama doar de principii, putem ajunge la consecințe absurde legate de faptul că putem sacrifica orice în numele lor, eventual potrivit dictonului: **Fiat iustitia, pereat mundus!** (Să se facă dreptate, chiar dacă ar pieri toți oamenii!). Dacă ținem seama doar de consecințe, putem iarăși sacrifica orice categorie de cetățeni sau de interese externe în numele faptului că, pentru grupul pe care îl reprezintă, politica satisface pe deplin interesele acestuia (vezi de exemplu procesele de colonizare, subjugarea altor categorii, interesele corporatiste din simple rațiuni de piață în condițiile globalizării). (Adaptare după N. Bobbio, 2000, pp 80-83)

2. Imoralitatea în politică: fețe ale "mâinilor murdare"

Fața întunecată a politicii este chiar fața ei imorală. Între formele frecvente de **imoralitate politică** se numără:

- utilizarea cetățenilor ca mijloace;
- înșelăciunea;
- încălcarea promisiunilor;
- cinismul (a călca peste cadavre);
- lipsa de compasiune;
- compromiterea;
- demagogia;
- cruzimea;
- manipularea;
- trădarea.

Acest tip de comportamente sunt considerate **vicii politice**.

Problemele etice cele mai frecvente **în viața politică** sunt următoarele:

Trebuie ca statul să-și țină promisiunile?

Trebuie ca guvernul să spună adevărul?

În ce limite este moral admis compromisul?

La ce mijloace poate să recurgă guvernarea, fără să lezeze grav drepturile și valorile de bază ale cetățenilor?

Unul dintre cele mai discutate aspecte ale eticii politice îl reprezintă așa numita **minciună**

pentru binele public. Este solicitat chiar dreptul moral de a minți. Acest tip de comportament trece adeseori drept **altruism politic**. La o analiză mai atentă, astfel de justificare se poate regăsi în **paternalismul politic**.

Scuzele frecvente **pentru minciună** în politică sunt de tipul următor:

a) Există o **criză majoră** în societate. Publicul este ostil, anxios. Electoratul nu vrea să facă sacrificii imediate și este preponderent emoțional. Prin urmare, în campanie politicienii pot recurge la formula: "spune oamenilor ceea ce vor ei să audă" și, odată ajunși la guvernare, ei vor face ceea ce **trebuie**, din rațiuni de stat. Cetățenii îi vor scuza după ce vor percepe ca utile consecințele guvernării. Uneori o astfel de abordare o întâlnim ca justificare pentru reducerea panicii în marele public. Oamenii sunt mai bine manipulați dacă sunt făcuți să fie optimiști. Propaganda are rolul de a-i ține pe oameni pentru a permite mașinii puterii să opereze și de a-i manipula oamenii să acționeze în vremuri de criză. Dar în anumite condiții, chiar crearea panicii are rol manipulator. De exemplu, cu cât criza economică se adâncea în regimul Ceaușescu, cu atât mai mult se recurgea la contracararea ei printr-o panică și mai mare (se făceau marșuri ale păcii împotriva pericolului "iminent" al bombei cu neutroni).

O anumită categorie de minciuni, mai ales cele care ridică moralul, este socotită **minciună nobilă**.

b) **Minciuna este nevinovată**. Din această categorie fac parte așa numitele **minciuni albe**, cele lipsite de consecințe. Sunt minciuni din politețe și se practică mai ales în diplomație sau din curtoazie diplomatică. Toastezi în sănătatea unui dictator, omagiezi un politician veros cu o ocazie festivă, acorzi distincții unor oameni care nu le merită, fiindcă așa este mai "diplomatic". Caracterul "nevinovat" al acestui tip de minciună este discutabil. Mulți politicieni occidentali au fost criticați pentru faptul că au legitimat regimul Ceaușescu prin astfel de gesturi "diplomatice". O vastă categorie de persoane din România și-a pierdut reputația fiindcă s-a exprimat public omagial la adresa dictaturii.

c) **Minciuna este menită să protejeze secrete**. Există informații care nu pot fi public dezvăluite fiindcă ar aduce prejudicii fără să producă și consecințe dezirabile. Același argument este folosit și în cazul secretelor private, nu doar al celor de stat. Este invocat **dreptul de a ascunde informații**.

În situațiile anterior invocate, dilema morală este cea între **minciună scuzabilă** și **înșelăciune**. Cea din urmă nu este moral scuzabilă fiindcă încalcă principiul **consimțământului** tacit sau explicit. Tratează oamenii ca mijloace pentru experiențe sociale la care nu au consimțit, încalcă principiul **abținerii de la promisiuni false**. Dreptul de a ascunde informații nu este tot una cu dreptul de a înșela. Cel din urmă drept nu există (vezi și S. Bok, 1988, pp. 150-156).

În situații de înșelăciune este încălcat **principiul autonomiei persoanei** cu scuze de tip **paternalist**: electoratul este imatur, cetățeanul simplu (așa numitul "om de pe stradă"), nu înțelege, este mai bine să fie manipulat ca să-și păstreze optimismul, pacientul nu se pricepe și nu trebuie întrebat, cititorul este naiv.

Marele risc al înșelăciunii și al paternalismului cronic îl reprezintă **prăbușirea încrederii în autoritatea democrației**. Guvernările duplicitare produc **alienare prin înșelăciune**.

O problemă centrală a politicii, atât sub aspect legal, cât și sub aspect moral este cea a **corupției**. Se spune că **puterea corupe, iar puterea absolută corupe absolut**. Din punct de vedere moral corupția are aceleași efecte ca și înșelăciunea: lezează, sau, dacă este endemică, prăbușește încrederea în guvernare. În același registru poate să conteze o practică politică frecventă și necesară, de astă dată: **compromisul**.

Compromisul este un târg (politic, în cazul de față), din care unii agenți văd avantaj obținut prin cooperare reciprocă, temporară, pentru obiective limitate, politici sau interese limitate

în scopul de a asigura atingerea altora, pe termen lung și de importanță mai mare. Nu este nimic imoral în compromis ca atare, ci în unele implicații ale sale. Ceea ce trece granița de la compromisul moral acceptat la compromisul inacceptabil este **compromiterea**: abandonarea marilor scopuri, a intereselor majore, ceea ce lezează major integritatea politicianului sau partidului: sacrificarea principiilor fundamentale (nucleul tare al principiilor). Compromiterea conduce spre responsabilitate negativă și **izolare morală**.

3. Necesitatea moralei în politică

Motivația frecvenței actelor imorale este de obicei aceea că politică implică **acțiune necesară**, nu neapărat **acțiune bună**.

Problema "mâinilor murdare" nu este specifică doar politicii, ci mai general, condiției umane (vezi Coaday, 1996).

Ideea divorțului între etică și politică nu este caracteristică doar realismului politic de tip machiavelic, ci o susțin și anarhiștii actuali și de aceea doresc sfârșitul statului. Statul, susțin aceștia, este incompatibil cu valorile politicii

Ca să îți atingi scopurile în politică recurgi la minciună, cruzime, crimă (Machiavelli). Promotorii necesității sau fatalității imoralității în viața politică nu fac de obicei distincția între etică și morală, între morala publică și cea privată și adesea iau drept reper strict morală religioasă (în tradiție euro-americană, pe cea creștină). În statele fundamentaliste există o suprapunere aproape perfectă între religie, morală și politică. Etica devine o imposibilitate fiindcă ea reprezintă o abordare rațional-convențională și este conștientizată ca având acord comunitar, fiind produsă de oameni și nu revelată de profeții.

Să ne închipuim că ar funcționa la nivel politic norma: *Să nu râvnești la bunul aproapelui tău!* Aplicarea ei ar însemna sfârșitul impozitării și taxării. Dacă cineva îți ia banii, acest act este considerat jaf, dacă statul ia impozit și mai mult, dacă o face pentru ca să îndrepte nedreptatea socială, avem de-a face cu un act moral justificat, sau, cum expresiv o numea Th. Nagel (trad. rom. 1998) cu o "hoție justificată".

Moralitatea politică are însă standarde specifice, relativ diferite de cea privată. Noțiunea centrală este cea de **moralitate de rol**.

Este ușor să îți mânjești mâinile în politică și adesea este drept să o faci (Michael Walzer, 1973). Uneori este necesar să manipulezi, minți, trădezi iar aceste comportamente sunt mai frecvente decât în viața privată, însă fiindcă în democrații politicienii sunt reprezentanți ai cetățenilor și a grupurilor lor de interese, ei trebuie să aibă acoperire morală pentru actele lor.

Dar viața publică este pluralistă. Politicile pe care le aprobăm trec drept morale, iar cele pe care le dezaprobăm trec drept imorale.

În politică alegerea este a altuia, în morală alegerea este proprie (politic, puterea de alegere este deasupra indivizilor).

Se pot formula câteva **rațiuni pentru existența unei morale în politică**:

- Actele aparținând politicilor publice schimbă viețile multor oameni, prin urmare, **responsabilitatea pentru consecințe** este semnificativ mai ridicată decât pentru actele din viața personală sau chiar din viața profesională.
- Domeniul public deține "monopolul violenței", în sensul utilizării ei ca **violență legitimă**. Pentru Poliție, de exemplu "să nu lovești" sau uneori chiar "să nu ucizi", devin norme inaplicabile sau dacă sunt aplicate, consecințele pot să fie mult mai imorale.
- În democrație guvernanților li se cere să protejeze interesele celor pe care îi reprezintă, indiferent dacă aceștia sunt membri partidului propriu sau cetățeni neafiliați sau afiliați altor partide, prin urmare, politicienii trebuie să aibă o componentă de **etică a grijii**. (vezi și St. Hampshire, 1978, p. 49-52)

Politica e dominată de problema **imparțialității morale și a neutralității**. De exemplu, **nepotismul** are un prost prestigiu, ca și tratamentul **preferențial pe criterii personale**. În viața

privată nimeni nu te judecă rău că îți aparținești familia sau prietenii. Guvernanții intră sub o altă normă: **Să nu profiți de putere în scopuri personale!** Dar existența unei astfel de norme nu ne asigură că tratamentul preferențial nu se aplică pe alte criterii, de exemplu, grupurilor financiare de interese care îi sprijină pe politicieni în campanii. Imparțialitatea nu este totdeauna convingătoare, sau necesară. Politicienii sunt **legitim părținitori** față de națiune, susținători, propriul partid sau propria facțiune, iar în cazul mișcărilor de eliberare și față de propriul grup etnic, față de propria rasă, de propriul sex (vezi mișcările pentru drepturi civile, cele pentru egalitate politică și cele pentru egalitate de șanse).

Un rol major al politicii este acela de a aplica strategii ale dreptății, chiar de a contura sensurile contextuale ale dreptății. La modul general, dreptatea este tratată ca **dreptate procedurală și dreptatea retributivă**. Legea este egală pentru toți, fiecare persoană primește ceea ce merită. Numai că acest fel de dreptate are partea ei de orbire. Dacă "oamenilor legii" li se cere să o aplice, pur și simplu, politicienilor aflați la putere li se cere altceva: să vadă dincolo de egalitatea în fața normelor și situațiile particulare, grupurile defavorizate, nedreptatea, chiar "imoralitatea" legilor oarbe. În legătură cu acestea, politicienii trebuie să stabilească victimele nedreptății și strategiile de compensare: **dreptatea compensatorie**. Ea este expresia practică a **regretului moral în politică**. Astfel de abordări sunt frecvente în raport cu grupurile rasiale, etnice. În România cele mai semnificative abordări politice de acest tip s-au referit în ultimii ani la compensarea victimelor regimului comunist, la **dreptatea reparatorie și cea restitutivă**. În cazul **dreptății reparatorii** s-a ținut cont de majoritatea populației și au fost adoptate măsuri reparatorii de tipul: vânzarea apartamentelor către chiriași, restituirea "părților sociale", Legea 18 de restituire a micii **proprietăți** agricole. Argumentul moral al dreptății reparatorii a fost acela potrivit căruia majoritatea populației a fost **victimă a comunismului** și merită compensații. **Dreptatea restitutivă**, parte a dreptății compensatorii, a vizat o categorie mai restrânsă de victime: foștii proprietari de case, terenuri, păduri, marii proprietari funciari din perioada interbelică (pentru o analiză de detaliu vezi A. Miroiu, *Filosofia fără haine de gală*, 1998 și M. Miroiu, *Societatea retro*, 1999)

4. Virtuți în politică

Aristotel a fost inițiatorul tradiției eticii virtuților și al discuției teoretice despre "virtuți civice", cum le numea el. Etica este practică și trebuie să aibă valoare acțională, prin urmare, ea nu poate să rămână la o mulțime de precepte care transcend persoana. Ne interesează la fel de mult și cine practică aceste precepte. Ce fel de persoană trebuie să fie, fiindcă între caracter și acțiune există o legătură cauzală. Pentru ca un om să facă acte drepte trebuie să fie un om drept, să aibă virtutea corectitudinii. Virtuțile se dezvoltă prin reciprocitate și conduc la **concordie** ca formă reciprocă de recunoaștere și confirmare. Cea mai semnificativă virtute a conducătorilor politici este **înțelepciunea practică** (vezi Aristotel, *Etica Nicomahică*, 223-224).

Atunci când ne întrebăm ce fel de oameni am vrea să fie politicienii încercăm să răspundem configurând sensurile **virtuților necesare în politică**. Ne vom referi cu precădere la virtuțile rolului de politician sau politiciană și nu la virtuțile specifice vieții private ale politicienilor (vezi de exemplu "afacerea Sexgate" în care președintele Clinton a fost iertat de publicul american în numele rezultatelor administrației sale). Deși ar fi de dorit ca rolurile morale să fie în armonie, nu este obligatoriu ca aceasta să se întâmple. Mai mult, sunt situații în care politicienii sunt iertați pentru greșelile lor din rolurile publice deținute în trecut, dacă sunt percepuți ca eficienți în prezent (vezi de exemplu acceptarea unor foști membri ai nomenclaturii comuniste și ai poliției politice ca lideri ai tranziției spre capitalism democratic în țările est-europene). Aceasta se întâmplă în virtutea abordării unei perspective **utilitarist-consecințialiste** asupra moralei în politică. Există însă și perspective **deontologice** potrivit cărora greșelile flagrante din viața privată, precum și cele din viața politică anterioară "noului contract", nu trebuiesc iertate. Aceste greșeli trebuiesc sancționate prin lege. Avem de-a face, în acest context, cu o perspectivă **moral-legalistă**. În România o astfel de abordare a căpătat notorietate în forma

disputelor etico-politice referitoare la ceea ce s-a numit "punctul 8 al Proclamației de la Timișoara". Raționamentul moral-legaliștilor era de tipul următor:

1. Oricine are o responsabilitate crucială în inițierea și menținerea comunismului în România nu trebuie să aibă dreptul, pentru cel puțin două legislaturi, de a candida la funcții publice.
2. Membri nomenclaturii și ai Securității comuniste au o responsabilitate crucială în inițierea și menținerea comunismului în România.
3. Deci, cei vizați de premisa 2. nu trebuie să aibă dreptul să candideze timp de două legislaturi la funcții publice.

Virtutea vizată în această discuție este cea a **responsabilității**. Politicienilor le revine cel mai înalt nivel de responsabilitate publică tocmai prin faptul că ei dețin informații și putere publică în cel mai înalt grad. Un astfel de exercițiu al responsabilității nu este, în cazul politicianilor aflați la guvernare, un act **supererogatoriu**, ci chiar o datorie. **Responsabilitatea este o virtute obligatorie**.

Politicienilor le revine o **responsabilitate retrospectivă**, pentru faptele lor anterioare. Dar, atâta vreme cât nu părăsesc scena politicii, le revine și o **responsabilitate proiectivă**, aceea de a promite și a-ți asuma responsabilitatea să dai curs promisiunilor politice (vezi Agnes Heller, 1988, pp. 67-82). În cazurile anterior discutate, responsabilitatea retrospectivă a fost tratată ca una morală, fără consecințe legale, în favoarea încrederii în responsabilitatea proiectivă. Aderența la aceste abordări este relevantă mai ales prin analiza tendințelor de vot.

Max Weber (în lucrarea *Politica-o vocație și o profesie*) critică ceea ce el numește *etica scopurilor ultime*. În acest fel de etică agentul vrea să fie pur și el colapsează în privința consecințelor. În aceste situații, agentul moral argumentează că oamenii sunt rău-intenționați sau așa a vrut Dumnezeu. Max Weber, de exemplu, preferă **etica responsabilității** fiindcă aceasta accentuează asupra consecințelor, este relativistă, e un **realism instrumental**. Problema centrală a politicii e justificarea mijloacelor: faci un rău actual pentru un bine de viitor. Din acest motiv, din punctul lui de vedere, virtuțile politicianilor sunt: **simțul proporțiilor, realismul, concentrare interioară, calmul (să nu-ți pierzi capul)**.

Michael Slote utilizează termenul de **stomac moral** (moral stomach), respectiv calitatea de a îți păstra apartenența politică chiar dacă ai o aversiune morală în a-ți urma cauza: *să-ți ții angajamentele politice și când ești în conflict moral cu ele* (M. Slote, 1983 pp 98-99). Nu admirăm, susține el, doar angajarea publică a politicianului, ci și stomacul lui moral.

Simone Weil consideră că moralitatea acțiunii în sfera publică depinde de **onestitatea intelectuală**. Rolul acestei virtuți este aceea de a te apăra de automatizare. Dacă avem onestitate intelectuală știm ce și cine suntem, care ne sunt limitele și posibilitățile. **Umilința morală** este un bun antidot al formei exagerate a orgoliului: trufia. Ea constituie o condiție a integrării morale, în acordul cu standardele comunității. (S. Weil, 1952 p. 195). Cele două virtuți: onestitatea și umilința sunt necesare oricărei persoane politice democratice, capabile să înțeleagă faptul că este ea însăși cetățeană alături de alți cetățeni, în rând cu ei, dând seama de interesele lor publice. Estompează tentația politicianilor de a se simți supra-cetățeni, eventual chiar stăpâni ai destinului celorlalți.

Între compromisurile și dilemele morale ale altor zone și cele ale politicii nu sunt diferențe de natură și nici mai puține dileme morale sau mai puține situații de tipul "mâinilor murdare". Întreaga condiție umană este marcată de astfel de probleme, nu doar politica. Atunci când ne referim la "machiavelism" ca divorț morală-politică, nu vizăm divorțul în sine, ci o practicare a politicii fără **remușcări** pentru răul pe care îl producem altora, fără să ne gândim la oameni ca scopuri în sine, ci doar ca la simple instrumente pentru rațiuni mai înalte decât ei sau pentru satisfacerea voinței arbitrare a unui grup de interese sau a unui politician care are prea multă putere.

Termeni cheie:

"mâini murdare", încredere publică, înșelare, realism politic, imoralitate politică, vicii

politice, moralitate de rol, imparțialitate, neutralitate, părtinire legitimă, minciuna pentru binele public, paternalism politic, compromitere, dreptate compensatorie, dreptate reparatorie, dreptate restititivă, responsabilitate retrospectivă, responsabilitate proiectivă, etica responsabilității, "stomac moral", onestitate intelectuală, umilință morală

Întrebări:

1. **Relevați semnificația următoarelor concepte: "mâini murdare", înșelare, moralitate de rol, imparțialitate, părtinire legitimă, minciună pentru "binele public", dreptate compensatorie, compromis, compromitere.**
2. **Care sunt argumentele separării moralei de politică?**
3. **Care sunt argumentele pentru necesitatea moralei în politică?**
4. **Analizați un caz de minciună și înșelăciune în politica românească, arătând ce justificări a avut și dacă acestea sunt legitime din perspectivă consecințialistă.**
5. **Care sunt principalele vicii și virtuți în politică?**
6. **Dați un exemplu de compromis și compromitere în viața politică românească, arătând de ce compromisul a dus la compromitere.**
7. **Analizați un caz de părtinire legitimă în politică.**
8. **Care sunt principalele tipuri de dreptate?**
9. **Dați exemple de: acțiune politică responsabilă, "stomac moral", umilință morală.**

Tema IX

Etica în administrația publică

Obiectivele temei:

- a) Să înțelegeți importanța și particularitățile eticii în administrația publică**
- b) Să comparați niveluri de responsabilitate**
- c) Să cunoașteți relațiile între etică, lege și democrație**
- d) Să puteți analiza dilemele etice ale funcționarilor publici**
- e) Să puteți trata nuanțat conceptul de bine public**

Conținut:

- 1. Importanța problemei**
- 2. Managerii și funcționarii publici: aspecte etice**
- 3. Controverse în privința aplicării eticii în administrația publică**
- 4. Importanța eticii în administrația publică**
- 5. Administrație, etică și democrație**
- 6. Etica și legea**
- 7. Supunere și insubordonare**
- 8. Sugestii etice pentru managerii din administrația publică**

1. Importanța problemei

În România etica în administrația publică are o importanță aparte față de alte state cu administrații democratice consolidate. Procesul de așezare legislativă a administrației publice românești a fost el însuși greu. Legea Funcționarului public intrând în vigoare de un timp foarte scurt, cerințele ei devin practici instituționale curente într-un timp destul de lung. A ignora dezvoltarea pe coordonate etice a administrației publice, sub pretextul că este de ajuns aplicarea legii este tot una cu a ignora faptul că administratorii publici sunt persoane, nu simpli executanți, că ei au propriile valori, vin din medii diferite iar dorința lor de afirmare ca profesioniști ai administrației nu se reduce la conformism, datorie pe sarcină, salariu, sancțiune, premiere, ci că identitatea profesională devine o componentă a identității personale. Împlinirea profesională este o parte a împlinirii omenești și o condiție a stimei de sine.

Zona etică a administrației publice este cu atât mai sensibilă cu cât scopul vizat este menținerea încrederii publice în funcționarea instituțiilor, încredere fără de care democrația este doar spectacol politic.

România nu este un caz de excepție, dar este un caz de creștere a scepticismului și a cinismului legat de serviciile publice. Există un nivel mare de neîncredere în executiv și în faptul că adesea se substituie legislativului. Legislativul este adesea perceput ca fiind mai degrabă un consumator de resurse decât un prestator de servicii publice. Din cauza acestei frecvente percepții, așteptările cetățenilor ca politicienii și funcționarii publici să aibă un anumit grad de exemplaritate morală este chiar mai mare decât în privința altor categorii, cu alt statut social.

Administratorii publici se află constant în fața unor decizii cu implicații etice și sunt adesea obligați să opteze între aspirații personale și responsabilități instituționale.

Interesul public face necesar un cadru moral în care administratorii să poată opta. Acest

cadru moral este circumscris unor valori de tipul: **demnitate personală, libertate, respect pentru ordine și lege**. Ei au datoria să abordeze rațional propriul rol în sensul eficienței (să obțină cel mai bun rezultat cu cel mai scăzut cost). Din acest motiv abordarea lor trebuie să fie, pe lângă cea deontologistă (legată mai ales de statutul lor de implementatori de legi) și una utilitaristă: acțiunea unui administrator public este moral corectă dacă produce cea mai mare utilitate pentru cel mai mare număr de oameni.

2. Managerii și funcționari publici: aspecte etice

Cine sunt managerii publici?

Potrivit lui Harold F. Gortner, **manager public este: Oricine produce politici publice sau se îngrijește de implementarea politicilor publice. Cei care utilizează resurse publice care au impact asupra indivizilor sau grupurilor dintr-o societate. oricine joacă un rol de lider într-o birocrație** (Gortner, *Ethics for Public Managers*, p.12)

Este important să facem distincția între **lideri și manageri** (deși etica despre care vorbim vizează ambele categorii).

Liderii joacă, (potrivit lui J. Gortner, 1986) următoarele roluri:

- proiectează scopurile;
- afirmă valorile organizației;
- motivează personalul;
- slujesc drept simbol al organizației (sunt oamenii de imagine);
- reprezintă grupul;
- evaluează indivizii și grupul.

Managerii

- dețin funcții de conducere;
- conturează modalități practice de atingerea scopurilor;
- caută și distribuie utilizarea resurselor;
- urmăresc procesele organizaționale;
- fac studii pentru diferitele probleme care trebuie soluționate.

Funcționarii de nivel mediu și mic au un rol foarte important în administrație, inclusiv din perspectivă etică și politică. Rațiunile pentru care au acest rol sunt, în principal, următoarele:

- Controlează informația care ajunge la legislativ și la manageri și consiliază ambele categorii (controlul asupra informației este o formă esențială a puterii);
- Fac lobby pentru diferite grupuri de interese;
- Orice program de guvernare, indiferent de nivelul căruia i se adresează, trebuie implementat și aceasta depinde de administrația publică;
- Conformismul, în sensul supunerii la norme, primează asupra convingerilor personale și este criteriu de menținere și promovare în administrație (vezi subcapitolul: "Supunere și insubordonare");
- Tendințele spre conservatorism duc la un anumit imobilism în situații nestandard și, în aceste condiții, mediul reacționează prin lupta anti-birocrație, în direcția adaptării la cerințe și interese noi, legitime din punct de vedere public. (McKinney și Howard, op. cit.).

Un manager public trebuie să țină cont, în ultimă instanță, de următoarele **aspecte cu valențe etice**.

1. **Interesul public general:** soluțiile date de această categorie afectează viața oamenilor; sunt formulate în numele interesului public; aplicarea lor antrenează resurse publice.
2. **Scopurile politice** pentru care lucrează: administrația publică implementează politici publice.
3. **O înțelegere a actorilor** implicați.
4. **Dinamica organizațiilor** în care lucrează.

5. **Personalitatea** celor cu care interacționează.

Primele **imperative** cu care se confruntă administratorii publici sunt următoarele:

- să satisfacă standardele de performanță profesională, comportamentală și etică;
- să adere la ceea ce le impun guvernul, politicile publice, publicul însuși;
- să împace cerințele legii cu situațiile reale din viața zilnică;
- să împace morala privată cu cerințele codului profesional.

Administratorii publici au două priorități care uneori pot să fie contradictorii: publicul și propria instituție. Ei lucrează sub presiune iar presiunea cea mai frecventă o reprezintă cea dată de politicile de impozitare.

Administratorii publici au **rol dual**. Sunt și angajați ai publicului și cetățeni. În calitate de angajați ai publicului ei nu au dreptul să facă **politici partizane**. Partizanatul politic duce la neglijarea obligației legale de a servi publicul. În calitate de cetățeni ei participă la procesul politic. Dacă se izolează de politică își neglijează îndatoririle de cetățeni (vezi ASPA, 1982).

Caracteristicile personale ale funcționarilor publici contează în mod semnificativ, tocmai din cauza particularității muncii lor.

- Ei se află într-o așa numită "zonă gri" în care nu poți să fii nici total **altruist** (orientat exclusiv pe interesul public), nici **egoist**, orientat doar spre interese proprii. Funcționarii publici lucrează în comunități în care au rude, prieteni, șefi, persoane de care sunt legați prin interese proprii. Lor li se cere să se orienteze neutru și detașat spre "public". Prin urmare, ei nu pot să fie eroi luptători pentru "sfânta cauză".
- Funcționarii publici trăiesc într-un climat politic în schimbare, prin urmare, **etica** lor este una **situațională**. În consecință, atașamentul rigid față de un anumit set de valori este disfuncțional.
- Urmarea strictă a procedurilor are paradoxurile ei. Procedurile slujesc ordinii, stabilității, egalității de tratament și eficienței. uneori însă "**habotnicia procedurală**" creează efecte nedrepte (vezi S. Bailey, 1965, pp.283-298).

Virtuțile morale implicate în deciziile luate de funcționarii publici sunt:

- **Optimismul**, legat de însuși conceptul de "**bine public**" înțeles ca scop al actelor acestei categorii de profesioniști.
- **Curajul** constă în capacitatea de a acționa drept, chiar dacă presiunile politice și cererea de favoruri din partea partidelor, organizațiilor, politicienilor sau chiar a celor apropiați sunt uneori copleșitoare.
- **Corectitudinea** este asociată cu datoria supunerii față de lege.
- **Empatia** (capacitatea de a te pune în situația celor care depind de deciziile tale).

Aceste virtuți cultivate și afirmate drept comportamente profesionale conduc spre o valoare de mare importanță în menținerea încrederii în funcționarii publici: **buna reputație**.

După York Willbern (1984), **nivelurile de moralitate ale funcționarilor publici** sunt următoarele:

1. **Onestitate și conformare la lege**
2. **Confruntarea cu conflicte de interese**
3. **Orientarea pe sarcini și corectitudinea procedurală**
4. **Etica responsabilității democratice**
5. **Orientarea pe etica politicilor publice**
6. **Etica compromisului și integrării sociale.**

Aspectele 3-6 au o relevanță mai mare în contextul acestei discuții.

3. Orientarea pe sarcini și corectitudinea procedurală este importantă în principal din cauza tendinței guvernanților de a face ceea ce le este convenabil, de a accentua pe propria lor autoritate, uneori de a eluda legea, de a se folosi arogant de putere, din cauza tendinței spre secretomanie și lipsă de transparență.

4. Etica responsabilității democratice. Funcționarii publici sunt, dincolo de jocul politic,

purtătorii "voinței poporului" și au datoria să mențină controlul democratic. Uneori ei pot decide chiar contra opiniei publice, datorită calității lor de profesioniști. Prin urmare, ei trebuie să țină în balanță: legea, politicile publice, voința populară și corectitudinea profesională.

5. Etica pentru politici publice. Soluțiile de implementare a politicilor publice sunt în atribuția funcționarilor publici. Ei trebuie să stabilească cele mai potrivite proceduri care afectează pozitiv cel mai mare număr de oameni.

6. Etica compromisului și integrării sociale. În mod absolutist moralitatea înseamnă aderarea la un principiu, fără nici un fel de compromisuri. O astfel de abordare duce la intransigență ca pericol, lipsă de conciliere, uneori chiar la radicalisme pe care le putem socoti "fascism normativ" (principiul trebuie respectat, chiar dacă piere toată lumea: "Fiat iustitia, pereat mundus!"). În acest sens este ilustrativă ideea formulată de către T. Smith:

Lumea este plină de sfinți, fiecare dintre ei știind calea unică spre mântuire. Rolul politicianului (și al funcționarului public, n.n. MM) este cel al păcătosului care stă la cotitură să oprească un sfânt să taie beregata altui sfânt. Acesta este poate cel mai înalt nivel etic la care poate să ajungă cineva care lucrează pentru sectorul public. (vezi Smith, cit. în Gortner, 1991, pp. 41-42).

Datoria morală a funcționarilor publici este cea de dezvoltare a **integrității profesionale**.

În sprijinul acesteia vin următoarele **valori**:

- 1. Egalitatea:** se referă la tratamentul identic al clienților, la aceeași calitate a serviciilor, indiferent cine este clientul, prin urmare la un **tratament corect comun**.
- 2. Echitatea:** sunt situații în care egalitatea nu conduce spre echitate din cauza existenței categoriilor discriminate. În cazul lor, un tratament egal trebuie combinat cu un **tratament preferențial** compensatoriu.
- 3. Loialitatea:** este o valoare de bază în relația cu Constituția, Guvernul, legile, superiorii, subordonații, colegii.
- 4. Responsabilitatea:** responsabilitatea primă este cea față de public. Dacă această ordine de responsabilitate este neglijată și accentul cade pe subordonare față de superiorii ierarhici, poate să apară **delictul de supunere** ("nu am făcut decât să mă supun ordinelor!") (vezi ASPA, 1982)

3. Controverse în privința aplicării eticii în administrația publică

Este destul de răspândită opinia potrivit căreia etica nu este adecvată pentru administrația publică fiindcă aceasta nu este decât o **birocrație apolitică** iar funcționarii publici sunt, sau ar trebui să fie, angajați pe merit și nu aleși în urma unui scrutin politic. Chestiunile de ordin etic sunt în sfera politică. Administrația se ocupă de problemele tehnice ale guvernării, prin urmare, valori de tipul binelui sau dreptății deciziilor, nu intră în cerințe pentru funcționarii publici. Ei răspund în fața superiorilor ierarhici și a legii, sunt supuși controalelor și sunt judecați pe alte criterii decât cele ale profesionismului.

Obiecția principală care poate fi adusă acestui argument își are fundamentul în faptul că, în raport cu administrația publică, **cetățenii dețin autoritatea ultimă** fiindcă administrația este în slujba lor, nu a instituțiilor în sine, nici a politicienilor. Deși valoarea etică cea mai comună în aprecierea funcționarilor publici este **corectitudinea**, administrația nu se adresează doar relației cetățean-lege, ci și politicilor publice, acestea fiind orientate spre alte valori centrale: **echitatea, egalitatea de șanse, dreptatea**.

Standardele etice sunt stabilite și susținute de către societatea civilă: biserici, organizații neguvernamentale, partide politice, sindicate, cu accent deosebit pe **asociațiile profesionale** și cele pentru apărarea drepturilor cetățenilor. (vezi Gortner 1991, p. 19-23)

Dilemele etice intervin, pentru aceste categorii, în momentul în care se confruntă mai multe valori (apare conflictul de valori). **Valoarea reprezintă ceea ce considerăm bun, dezirabil, drept, obligatoriu, virtuos, frumos, adevărat, sfânt.**

Conflictul de valori, chiar dacă poate cuprinde mai multe persoane este trăit ca un conflict

personal. În situații de dileme etice ceilalți ne pot sfătui, dar fiecare dintre noi hotărăște și trăiește apoi cu consecințele acelei hotărâri.

Rolul preponderent al unei etici în pentru administratorii publici vine din faptul că, **în condițiile în care o birocrație încetează să-și împlinească rolul într-o manieră etică, adică într-o manieră percepută de oameni ca dreaptă, corectă și echitabilă, atunci beneficiarii serviciilor ei devin neîncrezători și frustrați în privința guvernării și chiar a sistemului politic. Se pierde încrederea publică.**

Problema este cu atât mai acută în societățile care își schimbă sistemul politic (societățile în tranziție, cum este cazul celei românești) și au încă instituții vulnerabile ca autoritate publică. Din acest motiv mediul academic are datoria să se aplece asupra eticii în administrația publică, ne lăsând funcționarii publici în stare de **amoralitate, insensibilitate și dezinteres** față de cetățeni și valorile lor, după cum etica trebuie să le fie un ghid pentru situații moral dilematice. Aceste situații pot uneori să fie dramatice, tragice, critice.

Alegerile dramatice sunt cele făcute în condițiile în care resursele sunt sărace (de exemplu banii nu sunt suficienți nici pentru ajutor social, nici pentru crearea locurilor de muncă. A alege o strategie înseamnă diminuarea celeilalte sau chiar dispariție ei.

Alegerile tragice se produc atunci când distribuirea resurselor (a bugetelor) este o problemă de viață sau moarte (de exemplu, finanțarea sănătății pentru cei fără asigurări sociale)

Alegerile critice se produc în situații în care grupurile de interese implicate sunt numeroase și mult prea diferite ca cerințe. De exemplu, problema șomajului (dacă acesta nu este endemic și criza economică nu se prelungește prea mult), este o problemă care afectează grupuri diferite de interese: șomerii, contribuabilii, patronii, sindicatele ș.a. Șomajul nu este o problemă de viață și moarte, ci de calitate a vieții. O problemă etică de primă importanță este cea a încrederii și respectului de sine a persoanei șomere. În confruntarea grupurilor de interese există învingători și perdanti. Administratorii publici dau socoteală socială, politică și economică pentru soluțiile pe care le găsesc unor astfel de probleme. Prin urmare, orice birocrație trebuie să manifeste o anumită doză de **sensibilitate etică**

4. Importanța eticii în administrația publică

Funcționarii publici au nevoie de etica din următoarele motive:

- a) Deciziile administrative sunt luate de către **persoane în poziție de încredere publică.**
- b) Funcționarii publici își exercită profesia în instituții care, în principiu sunt fondate pe valori ca: **autoritate, raționalitate și eficiență pentru viața cetățenilor.**
- c) Instituțiile publice există într-un **mediu politic care are politici, valori și scopuri conflictuale.**
- d) Funcționarii publici sunt cei care caută **strategii și mijloace de transfer în practică a politicilor publice.**
- e) Într-un mediu politic democratic, funcționarii publici sunt cei care trebuie să practice și mențină valori de tipul: **libertate individuală, egalitatea, dreptatea, participarea, responsabilitatea pentru exercitarea drepturilor constituționale, corectitudinea, descentralizarea, respect pentru demnitatea persoanei.**

(adaptare după H. Gortner, 1991, p. 15)

5. Administrație, etică și democrație

Funcționarii publici sunt ei înșiși cetățeni. Ei reflectă valorile societății în care trăiesc și sunt socializați să răspundă "voinței deliberative", adică **respectului față de lege, participării angajate, toleranței, respectului pentru alții, responsabilității** în urmărirea interesului public. O abordare democratică a rolului de funcționar public presupune **încurajarea libertății de exprimare**, a traducerii politicilor în fapte, furnizarea informațiilor de bună calitate, promovarea dialogului, analizei, interpretării (McKinney și Howard, 1998, p.6).

Administrația publică este menită să țină în echilibru interesul colectiv cu cel politic,

promovat de legislativ și executiv. Rolul ei a fost și este acela de a crea **cadrele instituționale civilizate ale vieții cetățenilor**. Pe de o parte, aceasta înseamnă soluții economice și responsabile pentru problemele cetățenilor, pe de altă parte, înseamnă să atragă potențialul cetățenesc de resurse (vezi de exemplu importanța colaborării între administrația publică și organizațiile neguvernamentale în sensul utilizării resurselor și împărțirii serviciilor pe criteriul eficienței).

Filosofia unei administrații democratice este orientată spre strategii de tipul "ce este mai bun sau mai bine pentru public". O astfel de filosofie trebuie să ghideze deciziile. În consecință, etica unei astfel de filosofii trebuie să promoveze cea mai mare integritate, cea mai mare libertate, egalitate și încredere publică.

În administrațiile democratice consolidate există educație pentru virtuți specifice. De exemplu, în cea americană modelul este: "fermitate, curaj, răbdare, hărnicie, trai frugal, tărie în situații critice, devotament față de comunitate", fiindcă administratorii publici au rol strategic în implementarea deciziilor și prin acest rol ei afectează libertatea și bunăstarea cetățenilor. (McKinney și Howard, 1998, p.13).

Dacă oamenii politici au în principal angajamente pe termen mai scurt (de obicei pe durata unui mandat), administrația publică preia aspectul **dezvoltării durabile** a societății (proiectele pe termen lung). Între politicile particulare ale partidelor aflate succesiv la putere trebuie să existe o coerență, iar această coerență este vegheată de către administrația publică.

6. Etica și legea

Un stat de drept este cel în care oamenii sunt guvernați de legi, nu de voința arbitrară a altor oameni. Legile reprezintă, într-o democrație, voința publică. Administrația este construită ca să asigure drepturile și responsabilitățile legale.

În ciuda aparenței că funcționarii publici doar administrează aplicarea legilor, ei participă în procesul de legiferare și aplicare a legilor în mai multe etape:

a) Etapa de proiectare a legilor

- Sunt implicați în alcătuirea proiectelor de legi, hotărâri, ordonanțe, trebuind nu doar să arate ce nu este permis legal (fața negativă a legii) ci și ceea ce este dezirabil, permis (fața pozitivă a legii).
- Sprijină depășirea conflictelor de interese prin participare la negocieri de proiecte de legi.
- Legea vizează o realitate care aparține viitorului iar acesta este nesigur. Este posibil ca viitorul să conțină mișcări sociale pentru drepturi civile pe care legiuitorul nu le-a prevăzut.

b) Etapa de aplicare a legilor în viața cotidiană

- Funcționarii publici se comportă ca manageri într-o birocrație iar rolul legii este să arate limitele acestei acțiuni.
- Legea protejează funcționarii publici împotriva arbitrarului partidelor și grupurilor de presiune.
- Legea devine scop în sine când alții o ignoră sau o eludează.
- Legea este o problemă în situațiile în care aplicarea ei are consecințe rele, nedrepte (vezi Gortner, op. cit.).

7. Supunerea și insubordonarea

Funcționarii publici nu se supun numai legii, ci și ordinelor superiorilor (autorității politice și propriei ierarhii interne). Uneori legile însele pot să fie nedrepte. Alteori ordinele ierarhice vin în conflict cu legea iar presiunea conformării poate să fie foarte intensă. O astfel de supunere transformă funcționarul public în **copărtaș moral** la deciziile care se iau. Presiunile pot viza acțiuni anti-etice iar **loialitatea** în astfel de situații este prost plasată fiindcă implică o percepție falsificată a binelui public. Supunerea oarbă la lege sau la ordine poate să devină **delict de supunere**. Astfel de cazuri sunt frecvente în regimurile autoritare, dar nu sunt de loc excluse

în cele democratice în condițiile coexistenței legitime a conflictelor de interese între diferite grupuri.

O astfel de problemă apare acut și în condițiile globalizării în care marile corporații mondiale presează spre propriile lor interese. În astfel de situație problema controlului democratic (politic și etic) devine extrem de acută, iar funcționarii publici pot să se afle într-o altă dilemă legată de supunerea la interesele politico-economice ale corporațiilor și la cele ale firmelor și cetățenilor din propria comunitate.

În cazurile în care funcționarii publici consideră că o politică sau o presiune guvernamentală aduce prejudicii publicului (încalcă legi, reguli, violează drepturi de bază, este un management falimentar al resurselor, deturneză bani publici, este abuz de autoritate, este periculos pentru siguranța sau pentru sănătatea publicului), funcționarii publici trebuie să "fluie în biserică", să tragă semnale de alarmă. În acest caz avem de-a face cu un conflict între **responsabilitatea față de public și loialitatea față de guvernare**, între **dezvăluire și confidențialitate**. Din acest motiv, în codurile etice pentru funcționarii publici se insistă asupra protejării acestora când dezvăluie astfel de situații. Atenția trebuie acordată, spun partizanii acestei idei, nu mesajului, ci mesajului. (vezi ASPA, 1982)

8. Sugestii etice pentru managerii din administrația publică

Pentru un comportament cât mai apropiat de exigențele etice, managerii din administrația publică trebuie să țină cont de următoarele:

- Selectează oameni bine motivați, de **bună credință** și pregătiți pentru rolul de funcționar public.
- Concentrează-te pe **rezultate ca scop**, nu pe structuri birocratice ca scop.
- Încearcă să găsești un **echilibru corect între cerințele legii, ale guvernării și interesul public**.
- Promovează **interesul luminat**, adică acela interes care, chiar dacă nu e dorit conjunctural în mod explicit de către public, poate să se dovedească benefic în practică în calitate de interes public.
- Pregătește-te să **împaci supunerea la autoritate cu integritatea personală**, gândește-te inclusiv la posibile **situații legitime de nesupunere**.
- Ține seama de **considerente legate de etică la examene și la promovări**.
- **Stimulează subordonații să-și pună probleme etice** despre munca lor.
- Reafirmă constant **respectul față de lege**.
- Tratează subordonații potrivit principiului **respectului reciproc**, nu cu superioritate ierarhică arogantă sau cu atitudine de stăpân sau de patron.
- **Nu schimba scopurile de la o zi la alta**, ci construiește-le unul din altul și urmează-le unul după altul.
- Fă din **normele guvernării democratice** propriile norme morale.
- Învăță să **reziști presiunilor care contravin interesului public, Constituției, drepturilor fundamentale ale omului**, indiferent din partea cui vin.
- Nu uita că rolul principal pe care îl ai implică **răspunderea permanentă**.
- Fii atent la felul în care guvernarea afectează viața cetățenilor și caută să **facilitezi participarea cetățenilor la guvernare**.
- **Evaluează continuu** ce s-a făcut și ce mai este de făcut, în termeni de bine-rău, drept-nedrept, corect-incorect în sensul orientării pe consecințele actelor de administrație asupra binelui cetățenilor, contribuabililor.
- Cultivă-ți calitățile analitice și de cercetare.
- **Ajută cetățenii să fie pro-activi** în privința agendei guvernamentale, sprijinind forme de democrație participativă.
- **Promovează practicile bune** în toate zonele profesionale pe care le poți influența

- **Încurajează educația spre exercițiu civic** efectiv în privința serviciului public, din partea funcționarilor publici.
(Preuate și adaptate după McKinney și Howard, 1998, pp 14-15).

Termeni cheie

demnitate personală, libertate, respect pentru ordine și lege, lideri, manageri, interes public general, imperative, etici situaționale, virtuțile funcționarilor publici, niveluri de moralitate, corectitudine procedurală, responsabilitate democratică, compromis și integritate, tratament corect, echitate, tratament preferențial, loialitate, delict de supunere, alegeri dramatice, alegeri tragice, alegeri critice, bine public, dezvoltare durabilă, responsabilitate față de public, loialitate față de guvernare

Întrebări

1. **Arătați comparativ care este rolul liderilor, managerilor și funcționarilor publici.**
2. **Argumentați pro și contra introducerii eticii în administrația publică.**
3. **Analizați, pe baza unui exemplu, felul în care se câștigă sau se pierde încrederea publică.**
4. **Ce relații există între etică, lege și democrație?**
5. **Care sunt principiile etice care ar trebui să ghideze comportamentul managerilor publici?**
6. **Analizați un exemplu de dilemă etică în administrația publică.**
7. **Relevați un caz în care nesupunerea funcționarilor publici este legitimă.**
8. **Ce diferențe etice credeți că sunt între "administrația de stat" și "administrația publică"?**

Tema X

Etica afacerilor

Obiectivele temei:

- a) Să cunoașteți semnificația conceptelor etice aplicabile lumii afacerilor
- b) Să înțelegeți scepticismul legat de aplicarea eticii în afaceri, precum și caracterul dezirabil al unei astfel de etici
- c) Să puteți comenta, din perspectiva eticilor moderne, mediul afacerilor
- d) Să înțelegeți aspectele pozitive și negative ale globalizării afacerilor și acțiunea corporațiilor.
- e) Să puteți aplica analiza etică la un caz particular al afacerilor din mediul românesc

Conținut:

1. Mituri și prejudecăți despre lumea afacerilor
2. Necesitatea eticii în afaceri
3. Niveluri de aplicare ale eticii în afaceri
4. Problemele etice ale globalizării afacerilor

1. Mituri și prejudecăți despre lumea afacerilor

Mediul afacerilor se dezvoltă în societățile urbanizate și specializate. O economie rurală și manufacturieră nu este propice unei astfel de dezvoltări.

Adeptii fervenți ai pieței libere care se autoreglează și asupra căreia intervenția exterioară trebuie să fie cât mai redusă trebuie totuși să țină seama de o evidență. Chiar dacă firmele sunt libere să-și maximizeze profitul, întregul lor succes depinde de cererea consumatorului, mai pe larg, de pretențiile consumatorului și de puterea lui de cumpărare. Pretențiile consumatorului (în genere, ale beneficiarilor) au și componente etice de care firmele de afaceri trebuie să țină cont, dacă vor să reziste.

Conceptele centrale cu care operează etica afacerilor sunt destul de obișnuite: **datorie**, **utilitate**. Afacerile sunt un mediu care este perceput ca mai puțin nobil, eventual un mediu fără **scrupule** fiindcă este legat de profit. Viciile clasice, cum ar fi **lăcomia sau avariția**, trec drept motivații cum nu se poate mai frecvente pentru intrarea în lume afacerilor.

Aceasta nu înseamnă că nu a existat o tendință permanentă ca afacerile să fie guvernate de valori și norme morale, oricât ar părea de paradoxal, având în vedere tipul de motivații pomenite mai sus.

În afara "viciilor" de care sunt ghidați oamenii de afaceri, argumentele tipice împotriva asocierii morală-afaceri, sunt în principal, următoarele **mituri despre lumea afacerilor** (vezi Solomon R., 1996):

a) Mitul profitului și limitele sale

Prejudecata cea mai importantă este aceea potrivit căreia cei care intră în această ocupație urmăresc doar **goana după îmbogățire** prin profit. Cele mai semnificative astfel de critici au venit din partea stângii marxiste. Profitul este socotit un furt din munca celor care îl produc.

Oamenii de afaceri invocă mai rar valorile celorlalte ocupații. Politicienii se socotesc purtătorii **binelui public**, funcționarii publici se socotesc apărătorii **interesului public**, medicii se consideră în slujba **sănătății pacienților**, avocații se socotesc **apărători ai dreptății**, polițiștii ai

ordinii publice, profesorii ai **cunoașterii, adevărului** și educației. La modul ideal, toți au dreptate. La modul real, în practica fiecărei profesii intervin motivații neortodoxe, neconforme cu valorile proclamate. Toți lucrează și pentru salariu, cei mai mulți își urmăresc puterea, influența, prestigiul și succesul financiar, caută să profite de pe urma avantajelor profesiei sau ocupației. Nu există o puritate motivațională în nici unul dintre cazuri (vezi și Solomon, 1993, p. 356).

În ultimă instanță, acționarii și managerii continuă să spună că urmăresc prin excelență profitul și insistă mai puțin pe faptul că oferă bunuri și servicii pentru clienți, că angajează forță de muncă, faptul că adesea profitul este redistribuit și reinvestit, că recompensează angajații, managerii și pe unii investitori. Managerii firmelor și companiilor afirmă o **valoare mijloc**, respectiv profitul. La o analiză mai atentă, avem de-a face și cu alte valori care pot să fie scopuri: **statutul de învingător, succesul, utilitatea, afirmarea**. O altă motivație utilizată de către manageri este formulată în termeni de **datorie** și **obligație**. atât față de acționari, cât și față de clienți.

Problema profitului a rămas esențial legată de deținătorii de acțiuni (stockholders). Ei trec drept *încarnarea inumanului **homo economicus*** (Solomon, 1993, p. 357). Este însă greu de presupus că proprietarii de acțiuni sunt pur și simplu oameni lacomi de profit. Ei intră într-o relație de datorie față de firmă, sunt mândrii de felul în care merge, au o anumită **responsabilitate civică** și un tip de **devotament** față de propria investiție și față de semnificația ei pentru comunitate.

Dincolo de motivațiile egoiste, excesiv puse pe seama lumii afacerilor, ea vehiculează cu valori de tipul: **încurajarea, răsplătirea muncii și investiției bune, un serviciu social mai bun adus comunității**.

b) Darwinismul și limitele sale

Din exterior lumea afacerilor pare o junglă, este lumea lui "care pe care", o lume în care "câinii se mănâncă între ei". Ca și în politică, se vorbește despre oamenii de afaceri că sunt **veroși**, sunt **lipsiți de scrupule**, calcă peste cadavre. În același timp, afacerile nu sunt posibile fără **cooperare, grijă** reciproc împărtășită, **încredere reciprocă**, adeseori fără **parteneriat** și **fair-play**. Aceste valori care ghidează comportamente se aplică între firme, între aceste, clienți și acționari, între manageri și acționari.

Competiția este vitală în funcționarea oricărei economii capitaliste. Dar această competiție nu trebuie să aibă în mod necesar aspecte de junglă, să aibă forma unui război pentru profit, să fie **nemiloasă** (vezi Solomon, 1996).

c) Atomismul individualist

O sursă clasică a neputinței asocierii între etică și afaceri o reprezintă, ceea ce se cheamă **atomismul individualist**. Originea acestei idei se află în teoriile contractualiste clasice. Societatea însăși și cu atât mai mult economia, erau văzute ca fiind generate de contracte între indivizi izolați, "atomi singulari". Într-o astfel de perspectivă aplicată lumii actuale este ignorată dimensiunea comunității. În firme sunt implicate adesea familii, grupuri de acționari, corporații inclusiv multi-naționale. Înseamnă valorii împărtășite și cultură comună. În etapa actuală, procesul dominant este cel de globalizare. El implică un amestec de culturi organizaționale, transferuri de valori. Izolarea nu mai este posibilă. Atomismul individualist este un model teoretic depășit.

2. Necesitatea eticii în afaceri

Interesul pentru o oarecare morală în lumea afacerilor este vechi. Ceea ce știm, din perspectivă istorică, este că acest interes a început în cea mai avansată societate comercială de acum cinci mii de ani, în Sumer. Grecia antică manifesta deopotrivă interes pentru teoria economică și pentru valorile și normele morale implicate în schimburile economice. Aristotel făcea distincția între ***oikonomos*** (gospodărire privată, în scopuri familiare) și ***chrematistike*** (schimburi economice a căror scop este profitul) (*Politica*, 8-11). Prima practică avea o încărcătură etică, cea de-a doua avea o singură dimensiune: cea a profitului. Este o

ocupație **pur egoistă**. Schimburile comerciale, activitatea cămătărească au avut mereu aceeași grilă de interpretare: ocupații lipsite de dimensiune morală, cu utilitate pur economică. Imaginea acestei separații a durat până în secolul al XVIII-lea. Cicero vorbea totuși despre **corectitudine în tranzacții** ca dimensiune morală a afacerilor.

Oamenii de afaceri ai trecutului erau în genere stigmatizați ca **lipsiți de respectabilitate**, cu îndeletniciri **neonorabile**. Justificarea creștină a unei astfel de percepții era dată de relatarea din Noul Testament asupra alungării negustorilor din Templu, precum și de reluarea acestei idei în scrierile teologice. Să nu uităm că, în acea vreme unica morală admisă în lumea europeană era cea creștină. Nu exista o morală a vieții publice, desprinsă de conotații religioase. Câteva breșe în această perspectivă le-au reprezentat breslele și gildele medievale care aveau propriile lor coduri morale. Calvin și puritanii britanici încep să readucă în discuție faptul de a fi întreprinzător ca virtute iar Adam Smith în *Avuția națiunilor* (1776) "canonizează" noua credință.: în versiune populară: **"lăcomia e bună"** Au loc transformări în credințele filosofice, începe să-și facă loc și legitimarea intereselor ca morale. Acest proces coincide cu urbanizarea. Tehnologia, privatizarea, industrializarea, dezvoltarea nevoilor și a consumului, conduc societatea într-o direcție în care apare și nevoia reglementării etice a afacerilor. În societățile rurale, dominate de economia "naturală închisă" sau de economia de autoconsum, acest fenomen nu are decât șanse infime să se propage. În multe sate românești actuale domină economia de auto-consum. Este predictibil faptul că o astfel de comunitate va dezvolta valori **patriarhale** în locul celor **contractuale**.

Până foarte recent (acum mai puțin de 20 de ani), acest subiect a fost circumscris unor discuții negative despre scandalurile și dezastrele aduse mai ales de lumea corporațiilor, despre iresponsabilitate iar recent ele au fost reluate în diferite forme în contextul globalizării și existenței corporațiilor mondiale. Locul comun al acestor abordări legate de amoralismul afacerilor este dat mereu de "numitorul comun al afacerilor: banul". (Solomon, 1993, pp.354-355). Întrebarea care rămâne deschisă este: e sau nu o contradicție în termeni că "lăcomia este bună"?

În mare, teoreticienii de orientare **liberală** au insistat pe ideea că **succesul este o virtute**, sărăcia este un viciu și că bogăția devine sursă de *noblesse oblige* (este generatoare de obligații morale, pe când sărăcia este generatoare de probleme morale). **Socialiștii** au dezvoltat discursul opus despre **amoralismul** lumii afacerilor. Recent discuțiile teoretice s-au mai echilibrat și au ajuns la nivelul construcției idealurilor morale în afaceri, cu accente, inclusiv pe dreptate socială și grijă față de consumator.

În ultimele două decenii, lumea afacerilor a devenit un subiect academic important și interesant. Au apărut studiile superioare în specialitate (școlile de business), s-a încetățenit și legitimat ideea că, cel puțin aspectele manageriale ale afacerilor sunt profesionale. Se studiază inclusiv din perspectivă etică, relațiile între acționari (sau proprietarii), sindicate, manageri, clienți, mediul afacerilor, comunitatea locală în care acestea se desfășoară. Etica afacerilor devine tot mai pregnant o componentă a eticii profesionale

3) Niveluri de aplicare ale eticii în afaceri

În afaceri pot să fie detectate câteva niveluri de aplicare a eticii (vezi Solomon, 1996 pp. 360-3619)

a) **Nivelul micro** este cel care se stabilește între **indivizi** în baza principiului corectitudinii schimbului. Acest nivel este mai aproape de etica tradițională și cuprinde: **obligații, promisiuni, intenții, consecințe, drepturi individuale**. Toate acestea se află sub principiile **schimbului cinstit, câștigului cinstit, tratamentului corect (Fii onest când faci un târg!)**. Unui astfel de nivel i se aplică ceea ce Aristotel numea **dreptate comutativă**, cea practică între egali. O firmă care vinde mașini, trebuie să-și prevină cumpărătorii dacă ele au defecte de frână sau o firmă care vinde anticoncepționale trebuie să prevină clienții că acestea produc dereglări hormonale. Clientul trebuie considerat rațional, autonom și trebuie informat ca să poată cumpăra serviciul sau produsul în cunoștință de cauză.

b) **Nivelul macro** se referă la reguli **instituționale** sau sociale ale comerțului, ale

lumii afacerilor. Conceptele centrale cu care se operează pentru acest nivel sunt: **dreptate, legitimitate, natura societății**. Problemele puse în contextul nivelului macro sunt de tipul următor: Care e scopul pieței libere? Este proprietatea privată un drept prioritar? Este drept sistemul de reglementare al pieței? Este meritul luat în seamă? Ce rol trebuie să aibă statul în afaceri? Care este natura lumii afacerilor? Sunt drepte și echitabile politicile de impozitare aplicate firmelor? Multe din aceste probleme sunt de natură filosofică, preponderent etică.

c) Nivelul molar: pentru unitatea de bază a comerțului actual: **corporația**

Discuțiile etice se referă preponderent la rolul corporației în societate și al indivizilor în corporație, la responsabilitatea socială și internațională a corporațiilor.

Milton Friedman (laureat al Premiului Nobel pentru Economie) este unul dintre apărătorii fervenți ai pieței libere, inclusiv de constrângeri etice care depășesc regulile proprii ale afacerilor și mai ales scopul esențial: profitul. (vezi Friedman, 1970). El acuză intelectualii de socialism și de faptul că vor să-i transforme pe oamenii de afaceri în "marionete lipsite de libertate". Orice implicare în caritate, în proiecte sociale care nu duc la creșterea profitului reprezintă un furt din buzunarul acționarilor, căci managerii corporațiilor nu trebuie și nici nu au competențe să facă politici publice. Portretul oferit de Friedman este unidimensional și vine dintr-o veche separație: "afacerile sunt afaceri și morala e morală". Aceste sfere nu pot să fie amestecate.

Nu aceeași poziție o împărtășește un alt mare teoretician, Peter Drucker, în lucrarea sa *Management*, 1979. Argumentul competenței, susține Drucker, este corect doar dacă corporațiile își propun proiecte de inginerie socială, dacă au competențe privind discriminări la angajare, promovările, poluarea. În activitatea unei corporații cei care iau parte la desfășurarea unei afaceri nu sunt doar **acționarii** ("stockholders"). Există o categorie mai largă de **participanți** ("stakeholders") față de care primii (acționarii) sunt doar subclasă. **Participanții** (stakeholders) sunt toți cei afectați de activitatea unei companii. Aici sunt incluși: angajații, consumatorii și furnizorii, comunitatea înconjurătoare, mai pe larg, societatea. Toți acești participanți au așteptări legitime și **drepturi legitime**:

O corporație este menită să satisfacă publicul oferindu-i produse și servicii dorite și **dezirabile**. Ea nu îl satisface dacă promovează discriminarea, poluează aerul, apa, secătuieste resursele, distruge frumusețea mediului.

Minimele reguli etice pe care trebuie să le urmeze o corporație (o firmă) sunt următoarele:

a) În privința clienților (cumpărătorilor)

Produsele trebuie să fie de **calitate**, sigure, să aibă instrucțiuni de folosire, **avertismente** asupra efectelor nedorite ale pericolelor posibile pentru consumator.

Supoziția generală pe care se bazează comerțul este cea a **consumatorului adult, dotat cu discernământ**, inteligent, capabil să-și dea seama de riscuri, este **responsabil** (ceea ce, de exemplu, nu se potrivește copiilor când este vorba despre jucării cu un grad de pericol, de țigări, băuturi, filme excesiv de violente sau obscene). În cazul **producătorului** există presupuziția că este **matur, inteligent, responsabil, bine intenționat**. Acestea sunt în general cazuri ideale, adesea arătând totuși comportamente reale frecvente. Ce se întâmplă însă în cazul în care consumatorul este iresponsabil iar producătorul este dubios, necalificat, veros? Piața singură nu poate să reglementeze astfel de situații. Ea creează cerere iar reclama, la rândul ei, influențează și cererea și alegerea. Uneori ceea ce se oferă pe piață nu doar că nu satisface o nevoie (de menținere, de autodezvoltare, de autoafirmare), dar, mai mult, poate să lezeze cele mai semnificative datorii față de sine ale consumatorului și datorii față de alții ale producătorului. De exemplu, utilizarea excesivă a imaginilor de femei în reclame la obiecte de uz casnic le circumscrie acestora o imagine de eterne servitoare ale familiei iar utilizarea excesivă a imaginii femeilor ca trup întărește imaginea că femeile sunt obiect sexual. Reclama promovează utilizarea femeilor ca obiecte și a sexului ca mijloc de manipulare. Ea poate întări prejudecățile rasiale. Reclama uzează de minciuni, iluzii pozitive (vei cuceri lumea dacă folosești parfumul X), de seducție, kitsch (Solomon, p. 362). Este sistematic violat principiul adevărului (al veridicității). În numele unui astfel de principiu ar trebui permisă doar prezentarea informațiilor despre calitate și

utilizare. Producătorii mizează pe faptul că un consumator mediu poate să nu le înțeleagă, dar că astfel are și el responsabilitate pentru alegere. Responsabilitatea, pentru a fi etică, trebuie să fie reciprocă.

b) În privința angajaților

Angajații sunt tratați adesea ca o **marfă-forță de muncă**, deși sunt ființe umane, **scopuri în sine**. Cele mai dezumanizante tratamente se aplică mai ales în zonele în care există o singură ofertă de lucru, în care există un monopol total asupra locurilor de muncă.

Pentru a așeza relațiile între angajat și firmă pe temeiuri etice se introduc următoarele categorii de principii și norme:

- S-au introdus: **drepturile angajaților** și reglementări în privința **loialității față de companie**. Tratarea angajaților ca pe o piesă pur înlocuibilă, respectiv un simplu mijloc, conduce la faptul că și ei tratează compania ca pe o stație de tranziție, o simplă sursă de salariu și beneficii.
- **Loialitatea față de companie** se conturează prin obligațiile reciproce: companie-angajat, prin atribuire de roluri și responsabilități. Unele dintre acestea sunt contractuale și legale, dar ele nu ajung decât pentru îndeplinirea sarcinilor și nu au o componentă etică: **O slujbă nu e nici odată doar o slujbă** (Norman Bowie, 1982). Există mereu o **dimensiune morală: mândria** față de propriile produse, **spiritul de echipă, grija față de bunăstarea companiei, atașamentul față de colegi**. Afacerile nu sunt scop în sine.

Există uneori **conflicte de valori între valorile companiei și cele personale**. În acest caz, unii angajați trag semnale de alarmă, își critică public propria companie. Cel sau ca care fluieră în biserică ("the whistle-blower"): nu e pur **alarmist** ci și cel care arată că **nu poate tolera imoralitatea, trădarea încrederii publicului** și vrea să sprijine depășirea unor astfel de impasuri. Categoria de angajați despre care discutăm nu are o viață liniștită, riscă foarte mult (în primul rând își riscă slujba), sunt percepuți de către companie ca trădători, indezirabili iar succesele ei sunt ocazionale (vezi și nesupunerea funcționarilor publici). De aceea, fără acoperire în coduri etice ale afacerilor, ei pot avea cel mult prestigiu de Don Quijote. Introducerea eticii afacerilor le-a făcut un serviciu în sensul în care i-a eliminat din percepția greșită că acest tip de angajați nu sunt loiali companiei. Ei trăiesc în mod responsabil conflictul între moralitatea și bunăstarea societății, pe de-o parte și afaceri, pe de altă parte.

4) Probleme etice ale globalizării afacerilor

Una dintre cele mai evidente forme ale globalizării o reprezintă existența corporațiilor internaționale. Ele au un **rol dual** din punct de vedere etic: pe de-o parte se extind în state în care guvernele și clienții sunt mai puțin pregătiți în protecția drepturilor consumatorilor, a celor salariale și în probleme de mediu. Aceasta facilitează pe termen scurt, strategii de creștere a profitului, fără prea multă grijă față de angajați, consumatori, cetățeni și mediu. Instituțiile de protecție ale consumatorilor sunt prea slabe ca să forțeze companiile mari să își schimbe regulile (în România OPC [Oficiul Pentru Protecția Consumatorului] a acționat preponderent împotriva producției și comerțului improvizate și neprofesionale și mult mai puțin asupra marilor companii private sau publice). Pe de altă parte, corporațiile aduc în noile lor medii, mai ales în țările sărace și cu instituții democratice mai fragile, noi deprinderi de comportament și noi reguli care pot facilita dezvoltarea economico-socială și normele etice. Există de asemenea instituții internaționale create ca să vegheze la probleme de muncă, protecția consumatorilor, mediu.

Există **probleme specifice**, de natură etică, în condițiile în care corporațiile internaționale acționează în țările cu economii subdezvoltate și cu un nivel mai redus de exercitare a drepturilor omului sau chiar în regimuri autoritare (în acest sens, vom lua în seamă drepturile contribuabilului, angajatului local, ale consumatorilor și ale comunității locale) (vezi Appelbaum și Lawton, 1990, pp.205-247).

1. **Consimțământul** obținut pe baza informării consumatorului poate să fie mai redus. Reclama unui produs poate să conțină informații înșelătoare. În acest caz este încălcat principiul **dreptății comutative** care implică relații între egali, acordul părților

contractante, precum și acela al respectului pentru persoană (ea este tratată doar ca mijloc pentru profit).

2. **Dreptul la un mediu natural sănătos, dreptul generațiilor următoare la resurse, fac necesară etica mediului.** Ea devenit o cerință tot mai pregnantă. Problemele de mediu afectează regiuni întregi. Ele nu pot să fie socotite probleme locale. Din acest motiv, firmele, companiile, corporațiile au inclusă ca cerință morală **responsabilitatea față de mediu**. Poluarea este un fenomen care se poate importa sau exporta ca produs secundar și neintenționat al extinderii industriale. Din cauza restricțiilor ecologice impuse în propriile state sau în Uniunea Europeană, anumiți producători tind să-și desfășoare activitatea în țările în care guvernele respective țin seama mai ales de obiective imediate: creșterea Produsului Intern Brut, ocuparea forței de muncă și nu impun reglementări suficient de aspre în probleme de mediu. Prin urmare afacerile pot exploata resursele unor astfel de țări, inclusiv forța de muncă, într-un mod ne acceptabil în propria țară.
3. **Dumpingul** este la rândul său o practică internațională care pune probleme etice. Există produse care, prezentând un risc mare, nu pot să fie vândute în țară. În schimb, ele sunt vândute, uneori cu sprijinul statului care acordă înlesniri de taxe, cu prețuri mai mici, în țările lumii a treia a. Motivația acestor vânzări este una de tip **antipaternalist**: Nu este cazul ca un guvern străin să protejeze consumatorul extern. Acesta poate să fie capabil să își dezvolte, la nivel guvernamental, propriile sale mijloace de autoprotecție. În acest caz, procedura este apropiată de perspectiva doctrinei **realismului politic**: datoriile morale și politice ale unui stat vizează doar proprii cetățeni și se opresc la granițele statului.
4. **Dependența de corporații. Corporațiile** pot ajunge să domine o societate, să-i impună legi și politici publice. Unele dintre aceste corporații au dus la creșterea **polarizării sociale** în țările în care au acționat (vezi de exemplu în America Latină). Conducătorii corporațiilor nu se identifică cu comunitatea locală, ci cu interesele firmei. În astfel de situații adesea este împiedicată dezvoltarea clasei de mijloc și acțiunea societății civile ca factor de influență și presiune socială. Există chiar o preferință a unor corporații pentru a face afaceri cu regimurile autoritare care le oferă un mediu mai **sigur** pentru afaceri (prin urmare, ele pot uneori să sprijine tacit reprimarea mișcărilor spre democrație). În același registru se înscrie tentația unora dintre ele de a nu sprijini un mediu în care se dezvoltă activitatea sindicală. Accentul pe **drepturile salariaților** ar conduce la scăderea profiturilor. O altă formă de manifestare a dependenței este neîncurajarea cercetării locale. Oamenii de afaceri locali trebuie să cumpere know-how și tehnologie, de preferat nord-americană și europeană.

Susținătorii capitalismului sunt visători și vizionari care, în loc să facă bine cu intenții rele, pot să facă rău cu cele mai bune intenții. (George Bernard Shaw)

5. **Responsabilitatea socială în plan internațional.** Există, după cum am arătat mai sus, suficient **scepticism legat de oportunitatea eticii afacerilor**, chiar și când este vorba despre afaceri "domestice" (în interiorul aceluiași stat). Datoria primă a unui om de afaceri este creșterea profitului propriei firme (în acest sens vezi mai ales pledoariile lui Milton Friedman, 1970) și această datorie nu poate să fie îngerădită decât de norme împotriva constrângerii și fraudei. Prin urmare, sarcina guvernelor este doar aceea de a menține regulile liberei concurențe și a prevenirii înșelăciunii. În acest sens, singura dreptate acceptabilă este **dreptatea distributivă**, prin care fiecare persoană primește ceea ce merită iar recompensele sunt distribuite în funcție de contribuția personală. Cu atât mai mult o astfel de distribuție se poate aplica atunci când o companie acționează în afara propriului stat și are doar "angajamente de afaceri".

Adversarii unicității dreptății distributive sunt adepții **egalității de șanse**. De ce însă ar promova o companie internațională o astfel de politică și de etică? Un răspuns simplu vine din faptul de a alege între o strategie pe termen scurt și una pe termen lung. Este în interesul companiei ca, pe termen lung, să aibă un număr cât mai mare de clienți și o ofertă de forță de muncă cât mai competitivă. Firmele câștigă mult și din **prestigiul** dat de participarea lor la **asistența pentru dezvoltare** și la activități de **binefacere** (vezi Appelbaum și Lawton, 1990, cap. Issues in External Corporate Relations).

În partea anterioară ne-am referit preponderent la acele aspecte care țin de comportament ne-etic în relațiile dintre corporații și mediul local în care acestea acționează. Există însă și aspecte pozitive ale acestei acțiuni. Ele se referă mai ales la modurile în care firmele străine care au o tradiție substanțială a eticii în afaceri, influențează introducerea și dezvoltarea ei la nivel local. Ele pot contamina pozitiv mediul intern al afacerilor și politicii, pot să influențeze politici publice pentru consumatori. De aceea guvernele statelor în tranziție (cum este și cazul României), au datoria morală să încurajeze acele corporații care pot să aibă și **efecte benefice în creșterea gradului de democrație, în apărarea și exercitarea drepturilor contribuabililor, angajaților și clienților**. Afacerile pot să pară un scop în sine, dar moral ele sunt doar un mijloc pentru dezvoltare personală și socială.

Termeni cheie:

datorie, utilitate, lăcomie, avariție, responsabilitate civică, încredere, competiție onestă, atomism individualist, corectitudine în tranzacții, onorabilitate, succesul ca virtute, amoralism, tratament corect, acționari, participanți, drepturile consumatorilor, drepturile angajaților, loialitatea față de companie, globalizarea afacerilor, consimțământ, drepturi comutative, dreptate distributivă, egalitate de șanse, asistență pentru dezvoltare

Întrebări

1. **Arătați care este semnificația următorilor termeni: competiție onestă, atomism individualist, corectitudine în tranzacții, onorabilitate, succes, drepturile consumatorilor și ale angajaților, loialitatea față de companie, globalizarea afacerilor, drepturi comutative, asistență pentru dezvoltare.**
2. **Comentați etic "goana după înavuțire".**
3. **Cu ce argumente este respinsă etica în afaceri?**
4. **Care poate să fie "profitul" comportamentului etic în afaceri?**
5. **Relevați perspectiva liberală și cea socialistă în privința eticii afacerilor.**
6. **Ce reguli etice trebuie să urmeze o companie?**
7. **Care sunt nivelurile de aplicare ale eticii în afaceri?**
8. **Dați exemplul unei corporații internaționale care face afaceri în România și arătați ce impact credeți că a avut asupra climatului etic și a celui democratic.**

Tema XI

Etica juridică

Obiectivele temei:

- a) Să înțelegi relația între juridic și etic
- b) Să conștientizezi rostul eticii pentru profesia de jurist
- c) Să cunoașteri responsabilitățile generale ale juriștilor
- c) Să cunoașteri principalele responsabilități etice ale avocaților și magistraților

Conținut:

1. Juridic și etic
2. De ce este necesară o etică a profesiei de jurist?
3. Responsabilități generale
4. Competența
5. Confidențialitatea
6. Responsabilitățile avocaților
 - A. Loialitatea
 - B. Funcțiile avocatului
 - C. Comunicarea
 - D. Diligența
 - E. Confidențialitatea
 - F. Conflictul de interese
 - G. Reprezentarea celor defavorizați
7. Responsabilitățile magistraților
8. Concluzii

1. Juridic și etic

Privitor la relația juridic-etice funcționează două opinii complet contradictorii: ea este văzută sau ca o tautologie, sau ca o relație imposibilă pentru că termenii nu ar fi deloc asociabili. Funcționează tautologic pentru că cei doi termeni par a fi identici: fie că exercițiul juridic este văzut ca însăși practica eticii, fie că întreaga etică se consideră a fi modelată de normativitatea juridică. Este imposibil de asociat pentru că ceea ce devine deja normat juridic ar ieși din sfera eticii sau pentru că tot ceea ce se normează juridic nu ar ține de esența eticii, ci mai degrabă este centrată pe conștiința fiecărui individ. Drept consecință, ar fi impropriu să vorbim de o etică a profesioniștilor din aria juridică, fie pentru că această profesie este un exercițiu etic prin excelență, fie pentru că orice normare etică suplimentară nu ar face decât să adauge condamnări și sancțiuni care privesc mai degrabă aspectul administrativ al profesiei.

În realitate, considerăm că **eticul și juridicul sunt într-o relație de interdependență** care nu permite nici uneia nici celeilalte să funcționeze independent și care dă seamă de faptul că sfera celor doi termeni nu poate fi una și aceeași.

Pentru o mai bună distincție a celor doi termeni, inclusiv pentru a clarifica relația lor, credem că este util să avem în vedere posibilele planuri în care relația anunțată poate funcționa:

- a) **normă juridică-normă morală**
- b) rolurile juriștilor: în principal **distincția între magistrați (judecători și procurori), avocați, notari și consilieri juridici**
- c) **raporturi între juriști și cei vizați prin actul justiției**

a) Normă juridică-normă morală.

În ce măsură o normă juridică trebuie să fie conformă cu o normă morală este un subiect care nu face obiectul acestui text, dar raportul dintre norma juridică și cea morală este de reținut pentru că, în cele mai multe cazuri, activitatea juriștilor este atât de complet normată încât pare că nu mai poate rămâne nimic în afara stipulațiilor juridice. Or, dacă se poate formula o cerință etică neprevăzută deja în lege, ea ar putea fi sau de prisos, sau ar trebui urgent înglobată în corpul reglementărilor juridice. În realitate, există și calea intermediară a normelor, evidente etice, care, deși nu sunt stipulate în codurile juridice, sunt necesare bunei funcționări a profesiei de jurist.

b) Rolurile juriștilor

Sarcinile morale ale juriștilor diferă, mai cu seamă prin evidențierea unor **principii prevalente**, în funcție de diferitele roluri jucate în sfera juridică. Deși se păstrează un număr comun de obligații etice, prin natura profesiei, etica avocaților, de exemplu, se orientează și în funcție de principii specifice, altele decât cele care vizează profesia magistraților sau cea a notarilor (Held, 1983).

c) Raportul dintre juriști și cei vizați prin actul justiției

În funcție de distincția de mai sus, raportul cu "subiecții" actului juridic diferă el însuși. Dacă pentru avocat sau notar putem vorbi de un raport cu un client, magistratul nu are în față decât probe care să dea dreptate unui reclamant sau pârât (în dreptul civil) sau să inculpe sau disculpe un învinuit (în dreptul penal).

2. De ce este necesară o etică a profesiei de jurist?

Pentru că justiția se bucură, sau ar trebuie să se bucure, de **deplină autonomie**, este vital pentru binele general al societății, ca juriștii, în mod individual și în mod colectiv, să mențină un **standard etic foarte ridicat**. Dacă exigențele unui asemenea standard ar rămâne doar o problemă "internă" a justiției, există pericolul ca interesele private sau de grup ale juriștilor să fie preferate responsabilității sociale. Mai mult, pot apărea situații în care persoane cu influență sau cei foarte bogați să facă **presiuni asupra juriștilor** tocmai pentru a provoca decizii în detrimentul societății (Frideman și Zile, 1964). Juriștii trebuie să facă față unor mari tentații a căror detectare e foarte dificilă, iar beneficiile economice ar fi foarte consistente. Astfel, standardele etice ar fi amenințate. De aceea importanța rolului social al juriștilor îl obligă pe jurist la respectarea unui set de valori indispensabile profilului moral al profesiei sale.

Necesitatea eticii pentru profesiile din justiție nu se fundamentează, evident, pe relația dintre etic și juridic la nivelul normelor. Acest aspect intră în preocuparea legiuitorilor care ar trebui să folosească eticul, acolo unde e cazul, ca un criteriu principal al normării juridice. Trebuie menționat faptul că, într-o societate democratică, întreaga legislație este obligată să satisfacă cerințele etice ale unei societăți. Sigur că nu se poate vorbi de etica unei societăți independentă sau în contradicție cu etica în calitate de trăsătură a relațiilor interpersonale, inter-instituționale sau între persoane și instituții. Dar într-o legislație, obiectivele societății prevalează asupra celor ale persoanelor fizice și juridice.

Celelalte două planuri, privind distribuirea rolurilor în spațiul juridic și respectiv cel al relațiilor cu persoanele-subiecte ale actului justiției, pun în evidență distincții utile pentru înțelegerea diferențiată a necesității eticii pentru profesiunea de avocat, pentru cea de magistrat sau de notar.

Ținând cont de cele enunțate anterior, credem că principala rațiune a necesității normării etice a profesiei de jurist este o consecință a **relației dintre justiție și stat**, relație cu repercusiuni importante pentru raportul juriștilor cu subiecții proceselor.

În țările cu **regim totalitar**, controlul statului este atât de puternic și de nerestrictiv încât juristul este foarte tentat să neglijeze interesele persoanelor (civile, mai ales) ca să "servească interesele societății", de fapt **interesele statului**, fiindcă un stat totalitar identifică interesele societății cu cele ale statului. Dar, și mai grav este că statul însuși nu înseamnă decât **voința unui**

partid, respectiv a unei "clase conducătoare".

Atât timp cât juriștii nu sunt în mod particular recompensați de către clienții lor, fiind angajați ai statutului, iar recunoașterea și avansarea lor profesională se face doar în funcție de felul în care este satisfăcut interesul statului, este oarecum de înțeles de ce, o dată în plus, juriștii subordonează statului interesele propriilor lor clienți. (Frideman și Zile, 1964).

Evident, observația celor doi autori îi vizează în mod special pe avocați.

În țările cu **regim democratic**, prin chiar cerințele democrației, **justiția este independentă, este una dintre cele patru puteri**. Controlul statului fiind atât de redus, unul din pericole poate fi acela ca juristul să neglijeze interesele societății în favoarea exclusivă a intereselor particulare ale clienților, mai ales că aceștia din urmă îi procură avantajele materiale. Este de asemenea, vorba mai ales despre avocați, dar și magistrații pot fi contaminați (corupți) de această atitudine prin acceptarea unor avantaje (materiale sau de orice altă formă) care li se oferă de către clienți prin intermediul avocaților.

Astfel, *libertatea profesiei de jurist înseamnă, într-o societate totalitară, libertatea față de excesiva dependență față de stat, iar într-o societate democratică libertatea față de excesiva dependență față de client.* (Frideman și Zile, 1964)

Această cerință a **independenței reale a juristului** față de constrângerile statului, oricât de juste sau nejuste ar fi ele, și față de aspirațiile clientului, oricât de rezonabile sau nerezonabile ar fi ele, pune în discuție **responsabilitatea profesională** a juriștilor, angajamentul lor dincolo de cerințele clar formulate ale competenței lor. Într-o țară cu un grad înalt de **corupție**, păstrarea acestei independențe (în special față de cei vizați prin instrumentarea dosarelor) reclamă eforturi în plus pentru a face față tentațiilor și presiunilor de tot felul.

3. Responsabilități generale

Majoritatea responsabilităților profesionale ale juriștilor sunt prevăzute în normele juridice (coduri sau legi organice), dar comportamentul juriștilor este, de asemenea, ghidat de conștiința personală și de regulile aprobate de comunitatea mai restrânsă a colegilor (Freedeman, 1990).

Responsabilitățile etice ale juriștilor decurg din statutul profesiei lor, ei fiind deopotrivă:

a) **ofițeri ai sistemului legal**

b) **cetățeni cu responsabilități speciale față de calitatea justiției**

a) Ca ofițer al sistemului legal, un jurist trebuie:

- Să folosească legea numai pentru **scopuri legitime** și în nici un caz pentru a-i hărțui sau intimida pe alții.
- Să arate **respect față de sistemul legal și față de cei care îl servesc**.
- Să provoace desfășurarea corectă a acțiunilor oficiale și să susțină **caracterul legal** al proceselor.

b) Ca cetățean, juristul trebuie

- Să caute **îmbunătățirea** legii.
- Să promoveze **calitatea** serviciilor justiției.
- Să cultive **cunoașterea legii** dincolo de exercițiul strict al profesiei lui, să își folosească cunoștințele pentru reformele în justiție și pentru o mai bună educație juridică a cetățenilor. O dată în plus acesta este necesar pentru că **ignoranța** în raport cu legea nu poate justifica nici o faptă prin care legea este încălcată.

Concentrând cerințele de mai sus, le putem reformula ca trei condiții generale:

1. Să depună eforturi să atingă nivelul cel mai înalt posibil al **competenței**.
2. Să îmbunătățească legea.
3. Să își utilizeze calificarea pentru a servi **idealurile serviciului public**.

4. Competența

Principala obligație, și juridică și etică, este competența. Ea presupune cunoașterea legilor, abilități pentru o bună înțelegere și interpretare a actelor juridice. Cea mai importantă cerință care să asigure competența unui jurist constă în încadrarea cât mai corectă a cazului instrumentat în legislația existentă.

5. Confidențialitatea

Principiul confidențialității trebuie respectat de toți juriștii, deși obligațiile care decurg din el se concretizează diferit după cum juristul este avocat, magistrat sau notar. Cum violarea confidențialității ar aduce prejudicii importante nu numai instrumentării corecte a cazului, dar și imaginii celor implicați, acest principiu este indispensabil profesionalismului și moralității unui jurist, dar nu trebuie înțeles ca fiind inviolabil ca un "zid chinezesc". Confidențialitatea nu face imposibilă orice fel de comunicare. Ea este mai degrabă un principiu care procură **motivația** pentru păstrarea secretului, motivație care poate fi anulată de alte considerente mai puternice.

În situații excepționale, accesul la informație devine el însuși o cerință etică (de exemplu, cazurile care prezintă un mare grad de pericolozitate publică, duc la necesitatea de a cunoaște cât mai complet coordonatele vieții unei personalități politice ș.a.). O respectare nenuanțată a confidențialității poate aduce prejudicii responsabilității civice a juristului (Simon, 1988).

Obiectul confidențialității nu este același pentru un notar, un avocat și un magistrat. De pildă, dacă unui magistrat nu i se îngăduie să dezvăluie desfășurarea deliberării, felul în care își conține strategia nu este pentru un avocat un secret obligatoriu.

Așa cum s-a mai arătat, cerințele etice ale juriștilor diferă în funcție de rolul lor profesional.

6. Responsabilitățile avocaților

A. Loialitatea

La celelalte două componente ale statutului de jurist, în cazul avocatului se adaugă și cea de a fi reprezentatul unui client. Prin această ultimă funcție el devine **partizanul** clientului său, indiferent de vinovăția sau nevinovăția acestuia. Astfel, imperativele sale etice se concentrează în jurul cerinței de a fi **loial** față de client.

B. Sarcinile avocatului.

Conexat cu rolurile de a fi ofițer al sistemului legal și cetățean cu responsabilități speciale față de calitatea justiției, avocatul are de îndeplinit roluri speciale care îi revin din calitatea de a fi reprezentatul clientului său. Astfel:

- În calitate de **consultant**, face cunoscute clientului care îi sunt drepturile legale și obligațiile și explică implicațiile lor practice;
- Ca **pledant**, argumentează juridic poziția clientului față de regulile invocate de adversari;
- Ca **negociator**, caută să obțină rezultate avantajoase pentru client, dar ele trebuie să fie consistente cu cerințele unui tratament onest aplicat adversarilor. Nu sunt permise nici un fel de presiuni în interesul clientului;
- Ca **intermediar** între clienți, caută să reconcilieze interesele lor divergente;
- Ca **evaluator**, examinează problemele legale ale clienților și face un raport față de magistrat.

C. Comunicarea cu clientul este esențială bunei reprezentări. Un avocat trebuie să-și țină clientul la curent cu desfășurarea procesului și să explice informația de câte ori este necesar pentru a permite clientului să ia decizii corecte asupra reprezentării sale în proces.

Deseori se întâmplă ca avocatul să fie nevoit să acționeze fără consimțământul anterior al

clientului, sau, în cazurile în care este vorba de un copil sau de un handicapat, o asemenea comunicare este practic imposibilă.

În anumite circumstanțe este justificat ca avocatul să nu comunice imediat informația clientului datorită efectelor pe care această comunicare le-ar putea antrena (de exemplu, în cazul în care e previzibil pericolul unei reacții imprudente a clientului).

Ținând cont de posibilitatea unor excepții, în privința comunicării cu clientul, sarcinile avocaților sunt:

- **să respecte deciziile clientului** privind obiectivele sau reprezentarea
- **să se consulte cu clientul asupra căilor** prin care acestea trebuie urmărite.
- **să discute consecințele legale** ale fiecărei propuneri făcute
- **să clarifice** clientului care este validitatea mijloacelor folosite, înțelesul sau aplicarea legii.

Clientul este cel care trebuie să dețină ultima autoritate în determinarea scopurilor care trebuie urmărite prin reprezentarea legală, în limitele impuse de lege și de profesiunea de jurist. Dar avocatului nu i se poate cere să urmărească obiective și să folosească anumite mijloace doar pentru că aceasta ar fi dorința clientului.

D. Diligența

Un avocat trebuie să acționeze cu o rezonabilă diligență și **promptitudine** în reprezentarea unui client. El trebuie să se dedice intereselor clientului și să pledeze convingător în favoarea lui, dar îi este interzis să facă orice tip de presiune în avantajul clientului.

E. Confidențialitatea

În cazul avocatului, principiul confidențialității se subordonează aceluiași scop al respectării loialității față de client. De aceea, un avocat nu are voie să furnizeze nici o informație privitoare la dosarul clientului său fără consimțământul acestuia (astfel clientul este încurajat să comunice cu avocatul său într-un mod sincer și să furnizeze toate informațiile). De asemeni, în cazul în care un avocat lucrează pentru o firmă, el trebuie să păstreze secretul asupra informațiilor conținute în dosarele angajaților.

Datoria confidențialității continuă și după ce relația cu clientul încetează.

Și totuși, există cazuri în care acest principiu poate fi încălcat. Și anume, dacă:

- **avansarea anchetei** o cere;
- avocatul crede într-un mod rezonabil că astfel este **împiedicată o infracțiune** (o posibilă vătămare corporală sau o încercare de asasinare);
- este necesară **protecția avocatului** (dacă acesta este amenințat ca urmare a instrumentării dosarului);
- un client caută serviciile legale pentru a comite o **fraudă** (nefiind în scopul obișnuit al serviciului său și, deci, putând fi acuzat chiar de complicitate, avocatul este obligat să comunice orice informație care ar putea împiedica acea fraudă);
- **avocatul este chemat ca martor** (atunci nerespectarea confidențialității este motivată de obligația de a depune mărturie).

Rămâne ca regulă generală, fără excepții, faptul că unui avocat îi este interzis să exploateze în vreun fel informații cunoscute din dosarul clientului.

F. Conflictul de interese.

Responsabilitățile unui avocat sunt concepute ca un tot armonios (un avocat poate păstra confidențialitatea proteoate pentru clientul său și în același timp să servească interesul public). În realitate, în practica justiției apar deseori **situații conflictuale** mai ales între responsabilitățile față de client, cele față de sistemul de justiție și interesele personale ale juriștilor. La acestea se adaugă posibilele conflictele între interesele unor clienți diferiți, între jurist și colegii săi. Dintre

toate aceste situații dilematice, ne vom concentra asupra conflictelor în reprezentarea unor clienți diferiți, conflicte care diferă în funcție de încadrarea cazului, de exemplu, în tematica dreptului civil, penal, a dreptului familiei sau a celui comercial (Tur, 1992).

1. Ca regulă generală: Un avocat **nu trebuie să reprezinte un client dacă el este adversarul altui client** cu excepția situațiilor în care
 - avocatul este convins că reprezentarea acelui client nu afectează relația cu celălalt client;
 - dacă fiecare client consimte la această dublă reprezentare
2. Un avocat nu trebuie să reprezinte un client dacă reprezentarea acestuia poate fi material limitată de responsabilitățile avocatului față de alt client sau față de o altă persoană sau de interesele personale ale avocatului, cu excepția situațiilor în care avocatul e sigur că reprezentarea acestui client nu va fi afectată prin neîndeplinirea condițiilor de mai sus.
3. Un avocat nu poate reprezenta mai multe părți care sunt antrenate într-o negociere și ale căror interese fundamentale sunt antagoniste unul față de altul. Reprezentarea comună este permisă dacă clienții au un interes comun chiar dacă există anumite diferențe.
4. Un avocat nu poate acționa împotriva unui client precedent, sau, ca o regulă mai puțin restrictivă, un avocat nu poate lucra pentru un nou client dacă e necesar să folosească informații aflate de la un client precedent.
5. Un avocat care anterior a reprezentat un client într-un caz, nu poate reprezenta o altă persoană într-un caz conectat cu cel anterior, dacă interesele noului client sunt conflictuale cu cele ale clientului precedent. Excepția o reprezintă cazul în care clientul precedent consimte la această nouă reprezentare.

G. Reprezentarea celor defavorizați.

Implicarea civică a avocatului îl obligă pe acesta să fie conștient de deficiențele administrării justiției care fac ca anumite persoane (ca, de exemplu, cei săraci) să nu poată beneficia de o adecvată asistență juridică. În consecință, **avocatului nu îi este permis să refuze reprezentarea celor incapabili să-și procure (plătească) asistența legală sau celor a căror cauză este controversată sau subiect de dezaprobare publică.**

În același scop al protecției celor defavorizați față de posibilele abuzuri ale avocaților, este necesar ca **taxele** unui avocat trebuie să fie rezonabile. Ele trebuie stabilite ținând cont de:

- timpul și munca de care e nevoie, de nouitatea și dificultatea subiectelor, de abilitățile necesare
 - posibilitățile clientului
 - încadrarea rezonabilă în limitele de preț ale unor servicii legale similare care se practică pe plan local
 - raportul între suma cerută și rezultatele obținute
 - natura relațiilor cu clientul.
- experiența, reputația și abilitatea avocatului

Ca principiu general, toate tranzacțiile între client și avocat trebuie să **fie corecte și rezonabile** pentru client.

7. Responsabilitățile magistraților rămân consistente cu obligațiile generale ale juriștilor dar, ca și în cazul profesiei de avocat, sunt specificate unele norme, etice și juridice deopotrivă, care se adresează numai magistraților. Vom cita câteva dintre ele, așa cum au fost ele formulate în legea organică (Legea 92-1992).

- A. Pentru a asigura **independența și imparțialitatea** magistraților:
- prin art. 110 se interzice magistraților să facă parte din partide politice sau să desfășoare activități publice cu caracter politic.
 - prin art. 111 se stipulează că funcția de magistrat este incompatibilă cu orice altă funcție publică sau privată, cu excepția funcțiilor didactice din învățământul superior.
 - prin art. 112 magistraților le este interzisă exercitarea, direct sau prin persoane interpușe, a activităților de comerț, participarea la conducerea unor societăți comerciale sau civile. De asemenea, le este interzisă participarea la administrarea unor asemenea societăți.
- B. Pentru a respecta principiul **confidențialității**:
- prin art. 117 magistrații sunt obligați să păstreze **secretul deliberării**. Nerespectarea secretului deliberării sau al confidențialității lucrărilor care au acest caracter este considerată prin art. 122, litera e) abatere disciplinară.
- C. Pentru a evita **situații conflictuale**:
- prin art. 115 se stipulează că magistrații nu pot să dea consultații scrise sau verbale în probleme litigioase, chiar dacă procesele respective sunt pe rolul altor instanțe decât cele la care își exercită funcția, și nici să-și exprime public părerea asupra proceselor aflate în curs de desfășurare.

8. Concluzii

Regulile etice care ghidează comportamentul juriștilor pot fi clasificate în trei tipuri:

- Reguli care definesc comportamentul adecvat pentru a asigura **disciplina profesională**.
- Reguli prin care se specifică ariile de excelență sau excepțiile anumitor obligații.
- Reguli care definesc **natura relațiilor dintre juriști și ceilalți**.

Primul tip de reguli este **imperativ**, nerespectarea lor fiind sancționabilă, de pildă **competența**.

Al doilea tip îl reprezintă regulile **permissive**. De exemplu, reguli prin care se stabilesc cazurile în care obligația **confidențialității** poate fi încălcată.

Întregul set de reguli este compus din norme a căror rol este fie de a descrie rolurile juriștilor, și deci sunt reguli constitutive, fie de a stabili obligații a căror încălcare este pedepsită.

Pentru că, în bună parte, profesia de jurist se autoreglează, se impune o asigurare suplimentară că regulile adoptate sunt în interes public și nu în cel al unor comunități restrânse. Dat fiind că nici un alt domeniu nu se bucură de o independență atât de deplină ca cea a justiției, orice jurist este obligat să supravegheze respectarea regulilor de conduită profesională. Altfel, este compromisă independența justiției și **interesul public** nu este servit.

Termeni cheie

independența justiției, libertatea juristului, responsabilitate, ofițeri ai sistemului legal, cetățeni cu responsabilități speciale față de calitatea justiției, scop legitim, cunoașterea legii, ignoranța, competența, confidențialitate, loialitate, consultant, pledant, negociator, intermediar, diligență, promptitudine, conflict de interese, imparțialitate, interes public

Întrebări:

1. De ce este necesară o etică a profesiei de jurist?
2. Care sunt principalele responsabilități etice ale avocaților?

3. Prin ce diferă sarcinile etice ale avocaților de cele ale magistraților?
4. În ce circumstanțe un avocat poate încălca principiul confidențialității?

Tema XII

Etica în mass-media

Obiectivele temei:

- a) Să vă familiarizați cu diferitele perspective din care este abordată etica în jurnalism
- b) Să înțelegeți motivarea sarcinilor etice ale jurnaliștilor
- c) Să cunoașteți principalele teme etice care compun deontologia profesioniștilor din mass-media

Conținut:

1. Precizări necesare
2. Diferite abordări ale eticii în mass-media
3. Sarcinile etice ale jurnaliștilor
4. Teme etice în deontologia jurnaliștilor

1. Precizări necesare

Comunicarea media este diversificată în funcție de mai multe criterii. Din punctul de vedere al suportului tehnic ea este astăzi împărțită în: **imprimerie, difuzare hertziană, cablu audio-vizual și telefonic, satelit, convergență audiovizuală, informatică, telecomunicații**. Din punctul de vedere al diversității suporturilor editoriale putem vorbi de: **agenții de presă, presă scrisă de informație generală sau specializată, cotidiene și periodice, media electronică (radio și televiziune)**. Din punctul de vedere al actorilor profesioniști întâlnim **jurnaliști, realizatori, animatori, producători, programatori, editori, angajați ai unor firme publicitare și de anunțuri**. (Boris Libois, 1996)

Diversitatea suporturilor de difuzare ca și pluralitatea profesiilor angajate în serviciile media fac problematică existența unei etici comune, a unui cod unic în care să se regăsească norme valide pentru toate domeniile care compun serviciile media. Interesul nostru se va concentra asupra **eticii profesiei de jurnalist**, ca fiind cea mai reprezentativă pentru ansamblul profesiilor din spațiul media.

2. Diferite abordări ale eticii în media

În literatura care are ca obiect etica informației și comunicării se pot distinge patru orientări majore (Schramm W. 1974):

a) În accepțiune ei **autoritară**, mass-media este văzută ca un **instrument** de informare asupra politicii de stat și în mod special a partidului unic, a cărui ideologie presa, în toate formele ei, trebuie să o slujească. Este cazul țărilor cu un regim dictatorial în care cenzura face imposibilă comunicarea în afara standardelor stabilite de autoritatea politico-administrativă a celor aflați la putere. Etic, în acest caz, ar fi ceea ce corespunde intereselor politicii de stat.

b) În cadrul **doctrinei libertariene** se proclamă nu numai o **libertate absolută a comunicării**, dar este încurajată o exprimare lipsită de orice constrângere socială. Posibilitatea unor abuzuri nu ar trebui prevenită prin convenții dinainte stabilite, ci doar sancționată ulterior de către justiție atunci când este cazul, sau limitată prin exercițiul liber al pieții și liberei concurențe. Libertarienii consideră că intervenția oricărei forme de autoritate (de stat sau profesională) în

serviciile media este ilegală și că ea trebuie interpretată ca o ingerință în exercitarea libertății de exprimare a individului. Eticul, din această perspectivă, ar viza doar statutul profesionistului și ar consta în **respectarea absolută a libertății de exprimare**.

c) **Doctrina liberală** are în comun cu cea libertariană afirmarea **dreptului la liberă exprimare**, dar spre deosebire de prima, ea își asumă normele formulate în cadrul unor **coduri** stabilite de către profesioniști, neacceptând, însă, la fel ca și libertarienii, intervenția statului în exercitarea profesiei lor. Din această perspectivă se cere garantarea unui acces nediscriminatoriu la toate documentele publice, libera circulare a jurnaliștilor și utilizarea formală a tuturor mijloacelor și suporturilor tehnice de comunicare (Berger, 1980).

d) Cel mai des întâlnită în practica profesioniștilor din media contemporană este **doctrina responsabilității sociale**. Și în contextul acestei orientări este respinsă orice intervenție a statului în afirmarea dreptului la liberă exprimare, dar sunt asumate **responsabilități** față de colectivitatea căreia i se adresează profesionistul din mass-media.

În toate cele patru orientări pot funcționa coduri profesionale, dar dacă în primele trei ele vizează, îndeosebi, strategiile relațiilor între profesioniști sau între ei și autoritățile de stat, prin doctrina responsabilității sociale, profesioniștii din media se obligă la respectarea unei etici a informației. Este o etică ce impune obligații față de colectivitate, față de subiecții asupra cărora informează și față de destinatarii acelor informații.

3. Sarcinile etice ale jurnaliștilor

În sensul larg al funcționării media, principalele sarcini etice ale acestui domeniu vizează, în primul rând, două aspecte ale aceleiași obiectiv, respectiv ale libertății de comunicare. Primul aspect se referă la **comunicarea interpersonală**, cel de al doilea la **comunicarea mediatică**. În cel dintâi, fundamentele etice sunt reprezentate de drepturile și libertățile individului, în cel de al doilea se pune problema legitimării unei comunicări în care autonomia instituțiilor trebuie corelată cu libertatea de expresie și responsabilitățile celor angajați în funcționarea dreptului la informare.

Parte a eticii media, etica în jurnalism își asumă rolul de a fi **premergătoare justiției** și de a se constitui ca un **fundament al democrației**. Ea se concentrează în promovarea acestor scopuri prin **căutarea adevărului** și prin strădania de a relata într-o **manieră comprehensivă** diferite subiecte și evenimente (Gurvitch M. 1982)

În aprecierea statutului jurnalistului și, implicit a normelor etice care să orienteze activitatea sa, în literatura americană de specialitate sunt, de exemplu, vii dispute dacă activitatea de informare este, mai degrabă, un **drept al jurnalistului (la liberă exprimare)** sau o **obligație (respectiv cea de a distribui informația)**. Privită ca fiind preponderent un **drept**, profesia de jurnalist trebuie definită în termenii libertăților pe care ea le permite. Socotită mai mult ca o **obligație**, ea se definește prin limitele pe care nu le poate încălca. Fără să neglijeze dreptul jurnalistului, atitudinea care se bucură cea mai largă popularitate vede în jurnalism mai ales **obligația de a distribui informația, ca mijloc de a redistribui puterea**.

Exigențele morale ale jurnalistului se adresează rolului său de a contribui la democratizarea societății prin corecta informare a tuturor membrilor săi, prin influențarea societății asupra felului în care trebuie să trateze pe toți membrii săi (Cornu D., 1994).

Principalele interogații ale unui jurnalist privind aspectele morale ale profesiei sale își caută răspunsurile mai degrabă în **principiile** care trebuie respectate decât în expresiile concrete ale normărilor specifice. Tocmai din cauza caracterului democratic al unei societăți, în majoritatea cazurilor se obține cu greu un consens asupra selecției anumitor principii ca fiind cele mai relevante, precum și asupra anumitor valori ca fiind cele mai reprezentative pentru profesia de jurnalist. Un impediment serios în acceptarea anumitor principii (și implicit a normelor care să le

reprezintă) stă în posibilă lipsă de popularitate a unor decizii, altfel justificate etic. Deseori imperativele etice se ciocnesc cu interesele comerciale ale instituțiilor în care își desfășoară jurnaliștii activitatea sau sunt situații în care cauze recunoscute ca fiind morale par că trebuie slujite cu mijloace incorecte din punct de vedere moral.

Mai mult, poate, decât în orice altă profesiune cu mare impact public, jurnaliștii (și din România) se simt mai puțin constrânși de un cod etic. În măsura în care anumite norme etice nu sunt formulate și ca articole de lege, jurnaliștii par deseori insensibili față de repercusiunile unor comportamente reprobabile etic. Ei se simt mai motivați de propriile lor opinii și de "etica" instituției în care lucrează.

Idealul etic al profesiei de jurnalist se concentrează în jurul **onestității** cu care publicul trebuie informat. **Integritatea** nu este doar cheia credibilității și profesionalismului unui jurnalist, ci și principala cerință etică.

4. Teme etice în deontologia jurnaliștilor

În rândurile următoare vom prezenta principalele obligații etice specifice profesiei de jurnalist, așa cum au fost ele formulate în diferitele versiuni **ale codurilor jurnaliștilor profesioniști din Statele Unite ale Americii** (prelucrare după Black J, 1999). Alegerea acestui cod e întemeiată pe caracterul complet, explicit și succint în formularea normelor care îl compun.

A. Căutarea adevărului și relatarea lui

Cetățeanul obișnuit nu are de obicei suficiente date pentru a alege între informațiile contradictorii care se vehiculează într-o societate. De cele mai multe ori, el nu poate lua atitudinea corectă față de anumite subiecte tocmai pentru că doar simpla calitate de cetățean nu îi permite nici o viziune de ansamblu asupra relațiilor dintre ele, nici cunoașterea lor în datele esențiale. Sarcina jurnalistului este tocmai aceea de a permite cetățeanului să își fundamenteze pozițiile față de evenimentele petrecute sau față de cele care urmează să aibă loc, pe baza informațiilor complete și conforme realității. Jurnalistul trebuie să **filtreze informația** și să o prezinte într-o **formă accesibilă** tocmai pentru a pregăti audiența pentru evenimentele ulterioare sau trebuie să explice evenimentele trecute.

Jurnaliștii trebuie să fie onești, cinstiți și curajoși în descoperirea adevărului, în relatarea și interpretarea informației. Pentru împlinirea acestui scop ei trebuie:

- Să verifice **acuratețea** informației prin epuizarea tuturor surselor și să acorde o atenție specială evitării erorilor și inadvertențelor. **Distorsiunea deliberată** nu trebuie să fie niciodată permisă.
- Să descopere **subiecte noi, inedite** cărora să le ofere, astfel, oportunitatea să fie cunoscute.
- Să identifice cât mai exact **sursele**, atunci când prin precizarea lor nu se pune în pericol securitatea celui care furnizează informația. Publicul este îndreptățit să aibă cât mai multe informații despre **cât de credibilă** poate fi sursa.
- Să clarifice înaintea publicării materialului asigurarea anonimatului sursei sau dezvăluirea identității sale. Condițiile obținerii informației trebuie precizate de la început, și în cazul unor promisiuni la care jurnalistul se angajează în schimbul informațiilor dorite, el trebuie să le respecte.

De stăruința cu care un jurnalist strânge informații semnificative și de onestitatea cu care el le relatează depinde, în bună parte, gradul de conformitate a părerilor auditoriului cu realitatea socio-politică la care el participă. Dacă jurnalistul prezintă distorsionat informația, publicul poate lua decizii care nu sunt consistente cu realitatea.

Admițând că scopul unei societăți democratice este să minimizeze acumularea de putere în mâinile celor care caută să se îmbogățească și care pot manipula puterea în scopurile propriilor

lor interese, o participare activă și responsabilă a cetățenilor devine necesară pentru bunul mers al instituțiilor publice. Or, o asemenea participare este dependentă de buna cunoaștere a felului în care funcționează instituțiile, de buna informare asupra mecanismelor prin care cetățenii pot interveni în viața socio-politică a societății.

Rolul jurnalistului este să furnizeze asemenea informații **rezistând la posibilele presiuni** care se fac asupra lui, căutând să rămână cât mai imparțial, prezentând informațiile cât mai clar și mai accesibil. **Concordanța știrilor cu realitatea** este, de aceea, principalul obiectiv al jurnalistului. El trebuie:

- Să se asigure că titlurile, informațiile ironice, materialele promoționale, fotografiile, înregistrările video sau audio, ilustrațiile, **nu aduc prejudicii** nimănui și citatele **nu sunt prost interpretate**. Toate acestea nu trebuie să fie scoase din context, simplificate sau exagerate prin interpretare.
- **Să nu fie schimbat conținutul** fotografiilor sau înregistrărilor video. Îmbunătățirea imaginii prin tehnici de clarificare este permisă.
- **Să se evite distorsiunile** prin remontarea sau reinterprețarea informațiilor. Dacă remontarea este necesară în prezentarea unui subiect, ea trebuie mărturisită.
- **Să se evite camuflajul** sau alte metode de obținere clandestină a informației cu excepția cazurilor în care metodele tradiționale nu sunt eficiente în obținerea unor informații vitale pentru public. Folosirea unor metode neconvenționale trebuie mărturisită și justificată în cadrul relatării.
- **Să nu se recurgă niciodată la plagiat**.
- Să fie transmisă **informația** într-un mod **consecvent cu diversitatea experienței umane**, chiar dacă o relatare neprelucrată a informației este nepopulară.
- Să fie examinat un eveniment **respectând valorile culturale proprii contextului** în care el s-a petrecut, fără să se încerce impunerea unor valori aparținând altor arii culturale.
- **Să se evite stereotipurile** privind rasa, genul, vârsta, religia, etnia, orientarea sexuală, infirmitățile, aparența fizică sau statutul social.
- Să fie **încurajat schimbul deschis de informații**, chiar când informațiile pot fi respingătoare.
- Să fie **reprezentate și surse populare**, fără autoritate instituțională. Sursele oficiale și neoficiale ale informației pot fi în mod egal valide.
- Să se facă **distincția** necesară între **pledoarie și prezentarea știrilor**. Analizele și comentariile trebuie identificate ca atare și ele nu trebuie să reprezinte într-un mod eronat faptele sau contextele. **Opiniile jurnalistului nu trebuie prezentate ca fiind "realitatea însăși"**.
- **Să demarcheze** clar care sunt **știrile** și care sunt **informațiile de publicitate**. Trebuie evitată orice confuzie între cele două categorii.
- Să fie asumată **obligația ca interesele publicului să fie discutate cât mai deschis și ca rezultatele guvernării să fie cunoscute cât mai corect**.

B. Minimalizarea efectelor dăunătoare

Principiul minimalizării răului se fundamentează pe valorile de **cinste, înțelegere, toleranță, compasiune, respect**. El se bazează pe responsabilitatea noastră de a-i trata pe ceilalți cu decență și pe recunoașterea demnității lor inclusiv în circumstanțe dintre cele mai dificile. Imperativul kantian de a-i trata întotdeauna pe ceilalți ca scop și niciodată numai ca mijloc, se regăsește în exercițiul profesiei de jurnalist în atitudinea față de subiecții știrilor, dar și în tratamentul celor care furnizează informații. Jurnaliștii trebuie să fie conștienți de posibilele consecințe ale profesiei lor, de răul pe care îl pot produce, fie el pe termen scurt sau lung, fie el

privitor la o persoană anume sau la un grup.

Căutarea adevărului și prezentarea lui par incompatibile cu străduința de a produce cât mai puțin rău, în fapt însă, corectitudinea în relatarea informației nu ne poate împiedica să îi tratăm pe ceilalți cum am vrea să fim tratați noi înșine.

În anumite situații (prezentarea unor tragedii, demascarea publică a unor fraude sau fapte de corupție, publicarea unor știri neplăcute despre societatea în care trăim), evitarea răului pare imposibilă. Chiar dacă nu pot fi împiedicate efectele neplăcute ale anumitor știri, important rămâne ca producerea lor să nu fie intenționată de jurnalist, **important rămâne ca deviza activității lui să nu fie mai degrabă cauzarea răului decât evitarea răului.**

Jurnaliștii trebuie să își trateze sursele de informații, subiecții știrilor și colegii cu tot respectul datorat unor ființe umane care se bucură de drepturi și libertăți. Ei trebuie:

- Să arate **înțelegere** pentru cei care pot fi afectați de relatarea știrilor. Să dovedească o **sensibilitate specială când tratează cu copii și persoane ne-experimentate** fie că acestea sunt surse de informații, fie că sunt subiecții știrilor.
- **Să nu fie lezați** prin interviuri sau fotografii cei care sunt afectați de tragedii sau asistă la înmormântări.
- Să fie conștienți că adunarea informației și prezentarea ei poate dăuna și cauza disconfort. **Scopul de a formula știri cât mai interesante nu poate fi o scuză pentru un comportament agresiv și arogant.**
- Să nu fie lezat dreptul persoanelor private de a controla informațiile care îi privesc. Asupra persoanelor publice, oficialilor și altor persoane care urmăresc afirmarea la putere, sau ocupă posturi de influență, sau caută într-un fel sau altul să se afirme public, se pot furniza informații mai ample decât în cazul persoanelor private, dar doar un interes major al publicului poate justifica încălcarea **intimității unei persoane, a dreptului la viață privată.**
- Să nu se renunțe niciodată la **bunul simț**. Trebuie evitat să se creeze cu orice preț senzaționalul.
- Să lucreze cu precauție în **identificarea suspectilor** minori sau a victimelor crimelor pasionale.
- Să nu prezinte ca fiind certă identificarea unui criminal înainte ca acesta să fie declarat vinovat într-un mod definitiv.
- Să fie soluționat just posibilul conflict între **drepturile unui suspect și drepturile publicului de a fi informat.**

C. Independența jurnalistului

Trebuie ca un jurnalist să fie angajat doar în exercitarea profesiei lui? Îi este permis să aibă un **serviciu secundar** prin care să se angajeze, de pildă, în campaniile unor politicieni? Putem accepta că un jurnalist poate avea concomitent oricare altă slujbă pentru că are dreptul să-și administreze cum vrea timpul lui? Sunt relevante pentru eventuala lipsă de obiectivitate a unui jurnalist **legăturile de rudenie** cu anumite persoane vizate în subiectele știrilor pe care le prezintă sau interesele lor comune în afaceri sau acțiuni în care jurnalistul însuși este implicat? Îi poate fi permis unui jurnalist să aibă **avantaje extra-profesionale** (materiale sau de orice altă natură) din exercitarea profesiei sale? Folosirea **capitalului de popularitate** a unui jurnalist pentru susținerea unei cauze politice poate să nu afecteze obiectivitatea informațiilor privind acel subiect? Este posibil să delimităm astăzi foarte net o știre editorială de una de **publicitate**? Putem identifica foarte exact o **publicitate mascată**?

Se pare că jurnaliștii au dificultăți în a cădea de acord asupra răspunsurilor la aceste întrebări. Cu toate acestea au fost formulate câteva norme prin care se încearcă conturarea statutului de independent, statut indispensabil profesiunii de jurnalist.

Jurnaliștii trebuie să nu aibă nici o altă obligație decât cea de a informa corect publicul. Ei trebuie:

- Să evite un real sau posibil **conflict de interese**
- Să rămână **în afara oricăror asociații sau activități** care le pot compromite integritatea sau le pot afecta credibilitatea
- Să refuze **daruri, favoruri, tratamente speciale** și să evite serviciile suplimentare, implicarea în politică, servicii publice și servicii în organizațiile comunității dacă acestea pot compromite integritatea lor profesională.
- Să fie **vigilenți și curajoși** în privința responsabilităților pe care le au cei aflați la putere.
- Să refuze orice **tratament preferențial** celor care își fac publicitate sau care au interese speciale și să reziste la presiunile de a fi manipulată știrea.
- Să fie circumspect cu cei care oferă informații **în schimbul banilor** sau al serviciilor și să evite să plătească pentru obținerea știrilor.

În afara obligațiilor care incumbă jurnaliștilor, trebuie atrasă atenția asupra presiunilor la care ei sunt expuși de către cei care au interese vândite în relatarea într-o anumită manieră a informațiilor. Jurnaliștii sunt deseori tentați, fie cu promisiuni implicite sau explicite că vor fi răsplătiți, fie sunt terorizați cu amenințări dintre cele mai grave. Dacă de ignoranța în descifrarea corectă a unui subiect este responsabil doar jurnalistul, în pericolul pierderii independenței sale trebuie luate în considerare și presiunile la care el este expus. De aceea, pentru a încuraja integritatea și onestitatea unui jurnalist trebuie conceput și un sistem care să îl protejeze față de presiunile celor interesați să le fie servite propriile interese. **Corupția** jurnaliștilor nu ar fi posibilă fără concursul celor care corup.

D. Responsabilitatea

Jurnalistul trebuie să fie responsabil față de cititorii, ascultătorii sau telespectatorii săi și, de asemenea, față de colegii săi.

S-ar părea că principiul independenței jurnalistului epuizează problematica integrității sale. Cu toate acestea, majoritatea codurilor privind profesiunea de jurnalist menționează ca un principiu aparte pe cel al responsabilității. Pornind de la realitatea relațiilor de **reciprocitate între jurnalist și audiență**, sau dintre jurnalist și colegii săi, se consideră necesară includerea acestui principiu de a cărui necesitate toată lumea este convinsă, dar a cărui punere în practică rămâne problematică. Cum ar trebui să se manifeste responsabilitatea unui jurnalist pare să țină mai mult de calitatea muncii sale, și nu de conotația ei etică. Există, însă, câteva norme la care jurnalistul ar trebui să se oblige pentru a convinge că este responsabil:

- Să clarifice și să explice modul în care sunt relatate știrile și să invite publicul la un **dialog** despre comportamentul jurnaliștilor.
- Să încurajeze **revendicările și criticile** publicului față de funcționarea mass-media.
- Să își asume **greșelile** și să le corecteze prompt.
- Să denunțe **practicile imorale** ale jurnaliștilor și ale sistemului mass-media.
- Să aibă față de sine aceleași **exigențe** ca și cele față de alte persoane.

Termeni cheie

doctrina autoritară, doctrina libertariană, doctrina liberală, doctrina responsabilității sociale, comunicarea interpersonală, comunicarea mediatică, drept sau obligație, obligația de a distribui informația, ca mijloc de a redistribui puterea, onestitatea, integritatea, adevăr, independență, responsabilitate, cinste, înțelegere, toleranță, compasiune, respect

Întrebări:

- 1.Care din doctrinele etice ale jurnalismului vi se pare cea mai îndreptățită și de ce?**
- 2.Care sunt sarcinile jurnalistului în redarea adevărului?**
- 3.De ce independența jurnalistului este o condiție morală necesară?**
- 4.Care sunt valorile pe care se fundamentează principiul minimalizării răului?**
- 5.Analizați un caz de încălcare a deontologiei profesionale a jurnaliștilor.**

Tema XIII

Etica medicală

Obiectivele temei:

- a) Să înțelegi etica medicală ca o disciplină indispensabilă statutului de profesionist în spațiul practicii medicale
- b) Să vă familiarizați cu diferite perspective prin care s-au propus modele etice proprii profesiei de medic
- c) Să înțelegi nuanțat termenii propriei eticii medicale pentru a putea participa la formularea și promovarea cerințelor etice ale profesiei
- d) Să cunoașteți principalele componente ale deontologiei acestei profesii

Conținut

1. Definirea statutului eticii medicale
2. Codul medical
 - a) definiție
 - b) modele etice
 - c) componența unui cod
3. Principalele teme ale unui cod de etică medicală
4. Responsabilitățile etice ale corpului medical

1. Definirea statutului eticii medicale

Părerea, larg împărtășită astăzi în România, este că ceea ce contează în aprecierea unui medic este **competența** lui profesională. Comportamentul lui etic pare irelevant pentru statutul lui de profesionist. Sau, într-o altă exprimare, este etic ce e eficient în planul sănătății și, evident, reversul, nu este moral ce s-a dovedit ineficient. Dacă, totuși, este acceptat ca temă, eticul ar fi, mai degrabă, un subiect necesar aprecierii întregului sistem de sănătate, și nicidecum evaluării individuale a unui profesionist. Problemele etice par a fi acceptabile doar în măsura în care ele pot fi normate juridic.

În ciuda acestor obstacole, fie ca efect al sărăciei, fie al unor mentalități, considerăm nu numai legitim interesul față de etica medicală dar și indispensabilă o anumită conștientizare față de obligațiile și posibilitățile pe care perspectiva etică le pune în evidență ca necesare profesiilor medicale.

Deși la prima vedere înțelegerea statutului eticii medicale pare foarte simplă, nu există un consens asupra câmpului ei de interes și, implicit, asupra pârghiilor prin care ea trebuie să se manifeste. Aparent n-ar fi decât niște diferențe de accent din cadrul aceleiași problematice, dar în realitate, orientările teoretice implică o circumscriere diferită a ariei de interes specifice eticii medicale. O parte dintre aceste propuneri vizează nu numai etica medicală, ci și **bioetica**, în ansamblul ei, disciplină în spațiul căreia etica medicală se încadrează.

Simplificând, putem distinge trei înțelesuri diferite ale eticii medicale:

a) Etica medicală este un **studiu asupra responsabilității morale** a medicilor. În această variantă ar fi vorba de punerea în evidență a relației dintre problemele morale particulare care apar în relația dintre pacient și medic și principiul responsabilității (Clouser D. 1974, p 658) Personalul medical ar trebuie interesat în cunoașterea acestor reflecții, fie ele rodul studiilor personale sau de grup ale unor specialiști, fie ca atitudini exprimate în cadrul dezbaterilor publice.

b) Etica medicală este **analiza cazurilor concrete, particulare în care luarea unei**

decizii este foarte dilematică. În această accepțiune se are în vedere colaborarea dintre medic, etician și jurist tocmai pentru a repera valorile relevante, principiile morale pertinente și eventualul lor conflict, pentru a analiza argumentele, presupuzițiile și posibilele implicații ale anumitor decizii (Arras J., Murray T, 1982).

c) Cea mai frecventă înțelegere a eticii medicale este în varianta unui **ansamblu de reguli morale** pe care profesioniștii trebuie să le respecte tocmai ca o condiție a statutului lor de profesioniști. Se consideră că **deontologia constituie expresia cea mai elocventă a voinței de a întări aspectele morale ale unei profesii** (Thouvenin D, 1985, p 23) și de aceea reținem acest model ca fiind cel mai relevant pentru activitatea profesioniștilor din spațiul medicinei. Preocuparea de a formula, schimba sau valida un cod medical devine, din această perspectivă, preocuparea principală.

2. Codul medical

a) Definiție

Codul medical este ansamblu de standarde morale generale, responsabilități și reguli ale practicii medicale care privesc activitatea clinicienilor sau a cercetătorilor în general și/sau cea a unei specialități particulare.

Codul este formulat ca un **corp de norme** care urmărește ghidarea personalului medical, a pacienților, a publicului și al altor profesii implicate în spațiul îngrijirii sănătății. (adaptare după Keyserlingk Edward, Encyclopedia of Applied Ethics, vol 3, p 156). El se distinge de **jurământul medical** (v. Anexă) nu atât prin conținut (deși primul este, de obicei, mult mai cuprinzător și mai detaliat) cât prin modul de aderare (cel din urmă luând forma unei promisiuni solemne la care viitorul profesionist se angajează la începutul carierei sale).

b) Modele etice. În formularea diferitelor coduri au fost propuse anumite **modele etice**, considerate ca esențiale pentru profilul moral al personalului medical. Normele care urmează să compună un cod, ar trebui să fie conforme cu dezideratul de ansamblu al codului, respectiv acela de a se conforma unui orientări specifice.

Astfel, dat fiind caracterul particularizat al fiecărei relații între pacient și medic, prin **abordarea clinică** a eticii medicale, s-a propus un model asemănător *celui al prieteniei, al unei iubiri moderate* (Campbell A., 1984). Caracterul **empatic** al relației, impus de necesitatea de a "înțelege bolnavul", și implicit boala de care el suferă, scoate relația doctor-pacient din cadrele unei comunicări informaționale centrate doar asupra simptomatologiei stricte și reclamă cunoașterea contextului bolii, ansamblul situației pacientului, permițând, astfel, nu numai o mai completă găsimă a cauzelor bolii, dar și o mai bună direcționare în alegerea tratamentului. O asemenea "apropiere" de pacient a fost și este una din cerințele importante ale deontologiei profesiei de medic în care **devotamentul** față de bolnav, implicarea cât mai mare în rezolvarea "cazului" au fost și sunt percepute drept condiții obligatorii.

Deși necesară, o asemenea atitudine riscă să piardă dreapta măsură și medicul să devină excesiv de paternalist, preluând decizii care, altfel, ar trebui lăsate în sarcina pacientului. Dacă respectăm principiul **autonomiei pacientului**, implicarea afectivă a medicului ar putea crea o dependență exagerată a pacientului. Beneficiile unei asemenea etici a prieteniei pot fi distruse de caracterul imprevizibil al unei relații afective și de posibila incapacitate în a susține prietenii egale cu tot pacienții. Principalul reproș care i s-a adus acestei abordări vizează vulnerabilitatea ei față de un număr prea mare de variabile care țin de personalitatea medicului, de cunoștințele și priceperea sa. În ciuda bunelor intenții ale unui clinician, dacă acest tip de etică ar fi singurul model recomandat, nu numai că nu ar impune alte cerințe deontologice, cel puțin la fel de importante, dar prin însuși conținutul lui ar putea crea confuzie, nemulțumire și supărare date fiind posibilele diferențe între personalul medical (medici pe de o parte, asistente medicale pe de altă parte), între

medici de diferite specialități (comportamentul unui chirurg față de pacientul său este fatalmente diferit de cel al unui internist) și, nu în ultimul rând, între profesioniștii aparținând unor culturi diferite. Deși esențială, implicarea devotată în rezolvarea unui caz, ea nu poate fi normată. I se pot face multe reproșuri unui medic, dar cel că nu și-a iubit îndeajuns pacientul ar fi greu de evaluat. Dacă putem socoti un asemenea model acceptabil în exercițiul anumitor specialități (psihiatrie, de exemplu) el este nerelevant pentru altele (ca de exemplu pentru chirurgie).

Proprie mai cu seamă cercetătorilor în medicină, **abordarea științifică** a modelului eticii medicale se concentrează îndeosebi asupra descoperirii unor noi tipuri de tratament și a noi metode și aparate de diagnosticare. Este vizată evaluarea cât mai exactă a **riscurilor și beneficiilor** pe care noile tratamente le pot avea, tocmai în scopul protecției pacienților față de potențialul pericol al unor remedii. Acesta ar fi aspectul pozitiv al acestei abordări.

Limita lui constă în extinderea exercițiului exactității științifice, tipică cercetării, asupra înțelegerii însăși a relației cu pacientul care, astfel, devine interesant doar în măsura în care personalitatea lui poate fi formalizată, boala lui poate fi rezolvată în standardele rigorii științifice. Prin această propunere, neliniștile unui pacient, sentimentele și gândurile lui se cer complet ignorate. Atitudinea detașată, "rece și egală", intoleranța față de posibilitatea unui tratament "alternativ" (ca de exemplu, homeopatia, acupunctura, osteopatia), lipsa de respect față de aspectele spirituale, religioase (neștiințifice) ale vieții unui pacient sunt doar câteva din trăsăturile care compun acest posibil model de comportament etic. Conform acestui model, etica însăși e văzută în termenii unei științe, iar componentele vieții morale sunt reduse la explicații genetice, strict biologice.

Modelul etic propus prin **abordarea religioasă** impune fiecare normă în termenii unei obligații religioase, etica medicală, în întregul ei, devenind parte componentă a angajamentului religios. Imperativul iubirii semenului cu un sentiment egal cu cel față de sine și cel al carității se regăsesc în obligația de a-i ajuta nediscriminatoriu pe cei aflați în suferință și a-i susține cât mai generos în rezolvarea problemelor lor. În analiza unor subiecte specifice de etică medicală din perspectivă religioasă se regăsesc influențele unor religii foarte diferite prin valorile pe care le propun. Rezolvările unor dileme etice în spațiul medical sunt propuse în funcție de înțelegerea sensului vieții, a intenției unei anume acțiuni, a anticipării "efectelor duble" și, nu în ultimul rând, a semnificației deciziei într-un caz în care principiile diriguitoare fie că nu sunt evidente, fie că lipsesc.

Meritul perspectivei religioase este acela că prin reperele pe care ea le propune, duce la încadrarea situației etice în contextul mai larg al semnificațiilor unei vieți. Posibilul pericol al unei astfel de abordări stă în respingerea, uneori fanatică, a unui alt punct de vedere, în opacitatea față de beneficiile evidente ale unei alte soluții de cât cea pe care am accepta-o din cauza apartenenței la o anume convingere religioasă. Martorii lui Iehova, de exemplu, nu acceptă transfuzia și transplantul.

Prin **abordarea legală**, subiectele de etică medicală sunt analizate în termenii normelor juridice, recunoscute de o societate la un moment dat. În varianta unei societăți democratice, principalul criteriu al deciziilor de etică medicală este dependent de ceea ce vizează o legislație în ansamblul ei, respectiv de asigurarea armoniei, recunoașterea egalității tuturor membrilor în fața legilor acelei societăți. Din această perspectivă sunt întărite drepturile "celor slabi" de a nu fi exploatați și victimizați de către alți indivizi, de grupuri, sau chiar de către stat. Contribuțiile legaliste în cadrul eticii medicale au subliniat importanța respectării drepturilor omului, a principiilor echității. Dacă în societățile democratice abordarea legală reclamă o cântărire pro și contra a argumentelor unor decizii etice medicale, în state dictatoriale (ca Germania nazistă sau țările comuniste) prin abordarea legală a situațiilor etice medicale este impusă "voința de stat", expresia dictatorială a unei ideologii. Tratamentele psihiatrice ale dizidenților din perioada comunistă, sterilizarea în Germania fascistă sau interzicerea avorturilor în anumite țări comuniste, deși erau susținute legal ca soluții medicale etice nu făceau decât să faciliteze aservirea.

Sociologii susțin că și în cadrul eticii medicale pentru luarea anumitor decizii sunt relevanți

factorii sociali ce caracterizează nu numai relațiile interpersonale ale indivizilor, dar și trăsăturile unei întregi societăți, aceasta putând fi producătoare prin ea însăși de rău și boală. În varianta marxistă a **perspectivei sociologice** individul nu este văzut ca fiind "purtător autonom de valori morale", ci "produsul determinărilor sociale".

Prin **perspectiva psihanalitică** a eticii medicale este pus în evidență modul în care se dezvoltă atitudinile personale față de subiectele morale. Este facilitată, astfel, posibilitatea de a înțelege atitudinile personale sau ale celorlalți prin componentele lor **emoționale și aspectele non-intelectuale ale psihicului**, trăsături dependente de personalitatea fiecăruia, de influențele de mediu, de evenimente speciale petrecute în copilărie. Raționamentele etice sunt recunoscute ca făcând parte din ansamblul atitudinilor psihice, nu neapărat pasionale, ci ca aspecte ne-raționale ale comportamentelor noastre. Partea negativă a acestui tip de abordare este reprezentată de propunerea de a gândi etica medicală ca o manifestare complet relativistă, determinată de influențe în afara oricărui control. O astfel de abordare tinde să nege existența vreunui scop rațional al eticii medicale.

Distincte teoretic, în realitate aceste abordări nu au impus într-un mod independent, un anumit cod. Ele s-au influențat reciproc sau au determinat includerea unor norme specifice.

c) Componenta unui cod În codurile contemporane sunt specificate trei tipuri de obligații: **standarde, principii și reguli**. (Bayles M. D, 1981).

Standardele prescriu anumite **virtuți**, dispoziții sau trăsături de caracter pe care un medic trebuie să le aibă sau viciile pe care el trebuie să le ocolească. Virtuțile promovate sunt **onestitatea, devotamentul, integritatea, sinceritatea, discreția, compasiunea** și, nu în ultimul rând, **competența**. Sunt coduri care subliniază în mod special necesitatea unei anume trăsături (ca, de pildă, compasiunea), alte coduri pun în discuție condițiile unei virtuți (de exemplu, sinceritatea). În general, însă, există un acord privind necesitatea **încrederii** ca fundament al relației doctor-pacient (Spicer C. M., 1995). În acest caz toate virtuțile care fundamentează încrederea devin obligatorii.

Prezența **principiilor** într-un cod are un rol orientativ. Căile prin care ele trebuie aplicate sunt specificate prin intermediul **regulilor specifice**. Uneori numirea însăși a principiului, ca de exemplu cel al **respectului pentru viață**, nu mai este necesară, el rămânând ca fundament al întregului cod. Alteori, un principiu se subordonează unui alt principiu. Este cazul **respectului față de decizia pacientului**, de fapt o consecință a **respectului față de autonomia persoanei**.

Cele mai frecvente componente în conținutul unui cod sunt **regulile** care privesc un comportament specific. Cui trebuie, de pildă, încredințată decizia asupra tipului de tratament al unui bolnav în incapacitate temporală de discernământ, sau care sunt obligațiile unui medic de a păstra sau nu **confidențialitatea** bolilor și tratamentul unui pacient sunt, de obicei, teme concrete care se regăsesc în normele unui cod.

3. Principalele teme ale unui cod de etică medicală

Păstrându-și specificitatea, **codurile naționale de etică medicală**, acolo unde ele există, formulează reguli care se concentrează, de regulă, în jurul următoarelor teme:

I. Subiecte care privesc **relația dintre pacient și corpul medical**:

- Tema **paternalismului**. Este moral acceptabil ca doctorii să ia decizii în beneficiul pacienților lor fără consimțământul acestora? Cine poate decide ce e în interesul pacientului în cazul unui dezacord între pacient și doctorul său? Atât timp cât este respectată decizia unui pacient este relevant din punct de vedere moral dacă e vorba de un refuz al tratamentului sau de cererea expresă de a i se prescrie un anumit tratament?
- Tema **confidențialității**. Este legitim să furnizezi, fără consimțământul pacientului,

informații aflate de al acesta în timpul unei consultații? Dacă da, în ce circumstanțe și de ce?

- Tema **onestității și a înșelăciunii**. Dacă un membru al corpului medical poate să mintă un pacient sau să îl înșele în vreun fel? Când și de ce?

- Tema **deciziilor medicale în cazul pacienților cu o autonomie incompletă sau deficitară**. Când și în ce condiții pot copiii să decidă asupra metodelor de tratament care li se aplică? În ce stadiu al dezvoltării lor li se poate acorda dreptul de a decide singuri asupra modului în care să fie tratați medical? Cui să i se acorde responsabilitatea unor decizii în numele lor care nu le pot lua, care să fie criteriul stabilirii acestui transfer de responsabilitate și de ce? În ce fel poate cineva să decidă în numele bolnavilor afectați mental, temporar sau permanent, și cine poate să fie acea persoană? Pot fi bolile mentale un motiv suficient pentru a i se administra unui astfel de bolnav un tratament pe care el îl refuză? Poate fi ignorată autonomia persoanelor vârstnice prin decizii luate în interesul lor? Dacă da, în ce circumstanțe, cum și de ce?

II. Subiecte privind **viața și moartea**

- Este avortul vreodată justificat, dacă da, în ce circumstanțe și de ce? Când apar tensiuni între interesele mamei și cele ale fătului (copilul încă nenăscut) cum pot fi ele soluționate? Este statutul embrionului, fătului sau al copilului proaspăt născut diferit de statutul unei ființe mature? Dacă da, de ce?

- Este vreodată justificat să ucizi vreun pacient? Este moral să permiți ca un pacient să își prefere moartea? Este relevantă moral distincția între a permite cuiva să renunțe la propria viață și să ucizi? Dacă da, de ce? Ce înseamnă, de fapt, a muri? Când celelalte părți ale corpului sunt susținute în viață prin conectarea la anumite aparate, putem considera moartea creierului echivalentă cu moartea în sensul comun al termenului, moarte în care se constată încetarea activității nu numai a creierului dar și a inimii, și a respirației? Care sunt obligațiile morale ale doctorului în cazul unui pacient diagnosticat ca fiind permanent inconștient dar al cărui creier nu este mort, ca de exemplu, situația pacienților aflați într-o persistentă sau permanentă "stare vegetativă"? Cât de mult și de ce poate fi un doctor obligat să susțină în viață un pacient ale cărui șanse de însănătoșire sunt foarte mici? Ce semnalmamente trebuie considerate ca fiind esențiale pentru a declara că un pacient este "însănătoșit"?

III. Subiecte privind **interesele pacientului și interesele celorlalți**

- Trebuie întotdeauna ca un medic să considere interesele unui anume pacient ca fiind prioritare față de interesele celorlalți sau câteodată interesele celorlalți pot să prevaleze? Dacă da, în ce circumstanțe și de ce? Asemenea tensiuni se pot naște la apariția necesității unei intervenții chirurgicale neprevăzute și foarte urgente. În același context se înscriu cercetările medicale în care interesele de viitor ale pacienților pot fi în conflict cu interesele lor de moment, la fel cum strategiile de prevenire a bolii pot conduce la conflicte de interese ale celor care sunt actualmente bolnavi față de interesele celor care sunt sănătoși. Exigențele învățământului medical, universitar sau postuniversitar, impun deseori ca "practica" viitorilor specialiști să se facă cu riscul lezării intereselor pacientului.

- Apar frecvent tensiuni între interesele unui pacient anume și interesele celorlalți pacienți când se pune problema raționalizării unor resurse limitate de medicamente sau alte materiale medicale. Trebuie ca medicii să participe la o astfel de raționalizare? Dacă da, după ce criterii? Dacă nu, cine trebuie să fie cei responsabili de o astfel de raționalizare?

4. Responsabilitățile etice ale corpului medical

Ca răspuns la interogațiile prezentate anterior s-au formulat principiile și regulile care compun codul deontologic al profesiilor din spațiul medicinei. În funcție de presupuzițiile acceptate, aceste norme diferă de la un cod la altul, nu numai în succesiunea lor istorică, dar și în funcție de diversitatea societăților contemporane. Datorită faptului că a fost adoptat de un număr de țări europene, am ales în identificarea principiilor eticii medicale **Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane cu privire la aplicarea biologiei și medicinei**, convenție care face parte din seria **Tratatelor europene (nr. 164)** și pe care România a semnat-o la 4 aprilie 1997.

Conform intențiilor declarate în preambul, responsabilitățile etice ale corpului medical sunt concepute astfel încât prin îndeplinirea lor să fie respectată **demnitatea umană**. Prin normarea etică a practicii medicinei se urmărește **respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului**.

A. Prioritatea ființei umane

Prin acest principiu se stipulează că interesele și bunăstarea ființei umane trebuie să prevaleze asupra intereselor societății sau ale științei.

B. Accesul echitabil la îngrijirea sănătății

Luându-se în considerare cerințele de sănătate și resursele de sănătate, trebuie să se asigure accesul echitabil la îngrijirea sănătății.

Acest principiu se corelează cu cel al acordării asistenței medicale tuturor pacienților indiferent de particularitățile lor biologice, sociale sau politice.

C. Nediscriminarea

Așa cum a fost formulat acest principiu în codul (sub formă de jurământ) adoptat de **Asociația Medicală Mondială** (Geneva, 1948, modificat în 1968, 1983 și 1994), el stipulează datoria ca între medic și pacient să *nu se interpună considerații de afiliere politică, vârstă, credință, boală sau infirmitate, naționalitate, origine etnică, rasă, sex, statut social, comportament sexual*.

În art. 11, cap IV al Convenției din seria Tratatelor Europene nr. 164 se arată că este interzisă orice formă de discriminare *din motive de moștenire genetică*.

În același capitol, la art. 14, este interzisă discriminarea care s-ar putea face prin utilizarea tehnicilor de procreare asistată în scopul selecției sexului viitorului copil. Sunt exceptate situațiile în care trebuie evitate tulburări ereditare grave legate de sex.

D. Consimțământul

În vederea respectării **libertății persoanei**, capitolul 2 al acestei convenții este integral rezervat regulilor privind consimțământul.

a) Ca regulă generală

O intervenție în domeniul sănătății poate fi făcută numai după ce persoana respectivă și-a dat consimțământul în mod liber și în cunoștință de cauză.

Acestei persoane trebuie mai întâi să i se furnizeze informația corespunzătoare referitoare la scopul și natura intervenției, cât și la consecințele și riscurile acesteia.

b) Protecția persoanelor incapabile de a consimți

1. Poate fi făcută o intervenție asupra unei persoane care nu are capacitatea de a consimți, numai în beneficiul direct al acesteia.

2. Dacă, potrivit legii, un minor nu are capacitatea de a consimți la o intervenție, aceasta poate fi făcută numai dacă este autorizată de cei care îl reprezintă sau de către o persoană sau un organ prevăzute de lege.

Opinia minorului va fi luată în considerare ca un factor determinant, proporțional cu vârsta sau gradul de maturitate.

3. Dacă, potrivit legii, un adult nu are capacitatea de a consimți la o intervenție din cauza debilității sale mentale, a unei boli sau datorită unui motiv similar, intervenția poate fi făcută numai dacă este autorizată de reprezentanții săi sau de către o persoană sau un organ prevăzute de lege.

În măsura în care este posibil, persoana în cauză va lua parte la procedura de autorizare.

c) Protecția persoanelor cu tulburări mentale

O persoană cu tulburări mentale grave poate fi supusă, fără consimțământul ei, unei intervenții destinate să trateze tulburările ei mentale numai dacă, fără un asemenea tratament, ar putea rezulta consecințe grave pentru sănătatea ei.

d) Situația de urgență

Dacă din cauza situației de urgență consimțământul nu poate fi obținut, poate fi făcută imediat orice intervenție medicală în beneficiul sănătății individului respectiv.

E. Viața privată și dreptul la informare

a) Articolul 10 din cap. III al convenției obligă la respectarea **confidențialității** actului medical ca expresie a **respectului față de viața privată**. Acest vechi principiu se regăsește și în Jurământul lui Hipocrate care se obligă *ca toate cele ce în decursul exercițiului sau în afara exercițiului artei mele, aș putea vedea sau auzi, privind viața semenilor mei și care nu trebuie divulgate, le voi reține pentru mine, socotind că toate acestea au dreptul la cel mai deplin secret.*

Accentuând necesitatea confidențialității, codul de la Geneva impune respectarea secretului *chiar după moartea pacientului.*

b) Dacă din dreptul la viață privată decurge obligația confidențialității actului medical, **dreptul la informare** obligă ca orice persoană să aibă **acces la informația privind sănătatea sa**. Drept consecință, medicului i se cere să furnizeze toate informațiile legate de starea sănătății pacientului, în mod special dacă acesta le reclamă.

F. Responsabilități privind prelevarea de organe

Progresele tehnice înregistrate în ultimii ani au adăugat noi responsabilități care revin corpului medical privind posibilitatea reproducerii artificiale, (fertilizarea *in vitro*), stabilirii sexului, clonării, și, nu în ultimul rând, responsabilități legate de transplant. Privind acest din urmă subiect stipulațiile precise se adaugă celor care completează necesitatea **consimțământului** (donatorului) și, mai ales, interzicerea câștigurilor financiare din utilizarea unei părți a corpului omenesc.

a) **Respectul vieții** impune ca **regulă generală** că *Prelevarea de organe și țesuturi de la o persoană în viață în scopul unui transplant poate fi făcută numai în beneficiul terapeutic al primitorului și numai dacă nu sunt disponibile organe sau țesuturi corespunzătoare de la o persoană decedată și numai în eventualitatea în care nu există altă metodă terapeutică alternativă cu eficiență comparabilă.* (Convenția amintită, cap. VI, art 19)

b) Privind **interzicerea câștigurilor financiare** din utilizarea unei părți a corpului omenesc s-a hotărât că *dacă în cursul unei intervenții se prelevează orice parte a corpului omenesc, aceasta poate fi stocată și utilizată în alt scop decât cel pentru care a fost prelevată numai dacă acest lucru este făcut în conformitate cu o informare corespunzătoare și cu procedurile de consimțire. În nici un caz corpul omenesc și părțile sale nu vor genera, ca atare câștiguri financiare.* (Convenția amintită, cap. VII)

G. Respectul față de colegi

Responsabilitățile legate de cooperarea între membrii corpului medical nu mai sunt astăzi normate în nici un cod. Ele se înscriu în tradiția practicii medicinei, o tradiție care începe cu Hipocrate care jura să *socotească ca pe egalul părinților mei pe acela care m-a învățat arta medicinei, să împart cu el bunurile mele și să îi asigur toate nevoile în caz de lipsă; să consider*

copiii lui ca pe proprii mei frați și dacă doresc să studieze această artă să îi învăț fără înțelegere scrisă și fără plată, să împărtășesc preceptele generale, lecțiile prin grai viu și tot restul doctrinei copiilor mei, copiilor maestrului meu și tuturor discipolilor care s-au înrolat și au depus jurământ să slujească legea medicală și nu alta.

Aceste responsabilități (*recunoștința față de profesori și considerarea colegilor ca niște surori și frați*, Jurământul de la Geneva) trebuiau să înlesnească, prin solidaritatea în exercițiul profesiei și prin susținerea ei morală, principalul angajament al profesiei de medic, cel al *respectului absolut față de viață*.

H. Competența

Competența, obținută prin studiu teoretic și practica îndrumată de profesori, se măsoară, în cazul medicinei, prin felul în care sunt rezolvate problemele pacienților. Astfel, profesionalismul este și principala datorie morală. Îndeplinind ansamblul responsabilităților morale, profesionistul din aria medicinei trebuie să acționeze, în toate împrejurările, **în interesul deplin al pacientului**.

Termeni cheie: cod, reguli, standarde, principii, empatie, devotament, autonomia persoanei, paternalism, riscuri, beneficiate, onestitate, integritatea, sinceritate, discreție, compasiune, competență, confidențialitate, onestitate, demnitate, nediscriminare

Întrebări:

- 1. Care sunt componentele unui cod? Argumentați rolul fiecărei componente.**
- 2. Precizați principalele teme ale unui cod medical.**
- 3. Cine poate decide în locul persoanelor incapabile să-și exprime consimțământul?**
- 4. Este confidențialitatea o regulă care nu suferă excepții? Argumentați răspunsul.**
- 5. De ce respectul față de colegi este o datorie etică pentru corpul medical?**

Bibliografie

American Society for Public Administration (ASPA), *Public Administrators. Study Guide*, 1982

Airaksinen, Timo, *Ethics of Coercition and Authority*, University of Pittsburg Press, 1988.

Airaksinen, Timo, "Professional Ethics", în *Encyclopedia of Applied Ethics*, vol. 3, Academic Press, 1998, pp.671-682

Almond, Brenda, "Rights", *A Companion to Ethics*, Peter Singer (ed.), Blackwell, 1996, pp. 259-269

Appelbaum, David și Lawton, Sarah Verone, *Ethics and the Professions*, Prentice Hall, New Jersey, 1990

Aristotel, *Etica Nicomahică*, Editura științifică și enciclopedică, Traducere Stella Petecel, București, 1988

Balle F., *Medias et Societé*, Paris, Montchrestien, 1994

Bayles, Michael, The Professional-Client Relationships, în *Ethical Issues in Professional Life*, Ed. Callahan, 1988, pp. 113-120

Bayles Michael, *Professional Ethics*, Wadsworth, Belmont, CA, 1981

Bailey, Stephan, "The Relationship between Ethics and Public Service", în *Public Administration and Democracy*, ed. R. Martin, Syracuse University Press, 1965

Beauchamp T. și Childress J., *Principles of Biomedical Ethics*, New York, Oxford University Press, 1994

Becker, Lawrence (ed.) *Encyclopedia of Ethics*, Hamend, CT: Garland, 1991

Berger F. (ed), *Freedom of Expression*, Belmont, Wadsworth, 1991

Bird, F.și Waters, J, A. "The Nature of Management Moral Standards", în *Journal of Business Ethics*, 6, 1-13

Black J, Steele B., Barney R., *Doing Ethics in Journalism, A Handbook with cases Studies*, Boston, Londra, Allyn and Bacon, 1999

Bobbio, Norberto, *In Praise of Meekness. Essays on Ethics and Politics*, Polity Press, Cambridge, 2000

Bok, Sissela, Lies for Public Good în *Ethical Issues in Professional Life*, ed. J. Callahan, Oxford University Press, 1988, pp. 150-156

- Boris Libois, “ Médias”, în *Dictionnaire d'éthique et de philosophie morale*, Paris, PUF, 1996
- Bowie N. *Business Ethics*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, 1982
- Buckler, S. *Dirty Hands. The problem of Political Morality*, Avebury, Brookfield, USA, 1994.
- Callahan, Joan (Ed.), *Ethical Issues in Professional Life*, Oxford University Press, 1988
- Clouser D., What is Medical Ethics?, *Annals of Internal Medicine*, 80, (5), 1974, pp 657-660
- Coady, C. A. “Politics and the problem of dirty hands”, în *A Companion to Ethics*, P. Singer (ed), 1996, pp. 373-383.
- Cornu D., *Journalisme et verité. Pour une éthique de l'information*, Geneve, Labor& Fides, 1994
- Daniels N., *Just Health Care*, Cambridge, MA, Cambridge University Press, 1985
- Davis, Michael, “Is Higher Education a Prerequisite of Profession?”, în *International Journal of Applied Philosophy*, vol 13: 2, 1999
- Druker Peter, *Management*, London, Pan, 1979
- Dworkin, Gerald, “Paternalism”, în *The Monist*, 56, nr. 1, 1972
- Dworkin, Ronald, *Taking Rights Seriously*, Duckworth, London, 1978
- Engelhardt Tristram, *The Foundations of Bioethics*, New York, Oxford University Press, 1986
- Freedeman, *Understanding lawyer's ethics*. Matthew Bender, 1990
- Frideman și Zile, “Soviet legal profession: Recent developments in law and practice”, *Wisconsin, Law Review* 32, 1964
- Friedman, Milton, “The Social Responsibility of Business is to Increase the Profit”, în *New York Times Magazine*, September, 13, 1970
- Gillon G., *Principles of Health Care*, Chichester, New York, Willey, 1994
- Gortner, John, *Tasks of Leadership*, Washington DC, Independent Sector, March, 1986
- Gortner, Harold F. *Ethics for Public Managers*, Greenwood Press, New York, 1991
- Heller, Agnes, *General Ethics*, Blackwell, 1988
- Gilligan, Carol, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1982
- Grenier, H. *Marile doctrine morale*, Humanitas, București, 1995
- Gurvitch M. (ed), *Culture, Society and the Media*, Londra, Methuen, 1982

Hampshire, Stuart, "Public and Private Morality", în vol. *Public and Private Morality*, ed. St. Hampshire, Cambridge University Press, 1978.

Hare, R.M. *Moral Thinking: Its levels, Method and Point*, Oxford University Press, New York, 1981

Harris J., *The Value of Life*, London, Routledge and Kegan Paul, 1985

Held D., The division of moral labor and the role of the lawyer, în Luban (ed) *The good Lawyer*, 1983

Johnson, P., *Frames of Deceit, A Study of the Loss and Recovery of Public and Private Trust*, Cambridge, 1993

Johns, Gary, "Comportament organizațional", *Putere, politică și etică*, Editura Economică, București, 1998

Kant, Immanuel, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, Ed. Științifică, București, 1972

Kant, Immanuel, *Critica raionii practice*, Ed. Științifică, Buc., 1972

La Follette, Hugh (ed), *Ethics in Practice*, Blackwell, 1997

McInerney, Peter & Rainbolt, George, *Ethics*, HarperCollins Publishers, New York, 1994

McIntyre, Alisdair, *After Virtue: a Study in Moral Theology*, 1981, în românește: *Tratat de morală*, traducere de Catrinel Pleșu, Humanitas, București, 1998

McKinney B. Jerome și Howard C. Lawrence, *Public Administration Balancing Power and Accountability, Second Edition*, Praeger Publishers, Westport, 1998, Cap. "Context of administration, Ethical Foundations and Imperatives of Public Management"

Mercier Samuel, *L'éthique dans les entreprises*, Editions La Decouverte et Syros, Paris, 1999

Mill, John Stuart, *Utilitarismul*, Alternative, București., 1994

Miroiu, Adrian (ed), *Teorii ale dreptății*, Alternative, București, 1995

Miroiu, Adrian (ed.), *Etică aplicată*, Alternative, București, 1995

Miroiu Adrian, *Filosofia în haine de gală*, All, București, 1998

Miroiu, Mihaela și Miroiu, Adrian, (editori), *Dreptatea și fericirea*, All, București, 1995

Miroiu, Mihaela, *Convenio. Despre femei, natură și morală*, Alternative, București, 1996

- Miroiu, Mihaela, *Societatea retro*, Editura "Trei", București, 1999
- Montefiore, Alan și Mureșan, Valentin (editori), *Filosofia morală britanică*, Alternative, București, 1998
- Mureșan, Valentin, *Valorile și adevărul moral*, (ed), Alternative, București, 1995
- Nagel, Thomas, *Veșnice întrebări (Mortal Questions* în original, 1979), All, București, 1996
- Offen, Neil, "Commentary on Code of Ethics of Direct Selling Association", în vol. *The Ethical Basis of Economic Freedom*, Chapel Hill, NC, American Viewpoint, Inc, 1976, pp. 274-275
- O'Neil, Onora, *Acting in Principle*, Columbia University Press, New York, 1975
- O'Neill, Onora, Kantian Ethics, in *A Companion to Ethics*, Peter Singer (ed), Blackwell, Cambridge, 1991, pp. 175-185
- Parfit D., *Reasons and Persons*, Oxford, Clarendon Press, 1984
- Petit, Philip, Consequentialism, in *A Companion to Ethics*, Singer (ed), Blackwell, 1996, pp. 230-240
- Pleșu, Andrei, *Minima moralia*, Cartea Românească, București, 1988
- Rawls, John, *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971
- Schramm W., *Four Theories of the Press. The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibilities and Soviet Communist Concepts of what the Press Should Be and Do*, Urbana, Chicago, Londra, University of Illinois Press, 1974
- Simon, "Ethical discretion in lawyering", *Harvard Law Review*, 1083, 1988
- Singer, P., (ed.), *A Companion to Ethics*, Blackwell, 1996
- Singer P., *Practical Ethics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979
- Slote, Michael, *Goods and Virtues*, Clarendon Press, Oxford, 1983
- Spicer C. M. (ed), 1995, "Appendix: Codes, oaths and directives related to bioethics", în *Encyclopedia of Bioethics*, Reich, W.T. (ed), New York, Simon and Schuster Macmillan
- Solomon, R. și Hanson, K.: *It s Good Business*, Harper and Row, New York, 1987
- Solomon, Robert, "Business Ethics", în *A Companion to Ethics*, P. Singer (ed), Blackwell, 1996, pp. 354-365
- Taylor Charles, 1989, *Sources of the Self. The making of Modern Identity*, Harvard, University Press

Tur M., “An introduction to lawyers' ethics”, *Journal of Professional Legal Education*, nr 217, 1992

Veca, Salvatore, *Etica e politica. I dilemi del pluralismo: democrazia reale e democrazia possibile*, Garzanti, 1989

Walzer, Michael, “Political action. The problem of Dirty hands”, *Philosophy and Public Affairs*, , 2, 1973.

Weil, Simone, *The Need for Roots*, Routledge, London, 1952

Williams, Bernard, “Politics and Moral Character”, în *Public and Private Morality*, ed. Stuart Hampshire, Cambridge University Press, 1978, pp. 55-75

Williams, Bernard, *Introdúcere în etică*, Alternative, București, 1993

Willbern, York, “Types and Levels of Public Morality”, în *Public Administration Review*, 44 (2), 102-108, 1984

Wundenburger, J. Jacques, *Questions d' éthique*, Presses Universitaires de France, 1993

CODUL DEONTOLOGIC AL ZIARISTULUI DIN SOCIETATEA ROMÂNĂ DE RADIODIFUZIUNE

Principii generale.

1. - Ziaristul din Societatea de Radiodifuziune are ca obligații respectarea adevărului faptelor relatate și slujirea interesului public.
El va folosi, în toate situațiile controversate, de natură politică sau socială, principiul echidistanței și al imparțialității.
2. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune militează pentru folosirea și rostirea corectă a limbii române, a limbilor minorităților naționale și a limbilor străine în care se emite.
3. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a milita pentru justiție, democrație și armonie socială, pentru respectarea dreptului la informare al cetățeanului, refuzând să-și subordoneze discursul publicistic oricăror intenții propagandistice ori tendințelor de discriminare pe criterii de rasă, religie, apartenență etnică sau sex, statut economic sau profesional.

Îndatoriri, responsabilități, drepturi

1. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are obligația de a refuza orice ingerință și presiune politică, socială sau economică făcută cu scopul, declarat sau mascat, de a ascunde, distorsiona sau manipula informația, semnalând orice tentativă de acest gen.
2. - Cenzura este interzisă. Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va considera drept cenzură viza profesională, opinia și recomandările superiorilor săi ierarhici, în cazul în care aceste recomandări și opinii au un caracter profesional și nu aduc atingere libertății de informare sau libertății de expresie a cetățeanului.
3. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune își va asuma întreaga responsabilitate asupra conținutului și formei mesajului său publicistic.
4. - În prezentarea unor dispute de opinii, ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune va asigura prezența părților reprezentative implicate.
5. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a nu difuza informații false sau insuficient verificate.
Pentru verificarea informațiilor, se vor folosi mai multe surse independente (minimum două surse), cu excepția situației când S.R.R. are corespondent propriu.
6. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va calomnia, nu va injuria și nu va defăima persoane sau instituții.
În cazul în care, accidental, informațiile prezentate se dovedesc eronate, ziaristul este dator să aducă, în cel mai scurt timp și în condiții similare cu cele ale informației inițiale, rectificările cuvenite. SRR va acorda, în funcție de importanța erorii, dreptul la replică, conform legii.
Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune este dator să respecte confidențialitatea sursei, în condițiile legii.
7. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a-și structura mesajele publicistice cu corectitudine și acuratețe, astfel încât ele să poată fi înțelese în mod clar de către public.
8. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune va face o distincție netă între informație și opinie pentru a nu influența în mod partizan judecățile de valoare ale publicului și va aplica principiul corectitudinii în cazul informației și al onestității în cazul opiniei.
9. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va utiliza mijloace ilegale sau imorale pentru a obține informații.

- El nu va folosi înregistrări ale convorbirilor private, fără acordul prealabil al persoanei în cauză.
- 10.- Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune își construiește imaginea și își dobândește prestigiul prin calitățile sale profesionale și nu prin abuz de drept.
El nu va folosi calitatea pe care o deține și accesul la microfon pentru soluționarea unor probleme personale.
 11. -Incitarea la violență, ură, crimă, dezordine, haos, vulgaritate, pornografii, defăimare, încălcarea drepturilor la o viață privată nu-și găsesc locul în emisiunile SRR.
 12. -Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a trata cu decență, discernământ și bun simț episoadele de violență, catastrofele, suferințele de orice fel, pentru a proteja sensibilitatea publicului.
 13. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va produce, favoriza sau stimula panica populației, reacția violentă a acesteia și orice formă de manipulare psihologică.
 14. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a respecta dreptul la viața intimă, familială și privată, și dreptul la imagine al cetățeanului.
Statutul de persoană publică, precum și funcțiile care presupun un impact public, justifică, în condițiile legii, o investigație jurnalistică extinsă și în sfera vieții private a celor în cauză, dacă faptele lor afectează viața cetățeanului.
 15. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are obligația să nu utilizeze în structura discursului său publicistic impulsuri audio subliminale de natură electronică, ce pot influența, propagandistic ori publicitar, integritatea psiho-fizică a cetățeanului.
 16. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are obligația de a nu modifica, prin selecția, montajul și structura finală a informațiilor prezentate, adevărul asupra evenimentelor și situațiilor pe care le relatează.
Distorsionare voită, punerea într-o lumină falsă a proceselor sociale, a acțiunilor și persoanelor constituie grave abateri de la condiția de ziarist profesionist.
Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va permite ca între titlurile, anunțurile mesajelor, știrilor și emisiunilor elaborate de el și conținutul acestora să se stabilească o contradicție, ce ar distorsiona percepțiile și așteptările ascultătorilor.
 17. -Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a proteja secretul profesional și interesele legale ale Societății. ,
 18. -Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a respecta strategia editorială a Societății și a departamentului din care face parte, armonizându-și coerent activitatea publicistică cu aceste politici.
-Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune va respecta disciplina redacțională și controlul ierarhic redacțional, ca și principiile de solidaritate ale muncii în echipă. El își va trata cu egal respect atât superiorii, colegii, cât și subordonații.
 19. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a respecta și de a proteja imaginea Societății, atât prin activitățile sale profesionale, cât și prin prestațiile sale din afara acesteia.
El nu va aduce critici și nu va comenta public deciziile superiorilor săi înainte de a fi uzat de toate drepturile de care beneficiază, înăuntrul Societății, prin Regulamentul de organizare și funcționare a Societății.
Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune va refuza orice ofertă de a presta munci cu caracter publicitar, care sunt incompatibile cu regulamentele interne.
 20. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va favoriza concurența neloială cu alte întreprinderi de presă prin vinderea sau cedarea de informații, documente ori materiale obținute în exercitarea profesiei sale.
El nu va folosi în scopuri personale informațiile și documentele pe care le deține și nu va încerca să obțină diverse avantaje. Mita, șantajul, abuzul în serviciu, traficul de influență sunt infracțiuni și descalifică profesional și civic pe acela care le înfăptuiește.

- Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va prelua, sustrage și folosi în scop personal ori profesional informații, documente și materiale produse în perioada în care a fost angajat al Societății Române de Radiodifuziune, după ce contractul său cu aceasta a încetat, altfel decât în condițiile prevăzute de Legea nr.8/1996 privind dreptul de autor.
- 21 - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are obligația de a refuza angajarea sa sub acoperire sau colaborarea acoperită cu orice serviciu de informații sau structură similară, publică sau privată.
 22. - Ziaristul de la Societatea Română de Radiodifuziune are dreptul de a lucra la adăpost de orice fel de presiuni și ingerințe, care pot afecta buna desfășurare a actului jurnalistic. În cazul în care i se impută erori de natură profesională sau etică, ziaristul din SRR are dreptul de a beneficia, pe toată perioada investigației, de sprijinul și protecția instituției, iar în cazul în care acuzele se dovedesc nefondate, el are dreptul la apărarea propriei imagini.
 - 23.-Ziaristul din Societatea de Radiodifuziune are dreptul de a fi asistat juridic de către societate în situațiile în care a suferit prejudicii materiale sau morale din partea altor instituții sau persoane, sau în cazul în care i s-a deschis un proces penal ori civil de către un terț, ca urmare a activităților sale profesionale, efectuate în beneficiul Societății.

JURĂMÂNTUL LUI HIPOCRATE

Jur pe Apolo, medicul, pe Asklepios, pe Higeria și pe Panacheia și luând martori pe toți zeii și pe toate zețele, mă angajez să duc la îndeplinire după puterile și judecata mea, acest jurământ și angajament scris.

Jur să socotesc ca pe egalul părinților mei pe acela care m-a învățat arta medicinei, să împart cu el bunurile mele și să îi asigur toate nevoile în caz de lipsă; să consider copiii lui ca pe proprii mei frați și dacă doresc să studiez această artă să îi învăț fără înțelegere scrisă și fără plată, să împărtășesc preceptele generale, lecțiile prin grai viu și tot restul doctrinei copiilor mei, copiilor maestrului meu și tuturor discipolilor care s-au înrolat și au depus jurământ să slujească legea medicală și nu alta.

Voi dispune, după puterea și judecata mea, ca regimul dietetic să fie servit în folosul bolnavilor și nu în dezavantajul sau spre răul lor. Și nu voi da, oricine mi-ar cere acest lucru, un drog ucigător și nici nu voi lua inițiativa să sugerez vreodată altceva. De asemenea, nu voi da niciodată unei femei un pesar abortiv.

Prin probitate și prin castitate îmi voi menține curată viața și profesiunea mea. Nu voi face talia la calculoși, lăsând această practică profesioniștilor. În orice casă va trebui să intru, voi merge acolo numai spre binele bolnavilor, evitând orice stricăciune voluntară sau act de corupere și cu deosebire, orice raporturi venale, cu femei sau bărbați, fie ei oameni liberi sau sclavi.

Toate cele ce în decursul exercițiului sau în afara exercițiului artei mele, aș putea vedea sau auzi, privind viața semenilor mei și care nu trebuie divulgate, le voi ține pentru mine, socotind că toate acestea au dreptul la cel mai deplin secret.

Dacă voi îndeplini până la capăt acest jurământ și îl voi onora tot timpul, să îmi fie permis să mă bucur de toate plăcerile vieții și ale artei, cinstit fiind pentru totdeauna de către oameni. Dar dacă îl voi viola și voi deveni sperjur, să mi se întâmple tocmai contrariul.

Jurământul de la Geneva

Adoptat de Asociația medicală Mondială în 1948, modificat în 1968, 1983 și 1994

În momentul când voi fi primit în rândul membrilor profesiei medicale:
Îmi iau angajamentul solemn să îmi consacru viața în serviciul umanității;

Voi păstra pentru cei care m-au instruit recunoștința pe care le-o datorez;
Voi exercita profesiunea mea (arta mea) cu conștiință și demnitate;

Voi considera sănătatea pacienților mei ca prima mea grijă;

Voi respecta secretul celui ce mi l-a încredințat, chiar după moartea pacientului;

Voi păstra cu sfințenie onoarea și nobilele tradiții ale profesiei medicale;

Colegii mei vor fi surorile și frații mei;

Nu voi permite ca între datoria mea și pacientul meu să se interpună considerații de afiliere politică, vârstă, credință, boală sau infirmitatea, naționalitate, origine etnică, rasă, sex, statut social, comportament sexual;

Voi păstra respect absolut vieții, de la începutul ei, chiar sub amenințare și nu îmi voi folosi cunoștințele împotriva legilor umanității,

Fac acest legământ în mod solemn, liber și sub semnul onoarei

Rugăciunea unui judecător apărută în vechile Pandecte.

"Doamne! Eu sunt unica ființă pe lume căreia Tu i-ai dat o părticică din atotputernicia Ta: puterea de a condamna sau a achita pe semenii mei.

În fața mea, persoanele se înclină; la cuvântul meu ele aleargă; la vorbele mele ele ascultă; poruncilor mele ele se supun; la sfaturile mele ele se împacă, se despart sau își părăsesc bunurile lor.

La un semn al meu, ușile închisorilor se închid, în urma condamnatului, sau se deschid pentru libertate. Sentința mea poate schimba sărăcia în belșug și bogăția în mizerie. De hotărârea mea depinde destinul multor vieți. Înțelepți sau ignoranți, bogați sau săraci, bărbați sau femei, cei care se vor naște, copiii, tinerii, nebunii și muribunzii, toți sunt supuși, de la naștere până la moarte, legii pe care eu o reprezint și justiției pe care eu o simbolizez.

Ce grea și teribilă povară ai pus, Doamne, pe umerii mei!

Ajută-mă, Doamne, ca eu să fiu vrednic de această înaltă misiune! Măreția acestui oficiu să nu mă ispitească. Orgoliul sau mândria să nu mă cuprindă. Tentația să nu mă atragă. Onorurile să nu mă încânte și măririle deșarte să nu mă încurajeze.

Unge, Doamne, mâinile mele; încununează fruntea mea, o Duh al meu, pentru ca să fiu ministrul dreptății, pe care tu ai creat-o, pentru societatea oamenilor. Fă din toga mea o manta incoruptibilă!

Pana mea să nu fie pumnal care rănește, ci săgeata care indică traiectoria Legii, pe drumul justiției.

Ajută-mă, Doamne! Fă să fiu drept și hotărât, cinstit și curat, moderat și blând, deschis și umilit. Să fiu necruțător față de greșeli, dar înțelegător cu cei care greșesc. Prieten al adevărului și ghid pentru cei ce-l caută. Să fiu cel ce aplică legea, dar înainte de toate, acela care o împlinește. Nu-mi permite niciodată să-mi spăl mâinile ca Pilat, în fața nevinovăției și nici să arunc ca Irod, pe umerii celui batjocorit, haina de rușine. Să nu mă tem de Cezar, de împărat și nici de frica lui să întreb poporul: Baraba sau Iisus?

Verdictul meu să nu fie o anatema dureroasă, ci un mesaj care regenerează, un cuvânt care reconfortează, lumina care clarifică, apa care spală, sămânța care încolțește, floarea care tâșnește din amărăciunea unei inimi umane. Sentința mea să poată aduce ușurare celui mâhnit și curaj celui persecutat. Ea să sece lacrimile văduvei și să înceteze plânsul orfanilor. iar când vor trece prin fața scaunului de judecată pe care eu șed, zdrențăroșii, mizerabilii, dezmoșteniții, cei fără credință și fără nici o speranță în oameni; călcați în picioare, alungați, chinuiți, a căror gură salivează, fără a avea pâine ca să mănânce, a căror față se spală cu lacrimi de durere, de umilință și de dispreț, Ajută-mă, Doamne, să alin foamea și să astâmpăr setea lor, după dreptate. Ajută-mă, Doamne!

Când momentele din viața mea vor fi umbrite, când spini și pălămidă îmi vor răni picioarele, când răutatea oamenilor va fi mare, când flăcările urii se vor aprinde și pumnul se va ridica să lovească; când machiavelismul și înșelăciunea se vor introduce în locul Binelui și vor răsturna legile rațiunii; când ispita va întuneca gândirea mea și va tulbura simțurile mele, ajută-mă, Doamne!

Când mă voi frământa în nesiguranță, luminează-mi mintea; când voi ezita să iau o hotărâre, însuflețește-mă; când voi fi descurajat, întărește-mă, când voi cădea, ridică-mă!

Și, în sfârșit, când într-o zi, voi muri, atunci ca acuzat, va trebui să apăr, în Augusta Ta față pentru ultima judecată, privește cu milă spre mine. Pronunță, Doamne, sentința Ta!

Judecă-mă ca Dumnezeu! Eu am judecat ca om".

(Tradusă de Mgr. Dr. George Surdu)